www.drpathan.com Page # 161

سرڪاري ماڻهو انهيءَ ميمبر هوندا جن کي صوبي بابت شخصي علم
آزمودو هوندو. ڳوٺاڻي ترقيءَ لاءِ سرڪار جو رٽائرڊ ڪمشنر انهيءَ
چيئرمن ٿيڻ لاءِ موزون آهي - غير سرڪاري ميمبر
ڪن مان سنڌ يونيورسٽيءَ ڪراچي چيمبر آف ڪامرس مان چونڊيا
ترتيب ڏيندو -

عملو.

۱۳۰. انهيءَ بورڊ لاءِ هيٺيون عملو مقرر ڪرڻ گهرجي
هڪ سيڪريٽري، هڪ اسسٽنٽ سيڪريٽري، هڪ انگن اکرن
هڪ جاچ ڪندڙ بالا دست عملدار ۽ زيردست جاچ ڪندڙن
ڪافي تعداد، زيردست حسابدان ۽ آفيس جو عملو، انهيءَ لاءِ ته بورڊ
وڏندڙ گهرجن جي پوري ٽيم سگهي. سيڪريٽريءَ جي
قابليت ۽ لياقتن تي وڏو مدار آهي. اهو سيڪريٽري يونيورسٽي
سينئر پروفيسر جي درجي جو هئڻ گهرجي ۽ اقتصاديات ۽ انگن اکرن
علم ۽ ڪيس وڏيون لياقتون هئڻ گهرجن - اسسٽنٽ سيڪريٽريءَ
۽ چڱيون لياقتون هئڻ گهرجن. انگن اکرن جي ماهر
کي ضروري عملي لياقتون هئڻ گهرجن ۽ انگن اکرن جي جديد خيالن
ٿي، ملڪي معاشرتي ۽ اقتصادي تجويزن ڪرڻ جو آزمودو به هئڻ
گهرجي - جاچ ڪندڙ اقتصاديات جا دلدادہ هئڻ گهرجن جن مان،
سلسلیوار جاچ ڪرڻ جي ڪم جي اميد رکي سگهجي. ٿوري وقت
لاءِ جاچ ڪرڻ جي ڪم لاءِ بها اُجوري اعليٰ تعليم حاصل ڪندڙ
شاگردن ۽ اسڪول ماسترن کي ڪم ۾ لڳائڻ گهرجي.

خرچ پکو

۱۳۱. اسين هيءَ رٿ ڏيون ٿا ته انهيءَ بورڊ کي سڀ خرچ
سرڪار کان ملڻ گهرجي. جنهن عملي جو اسان تخمينو ڏنو آهي ۽

www.drpathan.com Page # 162

جنهن ۾ زير انتظام هر هڪ ضلعي لاءِ ٻه جاچ ڪندڙ ٻه آهي ۽ جن ٽان تن تي ساليانو سڀ خرچ اٽڪل روءِ هڪ لک روپيا ايندو.

ط- ڳوٺاڻي ترقيءَ لاءِ ڪمشنر

٣١٤. جنگ کان پوءِ جي رٿ موجب سرڪار، چيف سيڪريٽريءَ جي صدارت هيٺ هڪ ڊيولپمينٽ (ترقيءَ جو) بورڊ ٺاهيو آهي. انهيءَ بورڊ جي ڪمن مان سنڌ ۾ هڪ ڪم هيءُ آهي ته اهو سرڪار جي قومي ترقي وارن کاتن جي ترقيءَ وارين رٿن جي ڇنڊ ڇاڻ ڪري. هي ترقي جون رٿون گهڻو ڪري سڀني قسمن جي ڳوٺاڻي ترقيءَ جي باري ۾ آهن.

٣١٥. ڳوٺاڻي ترقي هوءَ ڪٿي ادا "نئين سر تعمير" يا "سڌاري" جي نموني ۾ هجي ان بابت اسان جو خيال آهي ته سڀني عملي کاتن ۽ جهڙوڪ سوشل سروسز (ايڊيوڪيشن ۽ هيلٿ) مٽيريئل سروسز (ائگريڪلچر، ويٽرنري، اريگيشن، رورل ڪريڊٽ، ڪوآپريشن ۽ وليج پانڊ سٽرڪچرز) ۽ ڪامن سروسز (پبليسٽي، لئنڊ رفارمس ۽ ائگريڪلچرل اسٽيٽسٽڪس) کي گڏجي پنهنجون ڪارگذاريون ڪرڻ گهرجن.

٣١٦. اسان جو رايو آهي ته ڳوٺاڻي ترقيءَ وارو ڪم اهڙو ته زبردست ۽ اهڙو ته اهم آهي جو انهيءَ لاءِ هڪ علحده ڪمشنر آف رورل ڊيولپمينٽ مقرر ڪرڻ واجب آهي. هن جا فرض هيٺيان ٿيندا:- گورنمينٽ ڊيولپمينٽ بورڊ ۽ رٿيل اقتصادي ڳالهين بابت جاچ ڪرڻ واري بورڊ جي صدارت ڪرڻ؛ ضلعي جا ڪليڪٽر جي پنهنجن پنهنجن ضلعن ۾ ڊسٽرڪٽ ڊيولپمينٽ بورڊن جا سرڪردا هئڻ جي حيثيت ۾ پنهنجون ڪارگذاريون ڪندا هوندا تن ۾ ٻين

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 163

ڪانئن جي سرڪردن جي وچ ۾ گهاٽا تعلقات پيدا ڪرڻ جو
انهيءَ تي ڪم ڪرڻ. هو واسطيدار ڪاتن جي سرڪردن سان
گهرڙها لاڳاپا رکندو ۽ هن ڪم ۾ ضلعي جي ڪليڪٽرن جي سانئيءَ
سر جي ڪارگذارين تي ضابطو رکندو ۽ سندن رهبري ڪندو. هو
ڪاتن جي مشهوري ڪرڻ وارين ڪارگذارين کي گڏي ڪم
ڪرائيندو. هو سرڪار کي زمين جي قبضيداريءَ، زمين جي ڪم
آڻڻ ۽ زرعي پورهئي جي سڀني مسئلن تي صلاح مصلحت ڏيندو. هو
اگريڪلچرل ڊيولپمينٽ ڪارپوريشن تي جنهنجي اسان باب چوٿين
۾ رٿ ڏني آهي، پنهنجي عهدي جي ڪري سرڪار جو عيوضي
ٿي رهندو، هارين جي مفادن جي حفاظت لاءِ سرڪار جيڪي قدم
کڻندي تن تي هو پوري نظرداري رکندو ۽ آباد ڳارن جي بهبوديءَ
۽ ڪين نئين سر وسائڻ بابت جيڪي به گوناگون مسئلا هوندا انهن تي
ڌيان ڏيندو. هڪڙو سرڪار جو سيڪريٽري، جنهنجو درجو جائنٽ
سيڪريٽريءَ جهڙو هجي سو هنکي مدد لاءِ ڏيڻ گهرجي. هو (ڪمشنر)
وڏي وزير وٽ ئي جوابدار رهندو ۽ هنجو عملو به وڏي وزير جي ڪاتي
جي عملي سان گڏ رهندو.

٣١٧. اسين سمجهون ٿا ته، بي عالمگير جنگ کان پوءِ،
ڊيولپمينٽ ڪمشنر جي عليحده عهدي جي جا منظوري ڏني ويئي
تنهنکي ٿورو جيئي سيڪريٽريءَ جي عهدي سان گڏيو ويو آهي.
اسين سمجهون ٿا ته ڳوٺاڻي ۽ ڊيڪاريل ترقيءَ جي تجويزن ۾، مالي
نقطه نگاهه جي مد نظر، ڪٽي ڪهڙا به سڌارا ڪيا وڃن يا انهن
کي ملتوي ڪيو وڃي پر سياسي تبديلين جي ڪري جيڪي تازيون
اقتصادي تبديليون ٿيون آهن انهن جي ڪري اهو مناسب آهي ته
ڊيولپمينٽ ڪمشنر جو خلاصو عهدو قائم ڪيو وڃي.

٣١٨. اسانجي ڪاميٽيءَ جي هڪ ميمبر جي راءِ آهي ته لٺ
سرشتي کي باقاعدي هدايت ڏيڻ لاءِ، اسان جي باب ٢ ۾ ڪيل سفارشن (
عملي جامو پهرائڻ لاءِ اهو مناسب آهي ته ڳوٺاڻي سڌاري جي ڪمشنر
جو خلاصو عهدو قائم ڪجي، جنهنجو مکيه فرض هجيءَ آئينده ته ر
سڌارن جي ترقيءَ تي نظرداري ڪري ۽ سرڪار کي سڀ خبر چ
پهچائيندو رهي. جيتوڻيڪ اسانجي ڪاميٽيءَ جي اڪثريت انهي
رٿ جي تائيد نٿي ڪري پر اسين شامل راءِ آهيون ته هن مقصد ل
وڏي تنظيم ڪرڻ جي ضرورت آهي.

ي - چوپائي مال جي چوري

٣١٩. سنڌ چوپائي مال جي منظم چوريءَ ڪري ڪافي بد
ٿي چڪي آهي. چوپائي مال جي چوريءَ بابت جاچ ڪرڻ ا
سرڪار ١٩٢٦ ۾ هڪ ڪاميٽي مقرر ڪئي هئي. انهيءَ ڪاميٽي
جي رپورٽ ۾ چيل آهي ته:-

” ١٩٢٠ ۾ چوپائي مال جي چورين جون ١٨٠٠ رپورٽون
پوليس ۾ داخل ڪيون ويون. انهيءَ چورايل مال جي قيمت
٢٣٠٠٠٠ رپين کان ۾ مٿي هئي. انهيءَ کان اڳئين سال ۾
چوپائي مال جي چورين جون ٢٠٣٣ رپورٽون مليون ۽ انهيءَ
چورايل مال جي قيمت ٢١٢٠٠٠ رپيا هئي.“

٣٢٠. جن شاهدن شاهدي ڏني انهن جو عام طرح اهڙو راي
هو ته جيڪي چوريون ٿين ٿيون تن جي ڏهه سيڪڙي کان وڌيڪ
رپورٽون پوليس ۾ نٿيون ڪيون وڃن ۽ ٿوري ۾ ٿورو ته ۾ ۾
سال، چوپائي مال جون ٢٠٠٠٠ چوريون ٿين ٿيون ۽ هر سال ٢٠ لک
رپين کان وڌيڪ چوپايو مال ضايع ٿئي ٿو. اج ڪلهه جي قيمتن
جي آڌار تي ڪٿ ڪجي ته انهيءَ چوري ٿيل مال جي قيمت اٽڪل
ڏه ڪروڙ رپيا ٿيندي. هن مال جو گهڻو حصو هارين جو هوندو آهي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 165

٣٢١. ائين وسهڻ جا ڪي سبب ڪونه ٿا ڏسڻ ۾ اچن ته
گذريل ٢٠ سالن ۾ هن قسم جا ڏوهه گهٽجي قدر گهٽيا آهن. ڪرمنل
انويسٽيگيشن ڪاميٽيءَ، پنهنجي رپورٽ ۾، سنڌ ۾ هن وچڙندڙ بيماريءَ
جي پاڙن ڏوهن جي سببن تي ڪافي روشني وڌي آهي. هنن
ڏوهن کي روڪڻ لاءِ ڪاميٽيءَ جيڪي اپاءَ ڏيکاريا آهن،
سي ٿورو ڪري پوليس جي تنظيم ۾ سڌارن، عدالت جي اختيارين
۾ ڪمي ڪرڻ ۽ جوکسي رکندڙ ڪاميٽين جي مقرري ڪرڻ
بابت آهن. انهيءَ ڪاميٽيءَ چورن چوپائي مال جي چوريءَ کي
روڪڻ لاءِ سفارشون، جن مان اڪثر سرڪار اختيار ڪيون آهن،
اهي رڳو ڪوڙو دلاسو ثابت ٿيون آهن ۽ پيو مڙيوئي خير-
ان کان وڌيڪ سخت قدمن کڻڻ جي ضرورت آهي انهيءَ لاءِ ته عام
آبادگارن جو هن عام جام ٿيندڙ ڏوهه جي خرابيءَ ڏانهن ڌيان ڇڪائجي.
انهيءَ ڪري ڳوٺاڻي اقتصادي حالت تي، ۽ هارين جي زندگيءَ جي
طريقي تي تمام خراب اثر پوي ٿو.

پاٿاريدار

٣٢٢. ڪرمنل پروسيجر ڪوڊ جي باب اٺين موجب پاٿاريدار
انهيءَ ماڻهوءَ کي چئبو آهي جو چورن کي ڀاڙا اجهو يا پناهه ڏئي يا
چوريءَ جي مال جي لڪائڻ يا نيڪال ڪرڻ ۾ مدد ڏئي، يا انهي
ماڻهوءَ کي، جو اهڙو جاني ڪمائيندڙ ۽ خوفناڪ هجي جو ان جي
ضامن ڏاران آزاد رهڻ مان ماڻهن کي خوف آهي. ڊسٽرڪٽ مئجسٽريٽ
يا سب ڊويزنل ماجسٽريٽ کي وس آهي ته اهڙيءَ ماڻهوءَ کي حڪم
ڏئي ته توهان سبب ڏيکاريو ته تون ورهين تائين جيڪا مدت اهڙو ماجسٽريٽ
مقرر ڪرڻ مناسب ڄاڻي تنهن مدت ۾ چڱي چال رکڻ لاءِ ضامن سان
مچلڪي ڏيڻ لاءِ توکي چو نه حڪم ڪجي.

www.drpathan.com Page # 166

٣٢٣ سال ١٩٢٤ جي ڪرمينل ٽرائيبس ائڪٽ (انڊيا) ۾ هيٺيون بندشون وجهڻ لاءِ ٻهراو ڪيل آهي يعني ته :-

(الف) پاڙيدار کي ڏوهه ڪندڙ قوم جو فرد ڪري ظاهر ڪرڻ.

(ب) هنکي حڪم ڪرڻ ته مقرر ڪيل وقتن تي ڪنهن پوليس عملدار يا ماجسٽريٽ اڳيان حاضري ڀرائي.

(ج) هن جي رهڻ جي جاءِ بدلائڻ، ۽ سندس رهڻ جي جاءِ کان غير حاضري يا غير حاضر رهڻ جي ارادي بابت پوليس کي اطلاع ڏيڻ.

(د) هن جي حرڪت ڪنهن خاص ايراضي يا رهڻ جي جاءِ تائين محدود ڪرڻ ۽

(هه) ڪيس ڪنهن سرڪاري لوڙهي ۾ رکڻ. مٿين هدايتن تي عمل نه ڪرڻ ڪري ڏوهي قيد جي سزا جو جوڳو ٿئي ٿو جنهنجي مدت ٦ مهنن کان وٺي ١٢ مهنن تائين ٿي سگهي ٿي.

٣٢٤ اسين ڪئٽل لفٽنگ ڪاميٽي (١٩٢٢) جي رپورٽ مان حوالو ڏيون ٿا :-

" پهرين ۽ ضروري ڳالهه هيءَ آهي ته پاڙيدار جي پاڙ پٽڻ گهرجي جاڪاڻ نه هوئي پهنجي سرپرستيءَ جي وسيلي چوپائي مالجي چوري جو وڏو سبب بڻجي ٿو. پاڙيدار چوپائي مال جي چوريءَ جو بنياد آهي جنهن ڪري سنڌ ۾ چوپائي مال جي چوري، ڏوهن جي منظم صورت اختيار ڪئي آهي ۽ جيڪڏهن چوري جي مال جي نيڪال ڪرڻ جي انهن اڏن کي ٽوڙيو ويو ۽

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 167

اهنجي رکندڙن تي ڪڏهن قسر جو ضابطو رکيو ويو ته اسين سمجهون ٿا ته اهو انتظار جنهنجي ذريعي چوپايو مال تمام ٿورڙي وقت ۾ صوبي جي هڪ جيڙي کان ٻئي جيڙي تائين موڪليو ٿو وڃي، سو تني هوند ۽ چوپائي مال جي چوريءَ جو مسئلو اهڙي صورت اختيار ڪندو جنهجي ضابطو رکي سگهبو. پاٿاريدارن جو سرپرست اڪثر ڪو زميندار هوندو آهي جو وڏين اسٽيشن جو مالڪ هوندو آهي ۽ ڪيس سرڪاري لقب ۾ مليل هوندا آهن ۽ پاٿاريدار گهڻو ڪري ظاهر ڏسڻ ۾ تمام معتبر ماڻهو ڏسڻ ۾ ايندو آهي. هن تي ڪڏهن ۾ چوريءَ جو مقدمو هلايو نه ويندو آهي (جيتوڻيڪ سندس ڏاڍي جي ٻاري ۾ سندس سيني پاڙيسرين کي پوري خبر هوندي آهي) بلڪ هنکي نه رکو سندس سرپرست کان حفاظت ملندي آهي ۽ پوليس کي مقرر ڪيل عرصي لاءِ ڪجهه رقم ڏيڻ ڪري، يا ڏوهين کي پڪڙڻ لاءِ ڪيل خدمتن جي عيوض هنکي پوليس کان ۾ حفاظت ملندي آهي."

٣٢٥. پاٿاريدارن ۾ تولو ڏاهي ڪرڻ جو رواج آهي ۽ هنن ڌوهين تولن سان وقتي بند وبست ٿيل هوندو آهي ته اهي چوريءَ جو مال وٺن ۽ ضرورت پوي ته پيٽ ڏانهن موڪلي ڏين هي انهيءَ ڪم جا قديم ۽ ظاهر ظهور نمونا آهن. انهن ٿورين حالتن، جتي ڊسٽرڪٽ ماجسٽريٽ يا سب ڊويزنل ماجسٽريٽ گهٽي قدر شخصي دلچسپي ورتي هجي انهن کان سواءِ ٻين حالتن ۾ هن رهڙست معاشرتي مرض کي روڪڻ لاءِ ڪيل قدير اپاءَ ناڪام ثابت ٿيا آهن.

٣٢٦. پاٿاريدار گهڻو ڪري ڳوٺن کان پري السگهه ندين ڪاڇين جهوڙين ۾ ڪنڊي ٻستين ۾ رهندا آهن. اهي اڪثر انهن سرڪاري زمين ۽ دريائي ڪاڇن ۾ ڏسڻ ۾ ايندا آهن جتي وٺ راهه هوندي آهي جا

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 168

سنڌ ن چورايل چوپائي مال جي اڪائڻ ۾ مدد ڪندي آهي . جيڪڏهن پاڳاريدارن کي ڳوٺن ۾ رهڻ تي مجبور ڪيو وڃي ۽ انهن کي ڳوٺاڻن جي گلا ۽ نفرت کي منهن ڏيڻو پوندو . اسين سمجهون ٿا ته ائين ڪرڻ ڪري سنڌ ن ڪارگذارين کي روڪڻي ۽ هنجو ڏيڻي سگهبو.

٣٢٧. ڪرمينل پروسيجر ڪوڊ ۾ ڏوهي قومن جي آڪٽ ذريعي جيڪو فائدو پاس ڪيو ويو آهي اهو ماجسٽريٽن کي ، چوپائي مال جي چورين کي روڪڻ جون اختياريون ڏئي ٿو . ۾ چوپائي مال جي چوريءَ کي روڪڻ لاءِ جيتري قدر انهن اختيارين ڪم آڻڻ جي ضرورت آهي تنهن کان اهي اختياريون گهٽو گهٽ ڪم آڻديون وڃن ٿيون . جڏهن اوائلي طرح واسطيدار عملدارن چڱي دلچسپي ورتي آهي اني چڱي چوکي ڪاميابي حاصل ٿي آهي . اسين خاص ڪري ، ١٩٢٥ ۾ مکر ضلع ۾ مسٽر ايل - اين - براؤن ، آء - سي - ايس ، ١٩٢٦ ۾ ، لڏي ڊويزن ۾ راءِ بهادر هوتچند چانڊومل ، ١٩٣٠ ۾ نواب شاه ضلعي ۾ مسٽر آر- جي - ڊيوز ، آء - سي - ايس ۽ ١٩٣٦ ۾ ڊويزن ۾ مسٽر آغا شاهي ، آء - سي - ايس جي ڪيل ڪم جو حوالو ڏيون ٿا . ضلعي جي عملي کي هن ڪم ۾ ڪامياب ٿيڻ جي ڪا اميد ڪانه ٿي ڏسڻ ۾ اچي سواءِ ان حالت جي ، جڏهن انهنکي سرڪار جي نه رڳو همدردانه پهرائي بلڪ سندس مڪمل مدد ملندي.

Gul Hayat Institute

پُڙڳ

٣٢٨. ڪيترن ئي قوي سببن ڪري ، چورايل مال جا مالڪ چوريءَ جي رپورٽ پوليس ۾ نٿا ڪن . انهيءَ جي بدران ، چوري ٿيڻ کان يڪدم پوءِ اهي ، هن يا ڏيڪ ماڻهن جي ٽولي ڏاهي مال جي ڳولا ۾ نڪرن ٿا . جيڪڏهن چوري ٿيل مال ڪڏهن پاڳاريدار وٽ آهي ته پوءِ اهڙو بندوبست ڪيو ٿو وڃي جنهن موجب

www.drpathan.com Page # 169

چورايل مال جو مالڪ چور يا ڀاڱيدار کي پيسا ڏئي ٿو. انهن پيسن کي "ڀنگ" ڪري چئبو آهي ۽ اهو ڏيڻ بيقاعدي آهي. تنهن ڪان پوءِ چورايل مال مالڪ کي، ڀاڱ ۾ ڪيل شرط موجب موٽائي ڏنو ويندو آهي ته پوليس ۾ ڪا به رپورٽ نه ڪئي ويندي. مال جو مالڪ جو ڀنگ ڏئي ٿو سو هڪ ڏوهه جهڙي گناهه لاءِ راضينامو ڪري ٿو. هن لاءِ ڀيو ڪهڙو رستو آهي؟ قاعدي موجب چوري ٿيڻ کان پوءِ يڪدم هو پوليس کي خبر ڏيئي سگهي ٿو ۽ اها خبر هنکي ڏيڻ گهرجي ۽ پوليس جو فرض آهي ته چور جهلي ۽ چورايل مال هٿ ڪري. مالڪ کي جنهن طرح خبر آهي ته جيڪڏهن هو قاعدي موجب اهي قدم کڻندو ته مال هٿ ڪرڻ جي هنکي گهٽي اميد ڪا نه رهندي. تنهنڪان سواءِ هنکي خبر آهي ته ائين ڪرڻ سان هنکي ريزڪي خرچ به ڪرڻو پوندو ۽ قاعدي کي عمل ۾ آڻڻ ۾ جيڪا اڪثر ديرلڳندي آهي تنهنڪري ڪيس حيران ۽ پريشان به ٿيڻو پوندو. اهي ئي ڏيون رنڊڪون آهن جنهن ڪري هو قاعدي جو بچاءُ نٿو وٺي. جڏهن هاريءَ جا ڏاند چورائجي ويندا آهن تڏهن هنکي ضرور انهن جي بدران ٻيا ڏاند آڻڻ گهرجن يا پوک جي ڪم کي ڇڏي ڏيڻ گهرجي. هو انهن جي بدران ٻيا ڏاند يا ته چالو قيمت ڀري ڏيڻ سان يا ڀاڱي ڪنهن هاري جا ڏاند چوري ڪرڻ سان هٿ ڪري سگهي ٿو. جيڪڏهن هو پنهنجن چورايل ڏاندن جو پتو ڪڍي سگهي ته چور کي ڀنگ جا پيسا ڏيئي اهي هٿ ڪري سگهي ٿو. هي ڀنگ ڏيڻ جي چالو قيمت کان گهڻو گهٽ هوندو آهي تنهنڪري هاريءَ لاءِ اهو مالي نڪته نگاهه کان گهڻو فائده ڀرند آهي.

٣٢٩. ائين خاطريءَ سان چيو ويو آهي ۽ وري به چئجي ٿو ته جيڪڏهن چورايل مال جا مالڪ چوريءَ جي خبر يڪدم پوليس

www.drpathan.com Page # 170

کي ڏين ته چوپائي مال جي چوري جي مرض جو علاج ٿي سگهندو ۽ ”پڳ“ جو سوال ورري پيدا نه ٿيندو. ساڳئي ريت ائين چوڻ جائز ٿيندو ته جيڪڏهن سڀ پوليس وارا ايماندار هجن ته جيڪر اهڙو ساڳيوئي سٺو نتيجو نڪري. هن بي اعتباري جهڙين حالتن ۾ ان ڳالهه جي خاطري آهي ته جيستائين هيٺاهين پوليس عملي جي اخلاقن کي سڌاريو نه ويندو ۽ جيسين ضلعي جي بانيڪار عملدار جي گهري مداخلت جي ذريعي، پاڻاريدارن جي بدمعاشيءَ جي ڪارگذارين کي روڪيو نه ويندو تيستائين ”پڳ“ وٺڻ جو رواج چالو رهندو.

رشوت خوري ۽ بد اعمالي

٣٣٠. بنگال ائڊمنسٽريٽو انڪئائري ڪاميٽي پنهنجي ١٩٤٥ع جي رپورٽ جي فقره ٢٢٧ ۾ چوي ٿي ته:-

”بد اعمالي ۽ رشوت خوري اهڙي ته چوطرف پکڙجي ويئي آهي ۽ انهيءَ ڏانهن اهڙو ته دل شڪستو رخ اختيار ڪيو ويو آهي جو اسين سمجهون ٿا ته انهيءَ بديءَ، جنهن سرڪاري نوڪرن ۽ عام ماڻهن جي اخلاقن کي بگيڙيو آهي تنهن جي پاڙ پٽڻ لاءِ سخت ۽ ساخت قدم کڻڻ گهرجن. ڪجهه ۽ گهٽ يا هلڪو قدم کڻڻ ٿيندو اُنهن غريب ماڻهن سان بي انصافي ڪرڻ، جي صوبي جي آدمشماريءَ جو وڏو ڀاڱو آهن ۽ جنجي رشوتن هڻڻ ڪري بي اصول ۽ بي ايمان ماڻهو شاهوڪار بڻجيو پون.“

ڏڏارڪ

٣٣١. اسانکي ائين وسهڻ جو ڪو به سبب ڪونهي ته ١٩٤٥-٤٦ ۾ ڪيل انڪئاري جي وقت بنگال ۾ جيڪي بد اعمال جون

موجود هيون تن ڪان ڪي سنڌ ۾ بهتر يا بدتر رسمون موجود آهن. ڪاميٽيءَ جن ضروري انتظامي ۽ جائز اُپاون وٺڻ جي ڪئي تن جي اسين تائيد ڪريون ٿا يعني ته:-

” فقره ٢٢٨، (i) ....

(ii) جنهن عملي تي اهڙا ڪم ڪاريون رکيل هجن جن جي ڪري ان عملي جو لالچائجي وڃڻ ممڪن ٿئي ته ان حالت ۾ عملدارن کي کپي ته تنهن عملي تي سخت چوڪسي ۽ نظرداري رکن. اهڙين حالتن ۾ جيڪي آفيسر اُن عملي جي مٿان هجن تن کي کپي ته اُهي نه فقط وقت بوقت پنهنجون آفيسون تپاسين پر اهي پوري طرح باخوبيءَ تپاسين؛

(iii) ڪنهن به حالت ۾ جتي شڪ پيدا ٿئي ته اُتي تمام اثرائتا قدم کڻڻ گهرجن.

(iv) سرڪاري نوڪرن ڏانهن حڪم ڪيا وڃن ۽ کين تاڪيد ڪرڻ گهرجي ته ڪنهن به حالت ۾ جڏهن کين رشوت آڇي وڃي ته انهي باهت يڪدم رپورٽ ڪن.

(v) جڏهن ڪنهن سرڪاري ملازم تي رشوت وٺڻ جو بد اعماليءَ جو ڪو ڏوهه ثابت ٿئي ته انکي يڪدم نوڪريءَ مان برطرف ڪيو وڃي؛ ۽ ان تي يا سندس ڪٽنب تي رحم آڻڻ جي خيال سان هڪڙي ڪو الاؤنس يا ڪا بخشش ڏيڻ باهت سوال نه اٿارڻ گهرجي جيئن ڪ گهٽ ۾ گهٽ هڪ حالت ۾ ائين ٿيو آهي جا ڳالهه اسانجي ڌيان تي آندي ويئي آهي.

www.drpathan.com Page # 172

فقرہ ٢٢٩. قاعدي ۽ اُن جي دستور العمل بمسمت اسين هي رٿون ڏيون ٿا ته :-

(i) انڊين پينل ڪوڊ جي قلمن ١٦١ ۽ ١٦٥ هيٺ ڏيل ڏوهه پوليس جي پڌرا ٿيڻ جوڳا ٺهرائڻ گهرجن.

(ii) ڪرمينل پروسيجر ڪوڊ جي قلم ١٦٢ ۾ ترميم ڪري ٺهرائڻ گهرجي ته رشوت جي ڪيسن ۾ جاچ ڪرڻ وقت پوليس عملدار وٽ ڏنل بيان کي شاهديءَ ۾ ڪم آڻجي جنهن وقت پوليس، ڏوهي کي گهڻو ڪري گرفتار ڪري ٿي تنهن وقت سندس بيان جو سچو مثال ڏيکاري سگهجي ٿو اُن نسبت آهي ۽ اُن ڀانئجي جو ويچار ڪرڻ بعد ڏئي ٿو.

(iii) ١٩٠٦ جي پرائيويٽ ڪمگيرن جي رشوت توڙ ائڪٽ جي مد نظر قاعدن ۾ ترميم ڪئي وڃي. انهي ائڪٽ ۾ ٺهرايل آهي ته جڏهين ڪو ماڻهو جو بادشاهه سلامت جي نوڪريءَ ۾ هجي يا ڪنهن سرڪاري کاتي ۾ نوڪري ڪندو هجي تنهن کي ٻئي ڪنهن ماڻهوءَ يا ايجنٽ مٿان ڪنهن ڪنيل ڪم يا ڪنهن ڪم ڪرڻ لاءِ ڪي پيسا يا سوکڙي يا ٻيو ڪو عيوض مليو آهي يا ڏنو ويو آهي ته پوءِ سمجهڻ گهرجي ته اهي پيسا، سوکڙي يا عيوض رشوت طور ڏنا ويا آهن يا ورتا ويا آهن مشروطيڪ ٻي طرح ثابت نه ڪيو ويو آهي ته.

انهيءَ جو مطلب ته جيڪڏهن ڪنهن سرڪاري نوڪر ۽ ڪنهن ۾ عام ماڻهوءَ، (جنهنجو ڪم سرڪاري نوڪر ۾ پيو هجي) جي وچ ۾ پيسي

 www.drpathan.com Page # 173

جي ڏي وٽ ٿي آهي ته انهيءَ سوکڙيءَ جي ڏيندڙ ۽ وٺندڙ
ٿي بار رهندو ته ثابت ڪن ته ذڪر ڪيل سوکڙي وغيره ٻڌا
مطلب يا ٻڌا عيوض جي ڏني يا ورتي ويئي هئي. اسان کي پڌايو
آهي ته ٻنگال ۾ اهڙا گهڻا ڪيس ٿيا آهن جن ۾ سوالئيءَ مان ثابت
ويو آهي ته عام ماڻهوءَ ۽ سرڪاري نوڪر جي وچ ۾ پيسي جي
وٽ ٿي هئي پر اهو ثابت ڪرڻ ڏکيو هو ته ڪو اِهي پيسا رشوت
ڏنا ويا هئا.

(vI) هڪ نئون ڏوهه ٺهرائجي ته جيڪڏهن ڪنهن
سرڪاري نوڪر يا هٿس آڏار رکندڙن جي ٻاري ۾ ڏسڻ
۾ اچي ته هو يا اهي هڪدم اوچتو شاهوڪار ٿي پيا آهن
ته انهيءَ سرڪاري نوڪر کي انهي ڏوهه جو مجرم سمجهڻ
گهرجي جيڪڏهن هو ثابت نه ڪري سگهي ته سندس
ملڪيت ۾ اهو واڌارو ڪنهن ڄڳي ۽ نيڪ ذريعي ٿيل آهي
تحقيق مان موجب ١٩٤٣ جي آرڊيننس نمبر ٢٩ جي قلم
٩ (١) جي ٺهراو وسيع نموني ۾ عمل ۾ ايندا ـ اهڙا ڏوهه
انهيءَ آرڊيننس ۾ ذڪر ڪيل ٽربيونل جهڙي ڪنهن
ٽربيونل جي هٿان فيصلا ٿيڻ گهرجن.

Gul Hayat Institute

فقرو ١٣٢. اسين محسوس ڪريون ٿا ته هي جهڙي رٿون
اسان ڏنيون آهن تن ڪري شايد سرڪاري نوڪر هلاڪيءَ هيٺ
اچن ۽ هٿن حرڪتي تهمتون مڙهيون وڃن. اسين انهيءَ بابت
هيٺين ٻن تجويزن جي رٿ ڏيون ٿا:-

(i) جيڪڏهن، انڊين پينل ڪوڊ جي قلمن ١٦١
۽ ١٦٥ هيٺ ڏوهه پوليس جي پڌڻ جوڳا ٺهرايا وڃن ته
پوليس کي کپي ته جڏهن سرڪاري نوڪر بابت ڪين شڪ

مجبي ته انهن قلمن ميٺ ﻫﻦ ڏوﻫ ڪيو آهي ته اُن جي بالا عملدار کي مخفي طرح خبر ڏين ته اُ اُن بابت جاچ ڪري ۽ اهڙي خبر، جاچ شروع ڪرڻ کان ٢٤ ڪلاڪ اڳ ڏيڻ گهرجي .

(ii) سرڪاري نوڪر جي خلاف ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪرڻ کان اڳ ليگل ريميمبرنسر يا پبلڪ سروس ڪميشن سان صلاح مصلحت ڪري سرڪار جي اجازت وٺڻ گهرجي ؛ اسان خاطري ڪئي آهي ته ليگل ريميمبرنسر يا پبلڪ سروس ڪميشن اهو ڪم خوشيءَ سان ڪندا .

فقره ٢٣٢. اسان جن مٿين اپائن وٺڻ جي صلاح ڏني آهي سي ﻫﻦ نئين خرابيءَ لاءِ عارضي طرح مفيد ٿيندا ، مگر رشوت آچڻ ۽ سرڪاري نوڪر جو رشوت وٺڻ بنسبت جيڪا ميڻئر عام ماڻهن جي راءِ آهي تنهن ۾ مڪمل طرح ڦيرو آڻڻ سان ئي ﻫﻦ خرابيءَ جو آخرين طرح علاج ٿيندو . اهڙا گڏاءُ قوم جي برخلاف ڏوهه ڪري سمجهڻ گهرجن .

٢٣٣. اسين وڌيڪ سفارش ڪريون ٿا ته :-

(الف) سرڪار کي کپي ته ڊسٽرڪٽ ماجسٽريٽن ۽ پوليس ڪمانين ڏانهن خاص حڪم ڪيڍي انهن کي هدايت ڪري ته چوپائي مال جي چوريءَ کي روڪڻ لاءِ هو شخصي ۽ اثرائتي دلچسپي وٺن ۽ ڪرمينل پروسيجر ڪوڊ جي باب ۸ هيٺ هلايل ڪيسن جو اختصار ﻫﻨﻬﺠﻴﻦ ماهوار رپورٽن سان باقاعدي شامل ڪن .

(ب) سرڪار کي کپي ته ١٩٤٤-٤٥ جي بنگال تحقيقاتي ڪاميٽي جي رولئنس رپورٽ ۾ ڪيل سفارش مطابق بد اعمالي ۽ رشوتخوري جي رواجن خلاف تنظيمي ۽ قانوني اپاءُ وٺي .

Gul Hayat Institute

(ج) رونيو اختياريءَ وارن جي اجازت کان سواءِ کڌهڪي ۽ دريائي (ڪچي) وارن زمينن ۾ رهڻ نه ڏنو ر جي.

(د) آباد ٿيندڙ ايراضين اندر جائز ڳوٺن جا حد مقرر ڪري ڪنهن شيڊيول ۾ جاڳرط گهرجن ڪنهن ۾ هڪ واٽرڪورس تي يا ڪنهن ۾ هڪ ديهه ۾ رواجي طرح ٻن کان وڌيڪ ڳوٺن جا هند نه مقرر ڪرڻ گهرجن ۽ اهڙي مقرر ڪيل ڳوٺ کان سواءِ ٻئي هند اجازت کان سواءِ رهڻ کي سزا جوڳو ڏوهه ٺهرائڻ گهرجي. جتي ضروري سمجهي اتي اهڙن ڳوٺن لاءِ زمينون سرڪار کي وٺڻ گهرجن.

٣٣. اسين، ڪئڊل اعتنگ ڪاميٽيءَ (چوپائي مال جي چوري روڪڻ جي - ڪاميٽي) جي، رپورٽ جي صفحي ٥ تي ساڳئي اسر جي ڪيل سفارش جي تائيد تا ڪريون، يعني ته:-

"باب ٨. جاڳرايل سب ڪارروايون آئيندهءَ پاٿاريدار ۽ سدس آس پاس رهيل اُنهن کن چورن بهسبت ڪرڻ ۾ اُن جي اصل نه سدري سگهڻ جهڙا سمجهن.

انهيءَ ٻاري ۾ ڪوهر ڪيس جنهنجم پوليس ڪمانيءَ يا سدس اسسٽنٽ يا ڊپٽي ڪمانيءَ شخصي طرح سچ پچ جاچ نه ڪئي هجي، سو ڪورٽ ڏانهن نه موڪلڻ گهرجي ۽ جڏهن جتي تي سگهي اُتي اهي عملدار خود ڪورٽ ۾ اچي شاهدي ڏين. باب ٨ هيٺ پيا اهي ڪيس لهندا جي خاص سي-آءِ-ڊي پوليس جي عملي، جنهن نسبت مٿي رت ڏني ويئي آهي تنهن هٿان جاچ ڪيا ويا هوندا يا اُهي ڪيس جي سب ڊويزنل ماجسٽريٽ، پهنجي سر تحقيقات ڪرڻ بعد يا پوري سجاڳي-

www.drpathan.com Page # 176

سمسئلا (جنهن جي برپا ڪرڻ لاءِ اسمن صلاح ڏيون ٿا) ڪان ورنار
شاهديءِ بعد داخل ڪيا ويندا. من ڪان سواءِ، ٻيءِ طرح
باب ٨ جي لهرائن جي مدد نه ولڻ گهرجي " ؛

" جيعري عرصي لاءِ ضروري سمجهجي اوتري مرصي
تائين اسپيشل پوليس جو تورو عملو مقرر ڪجي جو، جورايل مال
جي نيڪال ڪدڙن بابت ۽ جدا جدا ڀاڱيدار ڪهڙي رسعي
ملڪ هٿي سان گڏجن ٿا ۽ جدا جدا ٽولين ۽ ڀاڱارين جي
وچهر ڪهڙا خاص تعلقات آهن تن سڀني بابت جاچ ڪرڻ بعد ضروري خبر
جار مت ڪري. ضلعي جي پوليس سان گڏ جي واجبي قدم کڻي.
اهو عملو وڏو مٿڙ نه گهرجي. جاڪاڻ ته سخدس مڪمه ڪم فقط
ٿيددو جاچ ڪرڻ ۽ ٻهنجن ڪمن ڪارڻ لاءِ انهيءَ عملي کي
گهٽو ڪري ضلعي جي پوليس جي مدد تي ئي آسرو رکڻو
پوندو. رت تي ڏهي ته انهيءَ عملي ۾ هڪ ڊپٽي سپرنٽيندنٽ
آف پوليس، ۾ انسپيڪٽر، چار سب - انسپيڪٽر، سپاهين،
مدشدن ۽ پٽيوالن جو گهٽ ۾ گهٽ انداز مٿڙ گهرجي. انهيءَ عملي
کي سپرنٽيندنٽ سي - آءِ - ڊي جي ماتحت هيڊ ڪ
ڪرڻ گهرجي جو هو ڊپٽي انسپيڪٽر جنرل جو پرسنل اسسٽنٽ
بڻ تي ڪري انهيءَ عملي ۽ ضلعي پوليس جي وچهر ڪو
نفاق ٿئي ته هنڪي دور ڪري سگهي ٿو.

چوڪسي رکندڙ ڪاميٽيون

٣٣٤. جوهائي مال جي جورين کي بند ڪرڻ لاءِ، ١٩٢٦ ۾ ٿئي
سب ڊويزن ۾ انهيءَ وقت جي سب ڊويزنل ماجسٽريٽ مسترهوتاچند

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 177

چانڊومل جيڪي تجربي طور اُپاءِ ورتا هئا ۽ جي پڻ ڪامياب ٿيا
آن تي ڪئٽل لفٽنگ ڪاميٽيءَ (چوپائي مال جي چوري کي روڪڻ
لاءِ ڪاميٽي) جڳي طرح غور ڪيو آهي - مسٽر هوتاچند چانڊومل
زميندارن ۽ هارين جن ۾ ڪي خود پاٽاريدار ۽ چوپائي مال جا چور
۾ هوا تن جي هڪ رسوخ واري چوڪسي رکندڙ ڪاميٽي جاري
ڪئي هن جا ڪي اختيار ڪيل نمونا دستور خلاف ۽ ڪن حالتن ۾
قانوني طرح اعتراض جوڳا هوا. پر تنهن جي زميندارن جي راءِ جنهنجي
ڪئٽل لفٽنگ ڪاميٽيءَ جي سڀني غير سرڪاري ميمبرن اُنهي رپورٽ
تي پنهنجي انڪاري راءِ ۾ تائيد ڪئي هئي، تنهن موجب مسٽر
هوتاچند جي مٿين تجويز ڪري ٿوري ئي وقت اندر تنهن سب ڊويزن
۾ مال جي چوراڪاري تمام گهٽي ڏدر گهٽجي ويئي. هن ڳالهہ مان
مثال وٺڻ گهرجي. اسانکي معلوم ٿيو آهي تہ تنهن جي چوڪسي
رکندڙ ڪاميٽيءَ جي بند ٿيڻ کان پوءِ جلدئي چوپائي مال جي
چوراڪاري وڌي وڃي پنهنجي اڳوڻي حد تي پهتي آهي.

٣٣٥. مسٽر هوتاچند واريءَ رٿ تي بحث ڪندي، ڪئٽل
لفٽنگ ڪاميٽي چوي ٿي تہ:-

”هن جي رٿ ۾ ڪي اهڙيون ڳالهيون آهن جي اسين
منظور نٿا ڪري سگهون ۽ انهن ڳالهين ڪري ئي انهيءَ رٿ
کي، جيئن هن وقت پيش آهي، عام طرح اختيار ڪرڻ لاءِ سفارش
ڪرڻ ممڪن نہ ٿيندو. انهي رٿ ۾ مکيہ ڳالهہ آهي تہ سرڪاري
طرح اهڙو اصول قبول ڪرڻ جنهن موجب پوليس يا قانوني
ڪورٽ جي مدد وٺڻ ڌاران خانگي طرح چورين جو رضانامون
ڪرايو ويندو ۽ چورايل مال هٿ ڪيو ويندو. پنگر ڏيئي مال هٿ
ڪرڻ کان چوڪسي رکندڙ ڪاميٽين معرفت مال هٿ ڪرڻ بهتر

www.drpathan.com Page # 178

آهي ۽ اهو ظاهر ٿيو آهي تہ سرڪار اهڙي سرشتي جي منظوري ڪانہ ڏيئي سگهندي جنهن موجب پوليس کي رپورٽون نہ ڪرڻ ۾ اچن ۽ جنهن ڪري سرڪاري انتظام ڪمزور ٿيو پوي. پوليس کي سندس اٿلائڻ ۽ رشوتخوريءَ بابت بيشڪ سڌارڻ کپي ۽ سندس اختيارن جي احترام کي گهٽ نہ ڪرڻ گهرجي ۽ نہ ڪو ڪو سندس ڪمن ۾ دخل ڏيڻ گهرجي.

٣٣٦. ڪئٽل لفٽنگ ڪاميٽيءَ جوڪسي رکندڙ ڪاميٽين جي ٻرپا ڪرڻ جو اصول قبول ڪيو ۽ انهيءَ موجب پنهنجون سفارشون ڪيون. ٻرائين ڪرڻ ۾ هن انهن ڪاميٽين جي اختيارن ۽ جائز ڪار گذارين کي ايتري قدر تہ گهٽائي ڇڏيو جو اهي ٻي اثر ٿي پيون ڪئٽل لفٽنگ ڪاميٽيءَ جا غير سرڪاري ميمبر پنهنجو يڪراءِ انڪاري راءِ ڏيئي چون ٿا تہ :-

"هي (جوڪسي) ڪاميٽيون، نہ رڳو رهوت ٿيل ڏوهن جي پيچا ڳاچا ۾ پوليس کي مدد ڪن ٿيون پر جتي پوليس پهچي نٿي سگهي اتي ۾ موڪر ڪري سگهن ٿيون، مثال طور انهن ڏوهن ۾ جن لاءِ رپورٽ نہ ڪئي ويئي هجي. ڏوهن کي روڪڻ لاءِ هنن ڪاميٽين جيڪو سٺو اثر پيدا ڪيو آهي سو خود اسان جي عملدار رفيقن ۾ قبول ڪيو آهي. اهو صاف ٿيو آهي تہ اهي ڪاميٽيون پوليس جي ڪمن ۾ ڪا ۾ دست اندازي ڪرڻ ڪان سواءِ پنهنجا ڪم ڪاريون سولائيءَ سان ڪري سگهنديون هن ڪاميٽين جا اختيار ڪيل طريقا مشهور نفسياتي دليلن تي ٻڌل آهن. منظم جماعت پنهنجي ڏوهاري ميمبرن (ماڻهن) تي هردم جوڪسي رکڻ سان ۽ سندن بد فعلن کي عام طرح ظاهر ڪرڻ سان ئي انهن ڏوهارين کي سٺيءَ راه تي آڻي سگهي ٿي."

Gul Hayat Institute

٣٣٧. هن مسئلي جي باري ۾ ڪئنٽل لفٽنگر ڪاميٽيءَ جي غير سرڪاري ميمبرن جيڪا پنهنجي راءِ ڏني آهي تنهنجي اسان جي ڪاميٽيءَ عموماً تصديق ڪري ٿي ۽ اسين سفارشون ڪريون ٿا ته جوڪسي رڪندڙ ڪاميٽين کي برپا ڪرڻ لاءِ سرڪار کي ڪا اهڙ تجويز اختيار ڪرڻ گهرجي ۽ شروعات ۾ ٣ سالن جي عرصي لاءِ اهي ڪاميٽيون (تعلقي، ڊويزن ، ضلعي ۽ گڏيل ضلعن لاءِ) ١٩٢٦ واري هولينڊ و جيلمنس ڪاميٽي پٽاندر جاري ڪرڻ گهرجن . هڪ خاص عملدار جو گهٽ ۾ گهٽ ڊپٽي ڪليڪٽر جي درجي وارو هجي تنهنکي انهن ڪاميٽين جي تنظيم ڪرڻ لاءِ مقرر ڪرڻ گهرجي . هن اهم جاءِ واسطي لائق عملدار مقرر ڪرڻ لاءِ خاص خبرداري وٺڻ گهرجي. هن تجويز جي شروعاتي دوران ۾ ئي سنڌ س ڪاميابيءَ يا نا ڪاميابيءَ تي گهٽين ڳالهين جو مدار رهندو. جيڪڏهن سرڪار باب ٣ ۾ اسانجون ڪيل سفارشون اختيار ڪندي ته ڪليڪٽرن کي پڻ انهن جوڪسي ڪاميٽين جي ڪمن ڪارين جي رهنمائي ڪرڻ لاءِ گهربل وقت ملي سگهندو .

ڪ - ڳوٺ سڌار ۾ انتظامي اصلاح

Gul Hayat Institute

٣٣٨. اسين سرڪاري ٻڌل بوڪ "جنگ کان پوءِ جي ترقيءَ واريون تجويزون (سال ١٩٤٧) " جي صفحي ٢١ مان فقرائن ١٥ ۽ ١٦ جو حوالو ڏيون ٿا :-

" ڪن ٿورن سالن کان وٺي، سنڌ جي ڳوٺاڻي زندگي جي حالتن کي سڌارڻ جو ڪم، هڪ جدا ڳوٺ سڌار کاتي کي ڊائريڪٽر جي هٿ هيٺ سؤنپيو ويو آهي. سنڌ اندر ڪڙمي گهڻو ڪري ڇڙو ڇڙ بستين ۽ جهوپڙين ۾ رهن ٿا ۽ اهي ڪري سنڌ ۾ ڳوٺاڻي زندگي جا منظم ڪانهي جو ڪن

www.drpathan.com Page # 180

هند ڪڏهين اهي هاري مڪاني زميندار جي پناهه هيٺ رهيل
ڏسڻ ۾ اچدا ته ڪڏهين وري اهڙي پناهه کان سواءِ ۾ رهن ٿا
۽ اهوئي سبب آهي جو ڀاڙي ۽ ڳوٺاڻي زندگيءَ جي حالتن
۾ ڪو اثر پيدا ڪرڻ مشڪل ٿيو پوي . جتي جتي ڳوٺ ڏنا
ويا آهن اتي ڪي سهوليتون ، جهڙوڪ پاڻيءَ جي نيڪال
لاءِ ڪسيون ، کوهه ، ابتدائي لائبريريون ۽ اهڙي نموني جون ٻيون
۾ سهوليتون مهيا ڪري ڏنيون ويون آهن پر هارين جي
ترقيءَ لاءِ جيڪي ۾ قدم کنيا ويا آهن تن ۾ زميندارن جي
بيپرواهيءَ ۽ خود هارين جي ۾ لاپرواهيءَ ڪري انهنجي
ترقي ۾ سچ پچ ڪجهه ۾ واڌارو نه ٿي سگهيو آهي .

هن حالت کي سڌارڻ جي اميد سان سرڪار هاڻي فيصلو
ڪيو آهي ته ڳوٺ سڌار ڪاتي کي هند ڪجي ۽ اهو ڳوٺ جي
ڀهبودي ڊائريڪٽر سڌارڻ جو ڪم آئينده ڪليڪٽر جي هٿ هيٺ
ضلعي جي عملدارن جي جوابداري تي ڇڏجي . هن ٻاري ۾
مکيه مشغولين جو ڪم ايجوڪيشن هيلٿ ائنڊ لوڪل
سيلف گورنمينٽ ۽ ائگريڪلچر ائنڊ انڊسٽريز کاتن جي
هٿ هيٺ رهندو . هرهڪ ضلعي لاءِ هم طريقي گڏيل تجويزون
ناهيون وينديون ۽ اميد ٿي ڪجي ته ضلعي عملدار جدا جدا
ماهر کاتن جي رهنمائيءَ هيٺ انهن تجويزن کي عملي جامون
پهرائڻ لاءِ مؤثر قدم کڻي سگهندا"

۳۳۹ ڳوٺاڻي ترقي ۽ ڳوٺ سڌار جي انتظامي ڍس ۾ هيءَ
بنيادي ۽ مبارڪ تبديل هڪ قسم جو عظيم ۽ بامعني اصلاح آهي.
اصولي طور اهو سنه ۱۹۴۵ع جي بنگال ائڊمنسٽريشن جي انڪواري
ڪاميٽي جي رولنڊس رپورٽ سان ٺهڪي اچيتو چاڪاڻ ته انهي

www.drpathan.com Page # 181

تبديل جا ڪي نتيجا اهم نڪرندا ۽ انهيءَ جي ڪري ڪي انتظامي تبديليون پڻ انهن کان وڌيڪ ٿيندڙيون جي بلوُبوڪ ۾ ظاهر ڪيل آهن ته ڪليڪٽر جي ماتحت ڳوٺن جي ترقي آفيسرن لاءِ ضلع عملدار جوابدار ٺهرايا ويندا، اسين ضميمي ٣ ۾ رولنڊ رپورٽ مان اُهي مناسب ٽڪرا پيش ڪريون ٿا جن جي، ڪن ٿورين ڦير ڦارين جي پابنديءَ سان اسين عام تصديق ڪريون ٿا جي سنڌ جي خاص حالتن ڪري ضروري آهن.

ل - آباد ڪارن جي امداد واسطي قانون ناهڻ

٣٤٠. آباد ڪارن بابت ڪيترائي قانون وقت بوقت بحال ڪيا ويا آهن. آباد ڪارن جي ارٿ ۾ هاري به شامل ڪيا ويا آهن ۽ جدا جدا ائڪٽن ۾ ڪين جيڪي امدادون ڏنيون ويون آهن تنهجو گهڻو ڪري هڪبئي سان تعلق آهي - اهي ائڪٽ هي آهن:- سن ١٨٧٩ جو دکن اگريڪلچرسٽس رليف ائڪٽ؛ سن ١٩٤٠ جو سنڌ اگريڪلچر سٽس رليف ائڪٽ جيئن انکي سن ١٩٤٣ جي ائڪٽ نمبر ١٩ موجب سڌاريو ويو؛ سن ١٩٤١ جو قرضن جي صفائي جو ائڪٽ؛ سن ١٩٤٤ جو سنڌ مني لينڊرس ائڪٽ؛ سن ١٩٤٧ جو سنڌ رؤرل ڪريڊٽ ۽ لئنڊ رفارم ائڪٽ ۽ ڪو آپريٽو سوسائٽي ائڪٽ جي ترميم بابت (ڪريڊٽ ائگريڪول) سن ١٩٤٧ جو ائڪٽ نمبر ٢٠- لئنڊ روينيو ڪوڊ جي ٨٣-٨٧ قلمن جو هاريءَ جي مفاد سان تعلق آهي- اسين سفارش ٿا ڪريون ته مناسب قاعدن جو ڪوڊ ٺاهڻ گهرجي ۽ اهي ڪوڊ ڪي آبادگارن جو رليف ڪوڊ (يعني آباد ڪارن جي امداد واسطي قانون ناموِن) چئجي. انهيءَ ۾ اهڙا قانون ٺاهجن جن ۾ هاريءَ جا اهي مفاد پڻ اچي وڃن جن بابت اسانجي ڪاميٽيءَ رٿون ڏنيون آهن.

Gul Hayat Institute

پاڱو ۴.

وڏي پيماني تي ترقي

” نيون اقتصادي قوتون، نوان خيال ۽ نيون گهرجون، قديم معاشرت تي مردم اثر ڪنديون رهن ٿيون ۽ نئون شراب پراڻين بوتلن ۾ پيري نٿو سگهجي.“

” تمهيدي “

۱۳۱. گوناگون اقتصاديت جي وڏي پيماني وارين رٿن ۽ انهن مقصدن کي حاصل ڪرڻ جي اپائن تي غور ڪرڻ وقت هيٺين ڳالهين تي ڌيان ڏيڻ گهرجي:- سنڌ اندر زراعت جي ذاتي قوت جي پيمائش ۾ سنڌس موجوده وقت گهٽ معيار، زرعي پورهيتن جي موجوده ڪمي ۽ پڻ نون ۽ نون اريگيشن پروجيڪٽس ۾ ڪار خانن لاءِ پورهيتن جي گهرج. جيڪڏهن لائبر براج مان نيون پراڻن ڏانهن هارين جي گهٽتي انداز ۾ لڏ پلاڻ ٿي، جيئن اڳيئي سمجهجي ٿو، ته پوءِ لائبر براج وارين زمينن تي ٿيندڙ پوک، جنهنجو معيار اڳيئي خراب آهي، سا وڏيڪ گهٽ ٿي ويندي.

۱۳۲. نيون پراڻن (اريگيشن پروجيڪٽس) تي سرڪاري لائق آباد زمين جي ڪل ايراضي، لوئر سنڌ براج تي ۰۴۲،۵ ، ايڪڙ ۽ اپر سنڌ براج تي ۱۹۱،۱۰٬۳۳ ايڪڙ آهي- انهن زمينن جو گهڻو حصو خانگي زمينن سان گڏيل آهي - انهن پڻ نين پراڻن تي سرڪاري زمينن جي ايراضي اٽڪل روءِ ڏهه لک ايڪڙ وڌي ملڪن جي صورت وارا ٿيل ڏسڻ ۾ اچي ٿي. سرڪار کي گهرجي ته انهن وڏن ملڪن کي بي امتياز نموني ۾ ٽڪر ٽڪر ڪري نڍڍن ٽڪرن ۾ ڪنهڻي گرانٽن ڪري وراهي ڏيڻ ڪان روڪي هاري ۽ زرعي مزدور، جي زمينن کان محروم آهن، ۽ جي جاهين

www.drpathan.com Page # 183

نه کين زمينن ڏيڻ جو وجهه ڏنو ويو، تن جي مفاد ۽ بهبوديءَ
سرڪاري جي زمينن نيڪال ڪرڻ جي نيتي بلڪل گهٽو
طو رکي ٿي.

٤٤٣. اسان ڪا خاص ثابتي ولي نه سگهيا آهيون ته ڪو سنڌ
موجوده حالتن هيٺ ننڍن ڪاتيدارن ۽ خاص ڪري هارپ ڪٽڻ
ڌندڙن جي اقتصادي حالت عام طرح هاريءَ کان بهتر آهي جيتوڻيڪ
ارپ ڪٽڻ ڪندڙن کي قبضيداريءَ جي حق جي خاطريءَ سان
ٻج ٿيندڙ ٤٢ ايڪڙ زمين ملي ٿي. نه وري ڪا اهڙي معتبر ثابتي
لي آهي ته هارپ تي ڪٽڻ ڪيل زمينن جي ايراضي جي هڪ يونٽ
نيان يا ريج جي هڪ يونٽ پنهيان پيداوار انهن وڏين استيٽن کان
ٻر آهي جنهن تي بٽئي سرشتو رائج آهي.

٤٤٤. پنهنجي پارٽيسريءَ کان بهتر فصل پوکڻ کي ڪا عمدي
ڪ ڪانه ڪونجيءَ عمدي پوک ۾ هن ڳالهه سان گڏ پيون ٻه
ٻين جو هئڻ ضروري آهن. جيستائين هاريءَ کي هنري جاڻ
هوندي ته فصل کهڙيءَ ريت پوکجن ۽ زمين جي سنڀال ڪيئن
ڄي ۽ جيستائين وٽس مناسب ٻج، اوزار، ڀاڻ ۽ پوک ڪرڻ
نکي ترقي ڏيڻ لاءِ پئسا نه هوندا ۽ جيستائين هاريءَ کي سنڀال
قابليت نه هوندي تيستائين زمين مان پورو فائدو وٺي نٿو سگهجي-
حالتون ننڍين توڙي وڏين زمينن سان لاڳو آهن. سڀني ملڪن
هن ڳالهين تي ئي زرعي پيداوار جو مدار آهي. موجوده حالتن
ڪ سنڌ ۾ ننڍن ڪاتيدارن ۽ بعضي وڏن ڪاتيدارن وٽ اهي ضروري
يون اصل موجود نه آهن. ننڍي ڪاتيدار کي ۽ هاريءَ وانگر
ي فن جي ڪا پروز ڪانهي ڪاٽ جو هرئي هڪڙو اوزار آهي
ستي ۽ هلڪي هئڻ جي سبب آبادي ڪرڻ لاءِ ڪم اچي ٿو.

Gul Hayat Institute

٤٥ س. اسانکي اها خبر آهي ته مغرب جي کن ملڪن ۾ ڪڙمي مالڪن جون ننڍيون زمينيون پوک لاءِ ڪامياب ٿيون آهن جنهنڪري زراعت ۽ ڪڙمين جي زندگيءَ جو معيار گهڻو بلند ٿيو آهي - ڊينمارڪ جهڙي ملڪ ۾ ننڍن کاتيدارين جي خوبين کي بيان ڪرڻ نامناسب ٿيندو جاڪاڻ ته ان ملڪن جي ماڻهن جي تعليم جي معيار، سمجهه ۽ شهري ماڻهپي، مهذبي عادتن ۽ انهيءَ رهڻي جي حالتن ۽ بهتر زندگي گذارڻ لاءِ سندن ترغيب ۾ گهڻو فرق آهي. انهيءَ ڪانسواءِ ڪو آپريٽو تحريڪ انهن ماڻهن جي زندگيءَ ۾ فخر جو باعث آهي. انهيءَ تحريڪ جي ڪاميابيءَ جو گهڻو مدار انهيءَ اقتصادي ۽ معاشرتي حالتن تي آهي.

سنڌ ۾ اهڙيون سنيون حالتون موجود نه آهن تنهن ڪري اسين جنس جي پيدا ڪندڙن ۽ انهن جي واپرائيندڙن جي مفاد لاءِ ڪو آپريٽو ڪاتي جي دائري ۽ ڪمن کي ڪارين وڌائڻ ضروري ٿا سمجهون. مگر اها اميد رکڻ اجائي آهي ته ڪن سالن اندر اسانجي گوناڳي اقتصاديت ۾ ڪو آپريٽو ڪاتو اهڙو ممتاز درجو رکندو جهڙو ڊينمارڪ ۾ آهي.

Gul Hayat Institute

٤٦ س. ٽوري اي ۾ جنهن ته هاري جي حيثيت ننڍي (پيٽي) زميندار ٿيڻ بعد وڌندي - هنکي وڌيڪ آمدني پيدا ڪرڻ جو موقعو ملندو. هنکي قبضيداريءَ جا دائمي حق، گهٽي قدر خودمختياري ۽ پنهنجن فصلن پوکڻ ۽ انهن تي مزور رکڻ جي آزادي ملندي. اهي بيشڪ سنا مقصد آهن، بهرحال جيڪڏهن انهن مقصدن کي حاصل ڪرڻ ۾ زراعت جي معيار ۽ زمين جي پيداوار ۾ ڪافي سڌارو نه ٿيو ته پوءِ صوبائي ۽ قومي اقتصاديت تي خراب اثر پوندو. ملڪ جي قدرتي دولت ۽ وسيلن کي چڱيءَ طرح وڌائڻ لاءِ اهو ضروري آهي ته

www.drpathan.com Page # 185

ملڪ جي باشندن جي خاص طبقن جي مفاد تي پهريائين ترجيح
وجي – هيءَ ڳالهه هارين سان ايتري قدر لاڳو آهي جيتري قدر
زرگارن جي ٻين طبقن سان لاڳو آهي.

الف – زمين جي ڪم آڻڻ بابت سرڪار جي نيتي

٣٤٧. گهڻا آباد گار ۽ اقتصادي ماهر جن اثرائتي زراعت جو ٿور سان
بالع ڪيو آهي سي تسليم ڪندا ته سڀني ملڪن ۾ ۽ خاص ڪري ان
ڪي جتي تعليمي معيار گهٽ آهي اتي سرڪار جي مداخلت سان ئي ۽
ضروري هجي اتي زمين جي سنڀال ۽ زراعت جي وسيلن کي
ڻارڻ تي سرڪار جي ضابطي سان ئي اهو ملڪ پنهنجي زرعي پيداوار
کي وڏي ۾ وڏي درجي تي پهچائي سگهي ٿو ۽ پنهنجي آباد گارن جي
زندگيءَ جي معيار کي گهٽ قدر مداري سگهيٿو. مختلف ملڪن
ي زمين جي قبضيدارين جي سرشتي بابت ڪارن معتبر ڪتابن ۾
اهيءَ ڳالهه کي جتي طرح بيان ڪيو ويو آهي.

٣٤٨. سنڌ جا زبردست قدرتي وسيلا آهن فصلن جي پوکر لاءِ
رسبز زمين ۽ ريج لاءِ دريائي پاڻي ۽ ريج جي پاڻيءَ جو ضابطو گهڻي
رات کان حڪومت جي هٿ ۾ آهي. پيداوار جي مفاد خاطر زمين جي
ڪم آڻڻ تي ڪوبه ضابطو رکيو نه ويو آهي – زمين جي پيداوار وڌڻ
ڪري قومي اقتصاديات ۾ ترقي ٿئي ٿي ۽ آباد گار طبقو جنهنجو مکيه
رو داري آهي تنهنجي زندگيءَ جو معيار بلند ٿئي ٿو – انهن ڳالهين
کي حاصل ڪرڻ لاءِ اهو ضروري آهي ته جيڪڏهن سرڪار جديد دنيا
جي رجحانات مطابق معاشرتي ۽ اقتصادي ترقي جي وڏندڙ پروگرام تي
عمل ڪرڻ چاهي ته انکي پنهنجي زمين جي پاليسي بابت نئون نقطهءِ
نظر اختيار ڪرڻ گهرجي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 186

٣٤٩. زمين جي قبضيداريءَ جي موجوده سرشتي ۾ جيڪي خاميون اسان محسوس ڪيون آهن سي اسان باب ۱ ۲ ۴ ۾ ظاهر ڪيون آهن. اهو سرشتو موجوده صورت ۾ هلندو يا نه ۽ ڪيتري وقت تائين هلندو سو انهن زميندارن جي فرض ادائي تي منحصر آهي جن جو درجو هيٺين واٽهن کان بهتر آهي - زمين قومي ملڪيت آهي - انجي اقتصادي لياقت جي سنڀال ۽ آبادگارن جي خوشحالي سان سرڪار جو گهاٽو تعلق آهي. ان نين براجن جي ڪري سرڪاري زمين جون وڏيون ايراضيون ربيج هيٺ ايديون جن جي وسيلي سرڪار اهو ڏيکاري سگهندي ته ڪيئن انهن مقصدن کي حاصل ڪري سگهجي ٿو.

جيڪڏهن خانگي (قبولي) زمينن جي زرعي لياقت سرڪار جتان سنڀاليل زمينن کان گهٽ ٿئي ته پوءِ سرڪار لاءِ اهو مناسب ٿيندو ته زمين جي قبضيداريءَ جو ڪو سڌاريل سرشتو اختيار ڪري جنهن جي وسيلي قومي گهرجون بخوبي پوريون ٿي سگهن.

٣٥٠. اسين انهيءَ ڳالهه تي متفق آهيون ته سرڪار کي ويچار ڪرڻ گهرجي ته جو نه انهن زرعي زمينن جي سنڀال پنهنجي مٿن ۾ ڪري جن بابت ثابت ٿئي ته اهي زمينون پوريءَ طرح ڪم نٿيون آنديون وڃن. اهو پڻ سفڌي جاگيري (انعامي) زمينن سان لاڳو ٿيندو پوءِ کڻي انهنجي ايراضي ڪيتري نه هجي، انهن زمين جي وري واپس وٺڻ بابت شرط اڳواٽ مقرر ڪيا ويندا.

ب- ڍلن مقرر ڪرڻ وقت سرڪار جي ايپٽي

٣٥١. صوبي ۾ زرعي پورهيتن جي موجوده قلت، پڻ نين براجن جي لهي راس ٿيڻ تي پورهيتن جي وڏيڪ ٿيڻي قلت ۽ زميداري زمينن جي زرعي لياقت جي گهٽتائي اهي سڀ ڳالهيون اشارو ٿيون ڪن ته سرڪار کي زمين جي ڪم آڻڻ بابت ڪا اهڙي نيتي

www.drpathan.com Page # 187

ڪرڻ گهرجي جا نہ رڳو لائق هراج تي آباد ٿيندڙ زمين جي رقبہ
پارل گهٽجندڙ پيدا وار جي انديشي کي روڪي ۽ سرڪار جي آمدني
رقبہ ڪري موجوده وقت ريج ٿيندڙ ۽ هن ڪان پوءِ ريج ٿيندڙ زمينن
زيمي زراعت جي معيار ۾ عام سڌارو ٿئي . آدم جي تعداد لي مان سياسي
ي پيداوار ڪري آباد گارن جي موجوده قلت جلد دور ٿي ويندي .
التون گاله فقط پورهيتن جي اڻاٺ دور ڪرڻ ۾ مدد ڪندي مگر انهيءَ
مي ڪري زراعت جي معيار ۾ ڪو سڌارو ٿيڻ جو امڪان نہ ٿو ڏسڻ ۾
اچي . هن وڏي اقتصادي مسئلي کي حل ڪرڻ لاءِ اسان کي پيو ڪو
ايا گولڻو پوندو ــ اهو آهي وڏي پيماني تي مشينن رستي پوکر ڪرڻ.
ان نين ٻراجن تي ويهر لکر ايڪڙ سرڪاري زمين جي نيڪال ڪرڻ
بنسبت سرڪار جيڪا پاليسي اختيار ڪري تنهن ۾ انکي کپي تہ
زميداري توڙي سرڪاري زمينن تي پورهئي پهچائڻ واري زرعي
مشينري جي استعمال کي همٿائڻ ۽ انجي تجربي ڏيکارڻ جي ضرورت
تي غور ڪري . جيستائين انهن نين ٻرو جيڪتن تي پورهئي پهچائڻ
واري مشينري وڏي پيماني تي استعمال نہ ڪئي ويندي تيستائين نين
ايراضين کي ريج ۽ آبادي هيٺ آڻڻ جي ڪر کي موجوده پورهيت
منهن ڏيئي نہ سگهندا .

Gul Hayat Institute

٣٥٢. تنهن ڪري مکيہ غور طلب ڳالهيون هي آهن تہ :ــ
ڪهڙا اپاءَ ورتا وڃن جن جي ڪري خاطري ٿئي تہ ملڪ جي
مفاد خاطر زراعت جو معيار بلند ٿئي ۽ زمين جي پيدوار چڱي قدر وڌي
۽ ساڳئي وقت زرعي ڪم ڪندڙ کي سندس پورهئي لاءِ پورو
عيوض ملي .

٣٥٣. اسين سفارشون ٿا ڪريون تہ هن نون ٻراجن تي سرڪاري
زمين جي نيڪال ڪرڻ ۾ سرڪار اها عام پاليسي (نيتي) اختيار
ڪري تہ :ــ

(١) جيتري قدرتي سگهي، سرڪاري زمين جي فقط انهن ٽڪرن جو آڪ، وڪرو ڪرڻ گهرجي جي خانگي زمين سان ملايل هجن.

(٢) زمين جو نيڪال وڪرن رستي يا هارپ جي شرطن تي اهڙن يونٽن ۾ ڪرڻ گهرجي جي ڪٽنبي ڪانيداريءَ لاءِ ڪافي هجن. اهو وڪرو فقط هارين ۽ زمين کان محروم رهيل پورهيتن کي ڪرڻ گهرجي. هن باري ۾ اصلي باشندن ۽ خاص ڪري انهن هارين کي ترجيح ڏيڻ گهرجي جي اهڙن هنڌن ۾ رهن ٿا جتي آباديءَ تي ڀروسو نه آهي جهڙوڪ باراني ۽ سيلابي علائقا.

(٣) سرڪار کي گهرجي ته اهڙيون زمينون جنهن مجموعي پوک يا سرڪار جي ضابطي هيٺ پئي ڪنهن نموني پوک ڪرڻ لاءِ ضرورت هوي تنهجي شروعات ۾ حدون نروار ڪري انهنکي پنهنجي استعمال لاءِ مخصوص رکي.

(٤) اهي سرڪاري زمينون جي ٢٥٠ ايڪڙن کان مٿي ايراضي وارن بلاڪن ۾ هجن ۽ جي سرڪار جي استعمال لاءِ گهربل نه ٿين سي عارضي طرح مقاطعي تي انهيءَ شرط سان ڏيڻ گهرجن ته مقاطعدار انهيءَ زمين جي وڏي ۾ وڏ اڌ ايراضيءَ تي هاري پورهيت رکندو ۽ باقي ٽڪر تي ٽرئڪٽر مشينري رستي مزور رکي ڪم ولندو. مقاطعي جو مدو ١٠ سال ٿيڻ گهرجي.

(٥) جيڪڏهين سرڪار جي مخصوص رکيل زمينن جي حد بنديءَ ڪرڻ بعد ڏسڻ ۾ اچي ته نيڪال لاءِ ميسر زمينون اصلي باشندن واسطي هارپ تي کڻڻ لاءِ يا معاف ٿيل ندين قبضيدارن رستي کڻڻ لاءِ ڪافي نه ٿين ته پوءِ اصلي باشندن

www.drpathan.com Page # 189

جن طلبون مٿين مخصوص رکيل سرڪاري زمينن مان پوريون
ڪرڻ گهرجن.

٣٥٤. مسٽر مسعود جي راءِ آهي تہ اهو ڪو ضروري نہ آهي تہ
مقاطعا انهيءَ شرط سان ڏنا وڃن تہ ڪنيل زمين جي اڌ ايراضيءَ تي ٽرئڪٽرن
رستي پوکہ ٿئي. چاڪاڻ تہ هو محسوس ٿو ڪري تہ انهيءَ شرط جي
ڪري فقط شاهوڪارن کي ئي وڏين زمينن کڻڻ جي هٿ هٿي ملندي.
انهيءَ شرط جي عيوض هو رٿ ٿو ڏئي تہ هر پروجيڪٽ تي ٿيندڙ
پوکہ جي لياقت موجب گهٽ ۾ گهٽ ڏل ورتي وڃي. مشرطيڪ
پاڻيءَ جي گهٽيل رسد ڪري رعايت پڻ ڏني وڃي.

ج - زمين جي سرڪار هٿان سنڀال

٣٥٥. پنهنجي جوڙجڪ ۾ سنڀال سرڪار هٿان فقط رشيا ۾
اُهي ۾ گهٽي ٿي رهي آهي جتي مجموعي پوکہ جي هيٺ سڄي زمينن
جي سموري سنڀال سرڪار جي هٿ ۾ آهي، جتي پوکہ جو سڄو ڪم
مشينن وسيلي ٿئي ٿو ۽ جتي زرعي پورهيت پيرتي ڪيا وڃن ٿا ۽
سرڪاري سپروائيزرن جي نگرانيءَ هيٺ ٽولين ۾ ڪم ڪندا. انهنکي
ڪم جي ڪلاڪن مطابق پگهار ملي ٿو پر هرهڪ ڪم ڪندڙ لاءِ
ڪم جا گهٽ ۾ گهٽ ڪلاڪ مقرر ٿيل آهن. برطانيہ ۾ پڻ سرڪار
هٿان زمين جي سنڀال گهٽي حد تائين ٿيندڙ آهي، جتي زمين مان
پوري طرح ڪم نہ وٺڻ ڪري ڪنهن بہ ڪڙميءَ کي بي دخل
ڪرڻ لاءِ اختياريون سرڪار کي قومي مفاد خاطر ڏنيون ويئون آهن.

٣٥٦. پين ملڪن ۾ پڻ مڪاني حالتن پٽاندر سڌريل نموني ۾
گڏيل مجموعي پوکہ ۾ وڏي پيماني تي سڌارا ٿي رهيا آهن ۽ انهن سڌارن جي
انتظام ۾ سرڪار پڻ بهرو وٺي ٿي. انهن ملڪن ۾ جيڪي سڌارا ٿي رهيا
آهن ۽ جيڪي ٿي سگهيا ٿو تن بابت اسين فقط مثال پيش ڪريون ٿا ۽ ڊ

 www.drpathan.com Page # 190

ان لاءِ تہ انڪي سنڌ جي موجوده حالتن پٽاندڙ ڪنهن نموني تي آڻي اختيار ڪيو وڃي. اسين سوڍان جي ٽن تجويزن جو خاص طرح ذڪر ڪريون ٿا يعني تہ سوڍان گزيرا اسڪيم ، سوڍان الٽرنيٽيو لائيو ليهوڊ اسڪيم ۽ سوڍان گش بورڊ اسڪيم . ڪجهہ وقت اڳي برطانيہ سرڪار طرفان هلايل آفريڪا گرائونڊ نٽ اسڪيم جنهن ۾ ٣٠ لک ايڪڙ غير آباد ۽ اڻ لائق آباد زمين اچي وڃي ٿي سا سوڍان اسڪيمن جي ڪاميابيءَ تي مدار رکيوئي. اسان پنهنجي رپورٽ جي ضميمي ۾ ٤ انهن اسڪيمن جا ڪي تفصيل ڏيون ٿا. انهن ۾ ڪي خاص ڳالهيون آهن جي سڀني اسڪيمن سان لاڳو آهن ۽ جن ۾ هيٺيون ہ اچي وڃن ٿيون:-

(الف) سرڪار جي سڌي يا اڻ سڌي ماتحتي هيٺ پوکہ جو منظم انتظام ؛

(ب) تربيت يافتہ عملي سان هڪ آزاد جماعت جا فصل جي سٺي پوکہ ۽ زمين جي چڱي سنڀال حاصل ڪرڻ لاءِ ڪي خاطري جوڳا طريقا ميسر ڪري ڏئي ٿي ؛

(ج) زمين جي قبضيداريءَ جي ملڪيتڙ سرشتي ۾ زمين مان پورو ڪم وٺڻ لاءِ گهٽ ۾ گهٽ دخل ڏيڻ ۾ اچي ٿو ؛

(د) فصل جي پيداوار ۽ زمين جي سڌاري لاءِ پورو سرمايو ؛ پيدا

(هہ) زرعي شين جو ترت دستياب ٿيڻ، خاص اوزار، ٻج ، ڀاڻ ۽ آبادگارن لاءِ گهرو واهپي جي شين جي رسد جو انتظام ؛

(و) دلالن کان سواءِ سٺي طرح فصل جي وڪري جو انتظام ؛

www.drpathan.com Page # 191

(ز) سرڪار کي ڪرايا ۽ محصول نقد ۾ ڏيڻ بدران جنس ۾ پيدائش جي حصي موجب ڏجن ٿا.

(ح) اڳوات فيصل ڪيل اصول موجب ڏرين جي وچ ۾ فصل تيل پيدائش جو ورهاڱو.

(ط) پورهئي بچائڻ واري مشينري جو اهڙي طرح ۽ ڏو ۾ ڏو استعمال جو اقتصادي وسيلن ۽ هارين جي مفاد سان موافق هجي.

٥ – سڀپاليندڙ ايجنسي جو نمونو

٧٥٣. هڪ جائنٽ اسٽاڪ ڪمپني، جڏهن سوڊان سرڪار سان ابوليت ڪئي آهي جا ڪنهن ان وقت ختم ٿي سگهي ٿي سا سوڊان گزيرا اسڪيم کي هلائي رهي آهي. خالص سرڪاري عملدارن جو هڪ بورڊ پڻ ان سوڊان اسڪيمن کي هلائي ٿو. آفريڪا گرائونڊنٽ اسڪيم جي انتظام بابت اڃا آخرين فيصلو نه ڪيو ويو آهي پر اها اوائلي صورت ۾ ڪن مقرر ڪيل واپارين هٿان هلائي پيئي وڃي. هن اسڪيم کي هلائڻ لاءِ هڪ فنانس (مالي) ڪارپوريشن ٺاهي پيئي وڃي.

٨٥٣. اهي اسڪيمون مجموعي کيتي ڪرڻ جون ڪي اهڙيون جماعتيون نه آهن جيئن عام طرح سمجهيو وڃي ٿو، جن ۾ ميمبرن جو درجو، حق ۽ جوابداريون هڪجهڙا هوندا آهن. اها مجموعي پوک جي اسڪيم ٽن ڌرين جو گڏيل پائيواري يا ڌنڌو آهي يعني ته هڪ سرڪار جا زمين جي مالڪ آهي يا خود مالڪن کان مقاطعي تي کڻي ٿي ٻي هاري ۽ ٽين (زمين جا ڪيڙيندڙ) هڪ آزاد ايجنسي جنهنکي کيتي جي سموري سنڀال ۽ ان سان واسطو رکندڙ واپار جا ڪم سونپيل آهن. مختلف اسڪيمن ۾ پئسن جا (مالي) ذريعا مختلف آهن. ممڪن آهي ته اها سڄي عوام جي ملڪيت هجي، يا ڪجهه سرڪار جي ۽ ڪجهه عوام جي، يا سڄي سرڪار جي ئي هجي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 192

٣٠٩. هند سرڪار جي ائگريڪلچرل پاليسي ڪاميٽيءَ ۾ ١٩٤٤ ۾ هڪ سب ڪاميٽي ٺاهي ۽ رٿيل سينٽرل لئنڊ يوٽيلائيزيشن بورڊ بابت تفصيل گڏ ڪري. اسين انهيءَ سب ڪاميٽيءَ جي رپورٽ جي ١٣ صفحي مان هيٺ اختصار ڏيون ٿا ۽ انجي تصديق ڪريون ٿا:-*

”زمين کي ڪٺ ۾ آڻڻ جي پروگرام کي عمل ۾ آڻڻ لاءِ جيڪو انتظام جو ڍانچو سڀ کان بهتر ٿيندو انهن تي ڪن ڳالهين جي مد نظر غور ڪرڻو آهي جن مان خاص هي آهن:-

(الف) هيءَ جماعت قانوني طرح پوري ريت منظور ٿيل گهرجي؛

(ب) هن جماعت کي جيڪڏهن پوري قانوني منظوري نه ملي ته به گهٽ ۾ گهٽ انکي سرڪار جي پٺڀرائي جي اختياري هئڻ گهرجي؛

(ج) ان جو دستورالعمل اهڙو ڏکيو يا لنبو نه هئڻ گهرجي جنهڪري ڪم ڪارين ۾ ڍر پوي يا دير ٿئي.

(د) انکي عوام جي مقصدن سان گڏ واپاري قابليت پڻ استعمال ڪرڻ گهرجي؛

(هه) انکي ڪم هلائڻ لاءِ پنهنجي بچاءَ جي ضروري اپائن کان سواءِ پوري آزادي ۽ اختياري هئڻ گهرجي:-

جيڪڏهن اها جماعت خالص سرڪاري هوندي ته انکي اختياري ۽ وقار رهندو ۽ اها عوام جي ڪمن کي اڳي ڌيان ۾

---

* هند سرڪار جي، سنه ١٩٤٥ جي ائگريڪلچرل ريڪنسٽرڪشن ڪاميٽي آف ڪائونسل جي پاليسي ڪاميٽي جي سينٽرل لئنڊ يوٽيلائيزيشن سب ڪاميٽي جي رپورٽ صفحو ١٣.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 193

رکندي ۽ ٻر جاد فيصلا نه ڪري سگهندي ۽ ڪيس دستورالعمل جي
وانرن ۽ اڳين دستورن ڪري رڪاوٽون پيدا ٿينديون. هن
ڪم لاءِ جيڪو نمونو سوچيو ويو آهي تنهنڪي ڏڪئي دستورالعمل
کان آجو رکڻ سخت ضروري آهي. ٻئي طرف اها جماعت
جيڪڏهن خالص خانگي هوندي ته ممڪن آهي ته اها انهيءَ ڪم
جي معاشرتي مفاد کي نظر انداز ڪري پنهنجي ڏيتي ليتيءَ ۾
ڳجهي طرح مفاد پرستي داخل ڪري. انهيءَ ڪري اسين سفارش
ٿا ڪريون ته زمينن کي ڪم آڻڻ جي بابت اختياريون ڏيڻ
واري جماعت هڪ عوامي جماعت وانگر قانوني طور ٺاهڻ گهرجي
جنهنکي اندروني انتظام لاءِ ڪلي اختياري هئڻ گهرجي ۽ مالي
امداد ۽ سندس حساب ڪتاب جي چڪاس لاءِ مٿس سرڪار جو
ضابطو هئڻ گهرجي يعني ته جيتوڻيڪ سرڪار انجي قانوني طور
مقرر ٿيل ڪمن هيٺ ايندڙ مختلف تجويزن کي عمل ۾ آڻڻ جي
ڪم ۾ دخل نه ڏيندي پر سرڪاري آڊيٽرن هٿان مقرر ٿيل وقتن
تي انجي حساب ڪتاب جي چڪاس ۽ سندس ڪم ڪارين
جي تپاس ڪئي ويندي ۽ آڊيٽرن جي رپورٽن جي آڌار تي
سرڪار انهيءَ جماعت جي نظرداري، ضابطو ۽ رهبري ڪري
سگهندي. ساليانى بجيٽ ۾ اها گرانٽ بحال ڪرڻ وقت
ليجسليچر کي انهيءَ جماعت جي ڪم تي نڪته چيني ڪرڻ
جو موقعو ملندو.

ه - ڏزه [illegible]

٣٦٠. تازو هند سرڪار پنهنجي پاليسي ڪاميٽين جي سفارش
عمل ڪري اهڙو قاعدو بحال ڪيو آهي جنهن موجب پهريائين هڪ سينٽرل
اسٽريٽيجل فنانس ڪارپوريشن ۽ ان کان پوءِ سينٽرل اگريڪلچرل

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 194

فنانس ڪارپوريشن ناهي ويندي. هند جون صوبائي ۽ رياستي
حڪومتون پڻ هنري ۽ زرعي ترقي لاءِ اهڙيون مالي ڪارپوريشن
ناهينديون. اسان جن هين ملڪن جي سڌارن بابت حوالو ڏنو آهي
سي موجوده رجحانات جون علامتون آهن.

٣٦١. سنڌ سرڪار پنهنجي ٽريڊنگ ايسٽيٽس جي سنڀال ۽
ترقيءَ لاءِ هڪ انڊسٽريئل فنانس ڪارپوريشن ناهي آهي. اصول جي
خيال سان ڏسبو ته ڏسڻ ۾ ايندو ته هنري ترقيءَ جي زرعي ترقيءَ سان
گهڻي مشابهت آهي.

٣٦٢. تازو سنڌ ڪوآپريٽو ڊپارٽمينٽ جي ڪم ڪار جو دائرو
وسيع ڪيو ويو آهي جيئن غير ميمبر پڻ ڪوآپريٽو سوسائٽين کان
زرعي شيون اوڌر تي وٺي سگهن. هاڻي ڏسڻو آهي ته انهن سڌارن
ڪري زرعي پيداوار ۾ ڪيتري قدر سڌارو ٿيندو. هن سڌاري هيٺ
زمين جو سڌارو ۽ سنڀال پوري طرح ٿي نه سگهندا جيئن جيڪر
ڪنهن ايجنسي هٿان نه ٿين.

٣٦٣. سنڌ پراونشل ڊيولپمينٽ بورڊ اصولي طرح هڪ
ڪوآپريٽو اسڪيم کي بحال ڪئي آهي. اها اسڪيم ١٩٥٢ ۾ لوئر سنڌ
براج جي ٿهي راس ٿيڻ تي جيڪا سرڪاري زمين جا ٥٠،٠٠٠ ايڪڙ
آباد ٿيندا تنهن زمين بنسبت عمل ۾ آندي ويندي. سرڪار جي
زرعي صلاحڪار جهڙي نموني ۾ اها اسڪيم تيار ڪئي آهي تنهن ۾
اهي سڀ بنيادي خاصيتون اچي وڃن ٿيون جي اسان ڪوسي ڪمرند
وارين وڏي پيماني تي زرعي ترقين بابت ڄاڻايون آهن. هن اها
اسڪيم پراونشل ڊپارٽمينٽ بورڊ کي مختصر نموني ۾ پيش ڪئي
جنهن موجب وڏي پيماني تي تجربا ڪري ڏيکارڻا هئا. جيئن ته اها
اسڪيم گوناڳون اقتصاديات ۾ ڪنهن به خلل وجهڻ کان سواءِ گهڻن

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 195

زندگيءَ جو معيار بلند ڪرڻ جو هڪ عملي حل آهي ۽
بارين هي وقت زمينن جي انتهائي اقتصادي ترقي ڪندي تنهن ڪري
پاڻهي هتي انهيءَ اسڪيم کي ڪولي وضاحت سان بيان ٿا ڪريون ۽
اسين ان موجب سفارشون ٿا ڪريون.

و - سنڌ ۾ مجموعي پوک

٣٦٤. اسين مجموعي پوک لاءِ جنهن اسڪيم بابت رٿ ڏيون ٿا تنهن ۾ ايجنٽ رکڻ جي ضرورت پوندي جي سرڪار طرفان ڏنل زمين جي سڌاري ۽ سنڀال لاءِ ڪم ڪندا. اسين سمجهون ٿا ته انهيءَ مقصد لاءِ مقرر ڪيل جماعت ئي ايجنسي جو بهترين نمونو ٿيندي جنهنکي ائگريڪلچرل ڊيولپمينٽ ڪارپوريشن ڪوٺيو ويندو. هيءَ فصلن جي بٽئي جي دستور تي آبادي ڪرڻ لاءِ ڪرائيدار رکندي. پيداوار جي حصي مان جيڪا آمدني اها ايجنسي ڪٽندي سا سرڪار جي ٿيندي ۽ انهيءَ اسڪيم کي هلائڻ لاءِ جيڪو خرچ ٿيندو سو سرڪار پاران اها ايجنسي پريندي. اوڀر سنڌ براج جا سنه ١٩٥٢ ۾ ٽڪي راس ٿيندي جنهن تي جيڪو ٽڪر آباد ٿيندو تنهن ٽڪر ۾ اها اسڪيم عمل ۾ آندي ويندي. هن اسڪيم اندر گهٽ ۾ گهٽ ٥٠٠٠٠ ايڪڙ زمين اچي ويندي.

سرڪار جا ڪي حق ۽ ذميواريون

٣٦٥. سرڪار سيڪنهن زيرباريءَ کان آجي ٿيل زمين ۽ خاطريءَ سان ريج لاءِ پاڻي ڏيندي. نقد ڪرايو يا زمين تي محصول جهڙوڪ ڏل يا مڪاني محصول ورتا نه ويندا جو اهي ٿيل فصل ۾ سرڪار جي حصي ۾ اچي ويندا جو اڳوات ٺهرايو ويندو. انهيءَ علائقي ۾ سرڪار جو هليل انتظام جاري رهندو ايندو زمينداري زمين وانگر هتي پڻ سرڪار جو ايگزيڪيوٽو ۽ سوشل کاتو ڪم ڪندو ايندو مگر روينيو ۽ انجنيئري جو دستوري زبردست عملو ڪيڏيو ويندو.

www.drpathan.com Page # 196

٣٦٦. کھڙي نموني اختيار ڪجي سا سرڪار مقرر ڪندي،
اسڪيم جي مالي امداد لاءِ هٿ سرڪار انتظام ڪندي ۽ اوور گرانٽ
ڊٽ وقت ڪارپوريشن جي ڪمن ڪارين تي ضابطو رکندي،
ڪارپوريشن جا حساب ڪتاب هٿ سرڪار هٿان چڪاس ڪيندا
ڪارپوريشن جي مقرر وقتن تي نڪرندڙ رپورٽن ذريعي سرڪار
انجي ڪمن ڪارين بابت معلوميت حاصل ٿيندي ۽ ماليائي بجيٽ
۽ گرانٽ بحال ڪرڻ وقت ايجسليٽو اسيمبليءَ کي انهي ڪارپوريشن جي
ڪمن ڪارين تي نڪته چيني ڪرڻ جو موقعو ملندو. سرڪار
انهيءَ ڪارپوريشن کي ڪي مقرر ڪيل اختيار ڏيندي.

ائگريڪلچرل ڊيولپمينٽ ڪارپوريشن

مقصد

٣٦٧. هن ڪارپوريشن جا عام طرح هي مقصد ٿيندا- (١) سرڪار
جي ضابطي هيٺ زمينن کي ڪم ۾ آڻڻ بابت کھڙي پاليسي اختيا
ڪجي تنهن بنسبت سرڪار کي صلاح ڏيڻ، (٢) کيس مليل زمين ۾
سرڪار جي پاليسي موجب سڌارڻ ۽ سنڀالڻ، (٣) سندس طرفان ڪم
رکيل پورهيتن جي بهبودي ورڻائڻ.

ڪم (فرض)

٣٦٨. ڪارپوريشن انهن زمينن ۾ سڌارا آڻڻ، انهن جي سنڀ
ڪرڻ ۽ پيدائش جي خريد فروخت ڪرڻ ۾ سرڪار جي ايجنٽ ۽
حيثيت ۾ ڪم ڪندي. ان جي ڏهي هيٺيان ڪم هوندا يعني تر:
سائنس جي وسيلي پيدائش ڪرڻ لاءِ سنڀاليندڙ ۽ هنري عملو ر
جڏهنجي ڪري زمين سندي حالت ۾ رهي، اقتصادي ڪم موجب پورهئي
ٻڌائڻ واري مشينري جو پورو استعمال ڪرڻ مدني ۽ بدني پالڻ ڪ

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 197

دانشمنديءَ سان واھائڻ ۽ سندس عملي ڄاڻين لاءِ رھائش جو پورو انتظام ڪرڻ سرڪار جي منظور ڪيل نموني ۾ حساب رکڻ جنھنجي سرڪار ڇنڊڇاڻ ڪندي. سڀئي واسطيدار سرڪاري ڪاتن سان تعاون ڪري آبادگارن جي بھتري ۽ بھبودي لاءِ ڪوشش ڪرڻ.

اختياريون

٣٦٩. انڪي ھڪ خود مختيار جماعت وانگر پنھنجي دستورالعمل کي باقاعدي ھلائڻ لاءِ اختياريون ھئڻ گھرجن. انڪي ھند جي ڪمپنين جي ائڪٽ ھيٺ رجسٽر ڪرڻ گھرجي. انڪي ڪارپوريشن (جماعت) جي حيثيت ۾ ورثي جو حق رھندو ۽ جماعت جي حيثيت ۾ اھا ڪورٽ ۾ مقدمو داخل ڪري سگھندي ۽ انتي مقدمو داخل ٿي سگھندو اھا ڪارپوريشن پنھنجي جماعتي مھر ٺھرائي ۽ انڪي استعمال ڪري سگھندي جنھن کي عدالت تسليم ڪندي. اُو پنھنجا قاعدا ٺاھي، سڌاري ۽ رد ڪري سگھي ٿي. اھا پنھنجي ڪم ھلائڻ ۾ سھوليت ۽ ضرورت سمجھي ته ڪابه حقيقي ۽ شخصي ملڪيت خريد ڪري يا مقاطعي تي کڻي يا قبضي ۾ رکي يا وڪڻي سگھندي.

٣٧٠. ھنکي اسڪيم جي مالگذاري لاءِ سرمايو حاصل ڪرڻ جون اھڙيون خود مختيار اختياريون رھنديون جي سرڪار انکي ڏيندي. اھا اختياري ڏيڻ گھرجي ته زمين جي مالڪن سان گفت و شنيد ڪري خانگي زمين ۽ سرڪار سان بندوبست ڪري انڪمبرڊ ۽ ڪورٽ آف وارڊس جي زمين جي سنڀال ۽ ترقيءَ جو ڪم ھٿ ۾ کڻي.

٣٧١. ڪارپوريشن جي ٻين اختيارين سان گڏ انتظامي ۽ ھنري عملي کي رکڻ، زمين جي سنڀال ڪرڻ، ۽ ڪرائيدارن کي زمين ڏيڻ ۾ پوري آزادي ھوندي.

www.drpathan.com Page # 198

٣٧٢. ڪارپوريشن جي مقصدن کي عمل ۾ آڻڻ لاءِ سنڌ س واڌاري ۽ بهبودي لاءِ سرڪار کي گهرجي ته پنهنجي منظور ڪيل پاليسي موجب ڪارپوريشن کي ضروري فنڊ (پيسا) ڏئي.

٣٧٣. انهي جوڙجڪ ۾ اهو نهرائڻ گهرجي ته سنڌس ڪمن ڪارين ۾ ٻاهريون دخل گهٽ ۾ گهٽ ٿئي. اهو تمام ضروري آهي ته سنڌس مشغولين کي ڪنهن به قسم جي سياسي اثر کان آجو رکڻ گهرجي. انهي اصول جي ٿوري انحرافي ۽ تمام خطرناڪ ثابت ٿيندي- انهيڪري اسين رٿ ڏيون ٿا ته ڪارپوريشن جي غير سرڪاري ميمبرن جي مقرري سنڌ جي گورنر کي پنهنجي مرضيءَ موجب ڪرڻ گهرجي.

٣٧٤. ڪارپوريشن جي ڪارگذاري جي ساليانې رپورٽ تيار ڪرڻ گهرجي ۽ سرڪار جي مقرر ڪيل تاريخن تي سرڪار جي زرعي وزارت کي پيش ڪرڻ گهرجي- ڪارپوريشن جي ساليانې رپورٽ ۽ چڪاس ٿيل حساب جا نقل ليجسليٽو اسيمبليءَ جي اڳيان پيش ڪرڻ گهرجن- ڪارپوريشن جي آفيس ڪراچي ۾ هئڻ گهرجي.

جماعت جو نمونو

٣٧٥. مجموعي پوکر جي اسڪيم کي عمل ۾ آڻڻ لاءِ جنهن جماعت جي جوڙجڪ جي اسان رٿ ڏني آهي سا قانوني طرح بحال ٿيل انگريڪلچرل ڊيولپمينٽ ڪارپوريشن آهي جا هن ملڪ جي ڪامياب ثابت ٿيل پهرين يوٽلٽي ڪارپوريشن (عام ماڻهن خاطر ڪمن ڪارين لاءِ جماعتين) وانگر آهي جهڙوڪ ٽينيسي ويلي اٿارٽي، يو ڪي سينٽرل اليڪٽرسٽي بورڊ، برٽش براڊ ڪاسٽنگ ڪارپوريشن ۽ لنڊن پيسينجر ٽرانسپورٽ بورڊ. جيڪي ڪم رٿيل ڪارپوريشن پنهنجي هٿ ۾ کڻندي تن کان انهن ڪارپوريشن جا ڪم تمام گهڻو مختلف آهن. ٻر اهي ڪم ڪارين انهن ڳالهين سان

 www.drpathan.com Page # 199

ماميٽ رڪن ٿيون جي اسان سرڪار جي طرفان قائم ڪيل لئنڊ
ريلا ئيريشن بورڊ بابت فقره ٣٥٩ ۾ ڄاڻايون آهن. ڪارپوريشن ۾ هڪ
ڪائونسل ۽ هڪ ڪاروباري بورڊ ٿيندا.

ڪائونسل

٣٧٦. ڪائونسل کي اهي مقصد ۽ ڪم ڪاريون ملائڻ ڏنا ويندا
جي سرڪار انکي اجازت ڏيندي. اهي مقصد ميمورنڊم آف
سو سيئيشن ۾ ڄاڻائڻ گهرجن. سرڪار جي پاليسي مطابق اوڀ ڪيس
پل زمين کي پوري طرح ڪم ۾ آڻڻ لاءِ اپاءُ يا ترتيب وٺندي
وصن:- پوکر جا سڌ ريل پر اقتصادي طريقا اختيار ڪرڻ، زمين جي
ري حفاظت ڪرڻ، پاڻيءَ جي استعمال، زمين کي نئين سر سڌارڻ،
بن مان پاڻيءَ جو نيڪال، زميندن وسائڻ، آباد ڪرڻ ۽ انهنجي
جڪ زرعي پيدائش جي خريد فروخت، آمدرفت ۽ پوکر کي سڌارڻ
اهڙا ٻيا ڪم، پيلا پوڪڻ، مڇيون مارڻ جا ڪم جي سرڪار انهي
ائونسل جي جوڙجڪ موجب انجي حوالي ڪري.

٣٧٧. ڪائونسل جا ميمبر هي ٿيندا:- (الف) روينيو ڪمشنر
ونيو آفيسر، (ب) ڊيولپمينٽ ڪمشنر، (ج) فنانس سيڪريٽري
) ڪمشنر آف ايبر (هه) سرڪاري واسطيدار کاتن جا بالا عملدار
ي ۽ انگريڪلچر، ويٽرنري، اريگيشن، ڪوآپريشن، فاريسٽ
لا) هيلٿ ۽ ايڊيوڪيشن (تعليم) کاتا (و) ليجسليٽو اسيمبلي
ڻي ميمبر (ز) سرڪار طرفان نامزد ٿيل ٥ غير سرڪاري ميمبر
تجربيڪار ۽ ڄاڻپ وارا هجن (ح) سنڌ يونيورسٽي مان هڪ
صادي ماهر (ط) هر هڪ چيمبر آف ڪامرس طرفان هڪ ميمبر
) بورڊ جو چيئرمن (ڪ) ۽ ٻيا اهڙا ميمبر جي گورنر مقرر
ي بشرطيڪ ميمبرن جو ڪل تعداد ٢٥ کان وڌيڪ نه ٿئي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 200

٣٧٨. ڪائونسل جو پريزيڊنٽ زراعت کاتي جو آنريبل وزير صاحب ٿيندو. ڪارپوريشن جو جيڪو مئنيجنگ ڊائريڪٽر هوندو سو انهي عهدي جي لحاظ سان ڪائونسل جو ميمبر ۽ ڊائريڪٽرن جي بورڊ جو چيئرمن ٿيندو. بورڊ جي ميمبرن لاءِ جيئن ٻيءَ طرح ٺهرايو ويو آهي تنهن کان سواءِ، غير سرڪاري ميمبر، ٽن سالن تائين عهدي تي رهندا ۽ ان کان پوءِ وري مقرر ٿي سگهندا.

٣٧٩. جيئن ته ڪائونسل ۾ سرڪاري ماڻهو گهڻا ٿيندا تنهن ڪري هڪ پارٽيءَ مان ٺهيل سرڪار جي هٿ هيٺ انهي ڪائونسل جي سرڪاري اپائن جي ٿيندڙ مخالفت کي فقط تڏهن روڪي سگهبو جڏهن ڪائونسل تي غير سرڪاري صلاحڪار گهڻي انداز ۾ کنيا ويندا. ٻيءَ صورت ۾ عام ماڻهن پارٽي بازيءَ جي ڪري حقيقي معاشرتي ۽ اقتصادي ڪم جي اپائن تي نڪته چيني ڪندا. تنهن ڪري ڪائونسل تي غير سرڪاري نمائندگيءَ کي وڌائڻ گهرجي ۽ اسان ان موجب ٺهرايو ڪيو آهي. اسان هن ڳالهه تي متفق آهيون ته ڪارپوريشن هٿان ڪم تي رکيل هارين کي ڪائونسل تي غير سرڪاري نمائندگي ڏيڻ گهرجي پر مسٽر مسعود رٿ ڏني ٿو ته تي غير سرڪاري ميمبر هارين جي نمائندگي ڪن ۽ خان صاحب کيهڙو ان لاءِ رٿ ڏنيٺو ۽ چيئرمن صاحب هڪ لاءِ.

٣٨٠. ڪائونسل کي حق هئڻ گهرجي ته اُوءَ سب ڪاميٽيون يا جائنٽ ڪاميٽيون مقرر ڪري جيئن پنهنجو ڪم آسانيءَ سان هلائي سگهي ۽ پڻ انهن سب ڪاميٽين تي ماڻهن کي سندن شخصي حيثيت ۾ ۽ ٻين ڳڌيل جماعتن کي نمائندگي ڏئي.

٣٨١. ڪائونسل کي حساب لاءِ جائز ۽ پيا ضروري ڪتاب رکڻ گهرجن ۽ الڳي حساب ڪتاب جي چڪاس اڪائونٽنٽ جنرل ڪندو. ڪهڙي قسم جي چڪاس لاڳو ڪئي ويندي،

www.drpathan.com Page # 201

حساب ڪتاب جو نمونو، ۽ انجي رکڻ بابت جوڙجڪ جو تفصيل ۽ اڪاس لاءِ حساب جو پيش ڪرڻ، اهي ڳالهيون ڪائونسل جي ناهيل قاعدن ۾ ڄاڻايل هجڻ جن کي سنڌ جو جناب گورنر صاحب اڪائونٽنٽ جنرل جي صلاح سان منظور ڪندو.

بورڊ

٣٨٢. ڪارپوريشن جو ڪاروبار بورڊ هلائيندو. اهو بورڊ ڪائونسل جي بحال ڪيل تجويزن کي عمل ۾ آڻيندو. اُناجي ذميواري پڻ رهندي.

٣٨٣. هن بورڊ تي ڀرين تي ميمبر هئڻ گهرجن ۽ ڪارپوريشن سنڌس جوڙجڪ ۾ اهڙيون اختياريون ڏيڻ گهرجن جو اُوءِ ضرورت تي انهي بورڊ جي ميمبرن جو تعداد پنجن تائين وڌائي سگهي.

٣٨٤. بورڊ جو چيئرمين سنڌ جي گورنر هٿان سندس مرضيءَ بموجب ڀريائين ٧ سالن لاءِ مقرر ٿيڻ گهرجي. جيئن ته هن اهم عهدي تي ئي ڪم جي ڪاميابيءَ جو مدار ٿيندو تنهنڪري ان لاءِ لائق ماڻهوءَ جي چونڊ ۾ نهايت خبرداري ڪرڻي پوندي. هو ڪارپوريشن جو مئنيجنگ ڊائريڪٽر ٿيندو. هن جو پگهار سندس معيارين مطابق هئڻ گهرجي جو گهٽ ۾ گهٽ ماهوار ٣٠٠٠ رپيا ۽ رهائش لاءِ مفت سرڪاري بنگلو هئڻ گهرجي. بهتر ٿيندو ته هين ملڪن جي ڪن پبلڪ يوٽيلٽي ڪارپوريشنس، وانگر، بورڊ جا ميمبر پڻ پگهار تي رکجن پر ڪائونسل جي غير سرڪاري ميمبرن مان پڻ سندن لياقت ۽ تجربي جي ڪري روزانو ٿورو وقت ڪم ڪرڻ لاءِ عملدار مقرر ڪري سگهجيٿو. ڪائونسل تي غير سرڪاري

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 202

ميمبرن جي مقرريءَ لاءِ اهي اياقتون ويچار ۾ آڻڻ گهرجن. بورڊ جي اهن روزانو ٿورو وقت ڪم ڪندڙ ٻن ميمبرن کي پگهار ماهيانو ١٠٠٠ رپيا هئڻ گهرجي. انهن مان هڪ ميمبر ٣ سالن لاءِ ۽ ٻيو ٥ سالن لاءِ مقرر ڪرڻ گهرجي. بورڊ جي ڪنهن ميمبر جي جاءِ تي ٻيو ميمبر ٥ سالن لاءِ مقرر ڪرڻ گهرجي. بورڊ ۾ خالي ٿيل جاين جي ڪري بورڊ جي ڪمن هلائڻ جي اختيارن ۾ ڪا رڪاوٽ ٿيڻ نه گهرجي بشرطيڪ بورڊ ۾ گهٽ ۾ گهٽ ٻه ميمبر هوندا ۽ بورڊ جي ڪاروبار هلائڻ لاءِ ٻن ميمبرن جو ڪورم ٿيندو. قانون ساز اسيمبلي جو ميمبر بورڊ جو ميمبر مقرر ٿي نه سگهي. جنهن به شخص جو مالي حصو ڪنهن اهڙي ڌنڌي ۾ هوندو جنهن تي بورڊ جي ڪم ڪار جو اثر پئجي سگهي سو بورڊ جو ميمبر نه ٿيڻ گهرجي. بورڊ جي چيئرمن کي پنهنجو سمورو وقت بورڊ جي طرفان پنهنجن فرضن جي بجاوري ۾ صرف ڪرڻ گهرجي.

٣٨٥. بورڊ کي اختيار هئڻ گهرجي ته واپاري ۽ ٻين جماعتن سان ۽ زميندارن ۽ زمين جي ٻين مالڪن سان سؤدو ڪري ۽ فصلن جي خريد فروخت ڪري. انکي کپي ته مناسب ٻج هٿ ڪرڻ، پروپئگنڊا ڪرڻ ۽ عوام ۾ سڌريل ٻج ورهڻ ۽ زمين جي پوري استعمال سان واسطو رکندڙ ٻين ڪمن جي مقصد وارن سرڪار جي موجوده آزمائش گاهن ۽ تجربي جي فارمن ۽ اهڙين ٻين جماعتن سان تعاون ڪري.

٣٨٦. بورڊ کي پهريائين، ٽن سالن لاءِ هڪ سيڪريٽري مقرر ڪرڻ گهرجي. اوائلي عرصي ۾ هو انهي عهدي سان گڏ ڪائونسل جو سيڪريٽري پڻ رهي سگهندو.

٣٨٧. بورڊ کي گهرجي ته سرڪاري ملازمن ۽ عملدارن سان لاڳو ٿيندڙ سول سروس رولس جي نهرائن جي پابنديءَ کان سواءِ، پنهنجي

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 203

ڪار جي ضرورت موجب هنري ڪمن لاءِ عملدار ۽ لـڪيپڙه يا دفتر جي ۾ لاءِ عملو مقرر ڪري، انهيءَ پگهار ۽ فرض مقرر ڪري ۽ انهي ۾ يلي مان جن لاءِ ضروري سمجهي تن ڪان قبوليت وٺي ۽ ذميواريون پرائڻ ۽ قابليت و ڏاڻ جي بندوبست جو طريقو مقرر ڪري. بورڊ ڪي ڏهن چاهي ته پنهنجي ڪنهن به مقرر ڪيل ملازم کي ڪيڏي نهي ڏو.

۳۸۸. بورڊ جي ميمبرن ۽ الاجي عملي جي موڪل پراويڊنت فنڊ، پاڙي پڻي جي الائونس ۽ ٻين الائونسن بابت قانون ڪائونسل بحال ڪرڻ گهرجن. حساب رکڻ جي ريت ۽ مقرر وقتن تي بورڊ ڪم بابت رپورٽون ڪائونسل جي گهرجن مطابق هئڻ گهرجن. بورڊ هيڊ آفيس ڪراچي ۾ هئڻ گهرجي.

ڪرائيدار (هاري)

۳۸۹. ڪرائيدار بٽئي سرشتي موجب فصلن جي حصي رسد تي آبادي ڪندا. هر ڪنهن ڪرائيدار کي اوتري زمين ڏني ويندي جا سندس ڪٽنب هٿان آباد ٿيڻ جيتري هوندي ۽ جنهن جي ايراضي سرڪار ايجنٽن سان صلاح ڪرڻ بعد مقرر ڪندي. هر ڪنهن ڪرائيدار جو اهو فرض ٿيندو ته ايجنٽن جي هدايتن موجب پنهنجي زمين آباد ڪرڻ لاءِ هر ڏيڙ جي واسطي ڏاندن جو هڪ پلو جوڙو ڏاري، نقط بحال ڪيل ٻج بوڪي، فصلن کي ريڄ ڏئي، مشينن رستي سندس فصلن جي آبادي تي جيڪو خرچ اچي سو سمورو يا انجو ڪجهه حصو بري ۽ عام طرح پنهنجي زمين اندر ايجنٽن جي رٿن موجب هلت ڪري. هنڪي سندس حوالي ڪيل زمين بابت قبضيداريءَ جا جائز نق ڏنا ويندا ۽ ڪيس سندس گهرو ضرورتن لاءِ ڪير لاءِ سؤنا ڍڳين جو مقرر انداز رکڻ جو حق ملندو.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 204

پيدائش جو ورهاڱو

٣٩٠. ڪرائيدارن ۽ ايجنٽن جي وچ ۾ پيدائش جو ورهاڱو
ڪيئن ٿئي سو اڳوات ٺهرائڻ ضروري آهي. عام طرح ڪرائيدار کي
فقط انهن فصلن جو اڌ حصو ملڻ گهرجي جي سنڌس ئي پورهئي ۽
ڏاندن وسيلي پوکيا ويا هجن. مشينن رستي آبادي ڪرڻ جي حالت
۾، ڪرائيدار کي آبادي لاءِ وڏيڪ ايراضي ملي سگهيتي ۽ اُن سان گڏ
مشينن سان آباد ڪيل فصلن جي پيدائش پڻ هنجي فائدي ۾ ڪافي
وڌندي. جڏهن مشينن رستي آبادي ايجنٽ ڪندا تڏهن ڪرائيمدار
کي ان تي وڌيڪ ٿيل خرچ سمورو يا انجو مناسب حصو ڀرڻ گهرجي.
ڪرائيدار (هاري) جي طرفان مشين رستي آبادي ڪرڻ جي عيوض
ڪرائيدار کان انتي ساجو ٿيل خرچ وٺڻ گهرجي يا ڪائنس پيدائش
مان مقرر ٿيل حصو وٺڻ گهرجي تنهن ڳالهه جو فيصلو ڪرڻو پوندو.

پويون طريقو وڌيڪ بهتر ٿيندو ۽ ڪرائيدار انکي يڪدم قبول
ڪرڻ لاءِ آماده ٿيندا.

٣٩١. ٿيل فصل آخرين طرح کهڙن حصن ۾ ورهائجي تنهن جو
دارو مدار گهٽي قدر انهيءَ ايراضيءَ تي ٿيندو جا هرهڪ ڪرائيدار کي
آبادي لاءِ ڏني ويندي. مجموعي (گڏيل) پوکر لاءِ اسان جيڪا پائليٽ
اسڪيم جي ڏار رٿ ڏني آهي سا پورن ۽ واجبي حصن مقرر ڪرڻ ۾
مدد ڏيندي.

مالگذاري

٣٩٢. جنهن پاليسي مطابق سرڪار سرمايو ڪٺو ڪندي تنهن
موجب ڪارپوريشن جي مالي جوڙجڪ ڪئي ويندي. اسين من راءِ
آهيون ته عوام کي اڳيو وجي ته گهربل موڙيءَ جو ڪجهه ڀاڱو

www.drpathan.com Page # 205

طور چندن رستي ڏين. جيڪڏهن ائين ڪيو ويو ته پوءِ اهو
... ٿيندو ته عوام کان قرض پٽڻ جي صورت ۾ يا ٻين وياج
... جي صورت ۾ سرمايو ڪٺو ڪيو وڃي- سرمائي بابت
... ڪارپوريشن جو جوڙجڪ ڪٺي ڪيڙو ۽ مڃي ۽ انڪي هلندڙ خرچ
... جالو گرانٽ ملڻ گهرجي.

سرمائي (موڙي) جي گهرج

٣٩٣. ڪارپوريشن کي قائم ڪرڻ ۽ ان بعد انجي ڪم ڪار
لائڻ لاءِ سرمائي جي گهرج ٿيندي. ڪيتري رقم گهربل ٿيندي سا
ڪارپوريشن جي سنڀال هيٺ آيل زمين جي ايراضيءَ، زمين جي اڻ
ڏريل حالت، مشنري ڪيتري قدر ڪم آندي ويندي، انهن ۽ ٻين
ڳالهين تي منحصر آهي. جيڪڏهن اسڪيم ۾ اڻ سڌريل ساريال
زمين جا ٥٠،٠٠٠ ايڪڙ هوندا ته اُن حساب موجب تخميني روءِ هڪ
دفعو گهربل سرمايو الڪل ٦١،٣٠٢ لک رپيا ۽ وري وري گهربل رقم
٢١،٧٠٢ لک رپيا ٿيندي.

خرچ ۽ آمدني

٣٩٤. خرچ ۽ آمدني جي خاص اسمن بابت اشارو ضميمي ٥ ۾ ڏنل
آهي. انکي الڪل روءِ اوائلي تخمينو ڪري سمجهڻ گهرجي. اهو
ڏيکاري ٿو ته سرڪار کي آباد ٿيل هر هڪ ايڪڙ پٺيان ٩٥،٣٤ رپيا
۽ ڪل ايراضيءَ تي في ايڪڙ پٺيان ٩٦،٢٧ رپيا آمدني ٿيندي.

٣٩٥. هنن تخمينن ۾ زيردست رونيو ۽ اريگيشن عملي جي
نوڪري ختم ٿيڻ جي امڪان ڪري سرڪار کي جيڪا بچت ٿيندي
سا حساب ۾ شمار نه ڪئي ويئي آهي. پيدائشون ۽ قيمتون، مشنريءَ
جي استعمال ڪرڻ جي حد ۽ اوچن جانورن جي هاڙوڪن اڳهن موجب
انسان فصلن جون پيدائشون ۽ اگهه ڪاڇهه گهٽ شمار ڪيا آهن.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 206

مشينن جي استعمال سان ڪرائيدارڪي آبادي لاءِ ڏنل زمين جي ايراضي وڌائي سگهجي ٿي ۽ انموجب ٿيل پيدائش ۾ سندس حصو گهٽائي سگهجي ٿو سرڪار کي هن ريت ٿيندڙ وڌيڪ آمدني بابت ڪوبہ نهراءُ ٿيل نہ آهي. جيڪڏهن فصل جي مرض ۽ ٻين مصيبتن مهن نہ ڪيو تہ پيدائش جيڪا تاحيمي رو ۽ ٢٠ من في ايڪڙ ڏيکاري ويئي آهي تنهن کان شايد گهٽو وڌي وڃي.

ٻيون خاصيتون

٣٩٦. سو ڏان گزيرا اسڪيم، سو ڏان آلترڏيٽو لائوليهوءِ اسڪيم ۽ سو ڏان گاش ٻورڊ اسڪيم جي هن رپورٽ جي ضميمي جوٿين ۾ جاطايل آهن تن ۾ ڪي اهڙيون خاصيتون آهن جنکي مڪاني حالتن موافق ڪجهہ ڦيرائي فائدي خاطر سنڌ اسڪيم سان لاڳو ڪري سگهجن ٿيون. اسين خاص طرح هيٺين ڏانهن اشارو ڪريون ٿا:-

(الف) پائليٽ اسڪيم جنهن جي مدد سان، وڏي اريگيشن پروجيڪٽ جي چالو ٿيڻ کان اڳ، گزيرا اسڪيم جا گهڻا مسئلا حل ٿيا هئا.

(ب) جي انعام طور يا معافيءَ هيٺ ڏنل زمينون اسڪيم اندر ايندڙ زمينن سان گڏ ڪيل هجن ۽ اسڪيم جي پوري انتظام ۽ ڪاميابي ۾ رڪاوٽ وجهن تن کي سرڪار طرفان لازمي طرح مقاطعي تي کڻڻ.

Gul Hayat Institute

(ج) اسڪيم ۾ ڪرائيدارن کي آبادي جي حقن ڏيڻ ۾ ترجيح ڏيڻ جو سرشتو.

(د) پيدائش ۾ تنهي پائيدارن مان هرهڪ جو جدا جدا حصو.

www.drpathan.com Page # 207

(ھ) ڪرائيدارن کي ٻيا ڪرائي جي چاري ۽ اناج جي نصلن ٻوڪڻ جون رعائتون ڏيڻ .

(و) زمين جي وڪري تي بندشون .

(ز) مشنري جي استعمال جو اختيار ڪيل نمونو .

(ح) ٻوڪ جي ڪم ڪار ۽ هنري ضابطي جو بلند معيار.

(ط) قبيلن جي جماعتن کي همٿائڻ ۽ ڪرائيدارن ۾ گڏيل ڪم ڪارين بابت چاهه پيدا ڪرڻ .

(ي) ڪيهر تاڙڻ ۽ وڪرو ڪرڻ تي ضابطو .

(ڪ) دلال جو صفا نہ هئڻ –

(ل) زالن جو درجو جيئن انهن جي ٻيوه ٿيڻ تي ڪين هارپ جا حق رهن ٿا .

(م) ڪرائيدارن جو گڏيل حساب ڪتاب.

(ن) ٽيننٽس رزرو ايڪوُ لائيز يشن فنڊ .

(ص) جيڪا زمين زرخيز نہ هجي تنهنکي ٻيار ڏيڻ ۽ ٻيهار پٽڻ تي ٿيل خرچ جي سيڙپي ڪرائيدارن تي ورڇ.

(ع) آلٽرنيٽو لائيو ليهڊ اسڪيم جا ڏسڻ ۾ ايندو تہ ٽرنيزرق ايراضي وارن انهن آبادگارن سان خاص طرح لاڳو ٿيندي جي پنهنجي لاءِ چاڙور پوکڻ ۽ ربيع وارين ايراضين ۾ پنهنجي مال جي چاري گڏ ڪرڻ لاءِ منتظر آهن .

(ف) گاشن ٻورڊ اسڪيم جا سرڪار هٿان مقرر ٿيل اعليٰ عملدارن جو هڪ ننڍو ٻورڊ هلائيندو .

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 208

٣٩٧. انهن سوڊان اسڪيمن ۾ زمينن کي قومي ملڪيت بنائڻ،
زمين جي اشتراڪي ڪالي ضابطي ۽ ڪڙمين جي مالڪي اهي ٽيئي
اصول اچي وڃن ٿا . هڪ مقرر عرصي لاءِ انعامي پداريو نيو ڏنل زمينن کي
قومي ملڪيت بنائڻ جي وسيلي ڪاميابيءَ سان وجيون رسمو اختيار
ڪيو ويو آهي . انهيءَ اسڪيم اندر آيل ايراضيءَ ۾ ڪو ۾ زميندار
اسڪيم کان ٻاهر رهي نٿو سگهي ۽ نڪي ان ۾ شامل ٿيڻ لاءِ پهڏڇا
شرط پيش ڪري ٿو سگهي . سرڪار زميندارن کي اسڪيم جي عمل
۾ اچڻ کان اڳ وارن بازار جي وڌ ۾ وڌ اگهن موجب عيوضي طور
ڪرايو ڏيئي زمين تي مڪمل ضابطو ڪيو . ساڳئي وقت جيئن ريچ
هيٺ آندي ويئي تڏهن هنن زميندارن کي ڪرائيداريءَ ۾ ترجيح
ڏني ويئي . هي اسڪيمون ترقي وارين ثابت ٿيون آهن ۽ جڳهي
طرح هلنديون رهيون آهن جنهن ڪري هر ڪنهن واسطيدار کي اطمينان
آهي . انهن جي ڪاميابيءَ جو دارو مدار هڪ طرف سوڊان پلانٽيشن
سنڊيڪيٽ ۽ سرڪار جي ٻئي ۽ طرف ٻوڪ ڪندڙ ڪرائيدارن
(هارين) جي وچ ۾ خوشگوار تعلقات تي آهي . سوڊان ۾ گزيرا
اسڪيم مان تجربو پرائڻ بعد سرڪار انهيءَ سنڊيڪيٽ جي مدد کان
سواءِ ٻئي پين ٻن اسڪيمن کي اعتماد سان هلائي سگهي . آفريڪا گرائونڊنٽ
اسڪيم سوڊان اسڪيمن جو فقط نتيجو آهي .

ز - پاناليٽ ڪو ليبو ريٽو (مجموعي) اسڪيم .

٣٩٨. جيئن ته لاڊ براج تي سرڪاري (ناقبولي) زمين جا
جڳهين ايراضين جا بلاڪ مجموعي ٻوڪر لاءِ موجود نه آهن ۽ جيئن ته
لوئر سنڌ براج ١٩٥٢ کان اڳ ٺهي راس نه ٿيندي تنهنڪري انهيءَ
سال تائين رٿيل مجموعي ٻوڪ جي اسڪيم کي عمل ۾ آڻي نٿو سگهجي .
وڏي پيماني واري ترقيءَ کي هٿ ۾ کڻڻ کان اڳ ڪارپوريشن لاءِ
اهو ضروري ٿيندو ته زمين جي سڌاري، ٻوڪ جي سنڀال توڙي مشين

www.drpathan.com Page # 209

رسيلي پوک ڪرڻ جي ڪم ۾ تجربو حاصل ڪري انهيءَ مراد سان
سفارش ٿا ڪريون ته جيترو جلد ٿي سگهي اوترو جلد دريا جي
اهين زمينن ۾ جي لوئر سنڌ براج پروجيڪٽ تي آباد ٿينديون تڏهن جي
انهن گهٽ ۾ گهٽ ۲۰۰۰ ايڪڙ واري ٻلاڪ تي پائليٽ اسڪيم هٿ ۾ کڻجي
انهيءَ ڪري هڪ پمپنگ مشنيري جي ضرورت پوندي جو
درياءَ مان گهٽ ۾ گهٽ ۲۵ ڪيوسيڪ پاڻي ڇڪي سگهي. هن
کان اڳ سرڪار جي زرعي صلاحڪار اها سفارش ڪئي آهي ته
نئين براج جي ڪم ڪرڻ وقت جيڪي مکيه زرعي مسئلا پيدا
ٿيندا تن کي اڳواٽ حل ڪرڻ لاءِ هن علائقي ۾ تجربي خاطر هڪ
زرعي فارم کوليو وڃي. اسانجي خيال موجب زرعي ڪاڻي ۽ رٿيل
پائليٽ اسڪيم جون گهرجون هڪ ئي گڏيل اسڪيم ۾ پوريون ٿي
سگهن ٿيون. انجنيري ڪاتو ۽ پيلڻ جو ڪاتو پڻ انهن فصلن ۽
وٽن لاءِ گهربل پاڻي جي هٿ ڪرڻ ۾ دلچسپي وٺندا جن بابت هن
رٿ پوري ڄاڻ ڪا نه آهي. اسين سمجهون ٿا ته پائليٽ اسڪيم
لاءِ سٺو هنڌ ٺٽي ڊويزن ۾ درياءَ جي ساڄي ڪپ تي ٿيندو.

ح - انڪمبرڊ ايسٽيٽس ۽ ڪورٽ آف وارڊس.

۳۹۹. ۱۹۴٦ - ۴۷ ۾ سنڀال هيٺ آيل انڪمبرڊ ايسٽيٽس جو تعداد
۸۱ ۽ ڪورٽ آف وارڊس جو ۱۹۹ هو. انهنجي ڪل ايراضي نمبر
وار ۵٦,۸۰۰ ايڪڙ ۽ ۹۲,۵۰۰ ايڪڙ هئي جنهن جو ڪل جوڙ ۱,۴۹,۳۰۰
ايڪڙ ٿيو. ۵۰۰ ۽ ۱۰۰۰ ايڪڙن جي وچ واريون ايسٽيٽس ۳۸ هيون
جنجي ڪل ايراضي ۲۸,٦۸۵ ايڪڙ هئي ۽ ۱۰۰۰ ايڪڙن کان مٿي ايراضي
واريون ايسٽيٽس ۳۰ هيون جنجي ڪل ايراضي ۸,۴۷۴ ايڪڙ هئي.
مقاطعو مئنيجر جي مرضيءَ موجب دستوري طرح ۵ سال لاءِ ڏنو ويندو
آهي. براج کان اڳ (۱۹۳۱ ڌاري) مقاطعي جي رقم سراسري في ايڪڙ
۲ رپين کان ۳ رپين تائين هئي؛ ۱۹۴٦ ۾ اها اٽڪل روءِ ۱۳ روپيا
في ايڪڙ هئي. اسين هنن ايسٽيٽس جا ڪجهه تفصيل باب ۱ جي
فقره ۹۳ ۾ ڏيون ٿا.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 210

ڪارپوريشن هٿان سنڀال

٤٠٠. صوبي جي اقتصاديت ۽ هنن ايسٽيٽس جي مالڪن جي بهترين مفادن جي خيال کان اسين سمجهون ٿا ته رٿيل مجموعي پوک جي اسڪيم لاءِ مقرر ٿيندڙ ايجنٽ هنن ايسٽيٽس جي سنڀال پنهنجي پين ڪمن ڪارين ۾ آسانيءَ سان شامل ڪري سگهن ٿا. هن بندوبست جي ڪري انڪمبرڊ ايسٽيٽس ائڪٽ ۾ ترميم ڪرڻ جي ڪا ضرورت ڪا نه پوندي جو ان ۾ اڳيئي اهڙيون اختياريون موجود آهن. سنڀال جا شرط اڳواٽ فيصل ڪيا ويندا.

٤٠١. اسين سفارش ٿا ڪريون ته انهيءَ ڳالهه جي مناسبت ۽ مصلحت تي سرڪار ويچار ڪري ته انڪمبرڊ ۽ ڪورٽ آف واردس جون جيڪي اسٽيٽون ايراضيءَ ۾ ٥٠٠ ايڪڙن کان مٿي آهن تن مان ڪن يا سڀني جي سنڀال رٿيل ائگريڪلچرل ڊيولپمينٽ ڪارپوريشن جي حوالي ڪئي وڃي.

٤٠٢. هي اسٽيٽون اڳيئي مقاطعي هيٺ آهن. اٽڪل ⅕ مقاطعا هر سال ختم ٿين ٿا. اٽڪل ٥٠٠ ايڪڙن کان مٿي ايراضيءَ واري هر ڪنهن ايسٽيٽ جي مقاطعي ختم ٿيڻ کان اڳ، ڪارپوريشن کي اختيار ڏيڻ گهرجي ته انجي سنڀال پاڻ تي کڻي؛ پر جيڪڏهن اوءَ انجي سنڀال نه کڻي ته پوءِ انجو مقاطعو اڳين دستورالعمل موجب ڏيڻ گهرجي.

٤٠٣. اسين رٿ ٿا ڏيون ته هنن ايسٽيٽن تي پيدائش جو ورهاڱو ڪرڻ لاءِ ڪرائيدارن کي ٥٠ سيڪڙو ڏيڻ گهرجي. ۽ باقي ٥٠ سيڪڙو، سرڪاري ڍل ڪاٽڻ کان پوءِ، ايسٽيٽن جي مالڪن ۽ ڪارپوريشن جي وچ ۾ برابر حصن ۾ ورهائڻ گهرجي. ونڊ سدارن جو خرچ ايسٽيٽن جي مالڪن جي ڪاٽي لکي سگهبو ۽ سندن

مان وصول ڪري سگهبو پر سندن حصن مان هن ڪم لاءِ جيڪا
ٻهي ڪاڄي تنهن جي سيڪڙي جي حد مقرر ڪرڻ گهرجي. ڳاهڻ جي
ٻمولي (يا ڪري) تي اُن وقت جيڪي بازاري اگهه هجن تن مطابق
پيدان پيدائش مان مالڪن جي حصي جو ملهه ٺهرائڻ گهرجي.

٤٠٤. هن بندوبست جي ڪري ڪارپوريشن کي پوک جي
ٻنيال ۾ قيمتي تجربو حاصل ٿيندو ۽ پوک جو وڏو عملو جنهنجي
سرڪاري زمينن تي مجموعي پوک جي رٿيل اسڪيم عمل ۾ آڻڻ جي
ڪري ضرورت ٿيندي تنهنکي تربيت حاصل ڪرڻ جو موقعو ملندو.
انهي ڪري ڪارپوريشن کي ضروري تفصيل ملي سگهندا جنهجي آڌار
تي سرڪاري زمينن جي سڌاري جون آينده تجويزون ٺاهي سگهبيون.

٤٠٥. تخميني روءِ مقاطعي واري ايراضي جي ايڪڙ پنيان اٽڪل
٣٠ رپيا اوائلي طرح ڪم هلائڻ جي سرمائي لاءِ پورا ٿيندا بشرطيڪ
ڪل ايراضي ٢٠,٠٠٠ ايڪڙن کان گهٽ نه هجي. انهي تخميني ۾
مشينن رستي پوک ڪرڻ جي ڪم کي شمار نه ڪيو ويو آهي.
ٻرئين هڪ يا ٻن سالن ۾ زمينن کي پورتي ريج پهچائڻ لاءِ واتر
ڪورسن کي سڌارڻ کان سواءِ پيا ڪي به دائمي سڌارا ڪري نه سگهبا.

Gul Hayat Institute

راجر ٿامس — چيئرمن

جي ايس ڪيهر
ايم اي صديقي
* ايم مسعود — ميمبر

گوبندچند ايل ٻنواري — سيڪريٽري

تاريخ ٦ جنوري سنه ١٩٤٨.

(فقط باب ٣ ۽ ٤ لاءِ)

www.drpathan.com Page # 212

اختصار

ڪاميٽيءَ جي سفارشن جو اختصار

باب ١.

پس منظر

صفحو | فقرو

الف - ڪي رواج ۽ دستور

ب - ڪي اقتصادي حالتون.

٢٧ مذهبي ميلن جي ٻدران يا انهن سان گڏ، ٥٦
هرڪنهن تعلقي ۾ آسانيءَ سان زرعي نماءُ ڪري
سگهجن ٿا. انهن ۾ ڳوٺاڻي ڀهبودي جي ڪم جي مشهوري
۽ ڳوٺاڻي راندين جي چٽا ڀيٽي شامل ڪرڻ گهرجي.

٣٣ اسين انهيءَ ڳالهه تي زور ڏيون ٿا ته واهپي ٧٠
جون ضروري شيون جيئن مهيا ٿي سگهن تيئن انهنجي
ورچ تان جلد از جلد ڪنٽرول لاهڻ ضروري آهي.

ج - زمين جي قبضيداريءَ جي سرشتي
بابت ڪي ڳالهيون.

Gul Hayat Institute

د - ڳوٺاڻا سک سهنج

٤٥-٥١ اسين زميندارن کي صلاح ڏيون ٿا ته ڳوٺ ٩٦-١١٦
جي گڏيل ڪمن ڪارين کي منهن ڏيڻ لاءِ هاري
ڪاميٽيون ناهين.

٤٧ اسين سفارش ٿا ڪريون ته ڳوٺاڻن سکن سهنجن ١٠١
حاصل ڪرڻ لاءِ گهربل فند گڏ ڪرڻ لاءِ بندشي

www.drpathan.com Page # 213

مد — فقرہ

ايراضين تي هڪ قسم جي جماعتي پوک ڪئي وڃي جنهن لاءِ خاص زمينون ڏنيون وڃن. هن پيدائش جي وڪري تيل آمدني گوناڻ مکن سهنجن جي فند ۾ ڏيڻ گهرجي.

٤٨ سرڪار کي گهرجي ته مستاحق هاري ڪاميٽين ١٠٢
کي امدادي گرانٽون ڏئي.

٤٩ ترقي پسند زميندار جيڪي سڪ سهنج گوٺن ١٠٤
۾ مهيا ڪري سگهن ٿا سي فقرائن ١٠٤ کان ١١٦
تائين بيان ڪيل آهن.

٥٢ ترقي پسند زميندار گوٺن ۾ سهنجن حاصل ڪرڻ ١١٧
واسطي جيڪو وڏيڪ پهرو وني سگهن ٿا سو ڄاڻايل آهي.

٥٣ گوٺن ۾ ريڊيو رستي ۽ اخبارن رستي ١١٨
مشهوري ڪرڻ جي تجويزن ۾ پنهنجي هارين جي خوشحالي ۽ پنهنجي زمينن کان پوري ريت ڪم وٺڻ بابت زميندارن جي ذميوارين کي خاص اهميت ڏيڻ گهرجي.

Gul Hayat Institute

باب ٢.

زميداري بٽئي سرشتي ۾ سڌارا

الف – هاريءَ جا اهنج

٦١ اسين بٽئي سرشتي جي بدران نقد ڪراين ١٣٢
جي سرستي اختيار ڪرڻ لاءِ صلاح نٿا ڏيئي سگهون.

www.drpathan.com Page # 214

ب - ٻنڌي دستورن جا قانون.

ڀاڱو (الف)

ٻنڌيءَ تي آبادي ۽ فصل جي ورهاڱي بابت قانون

صفحو | فقره

٦٣-٧٢ هارين ۽ زميندارن جي ڪن فرضن ۽ حقن بابت سمجهاڻي ڏنل آهي. ١٣٨-١٥٩

٦٤ الف ٧ - جو هاري پنهنجي سر پورهيو ڪري ٿو ۽ پنهنجي ڏاند ن جو پورهيو ۽ زراعت جا اوزار مهيا ڪري ٿو تنهنکي ڏيل پيدائش مان لاهاري جي خرچ ڪاٽڻ کان پوءِ هيٺ ڄاڻايل حصا ملڻ گهرجن:- ١٤٤

(الف) موڪي رستي رڃ ورتل زمينن (موڪي، بوسي، دوباري) ۽ سيلابي ۽ باراني زمينن تي سندس پوکيل پيدائش جو اڌ.

(ب) جن چرخي رستي رايج ورتل زمينن تي نار جو خرچ ۽ سنڀال هاري ڪري ٿو تن تي سندس پوکيل پيدائش جو $\frac{٢}{٣}$ حصو.

(ج) جن چرخي مدد موڪي زمينن تي نار جو خرچ ۽ سنڀال هو ڪري ٿو تن تي سندس پوکيل پيدائش جو $\frac{٣}{٥}$ حصو.

٦٦ الف ١٠ - هاريءَ جي پوکيل فصلن جي سندس حصي مان بستگين يا اوازمن جي صورت ١٤٧

Gul Hayat Institute

منهو — فقرو

۽ يا ٻئي ڪنهن سبب (جنس ۽ ڪاڻون) اهواهن
ڪاٽن تي بندش وجهڻ گهرجي.

٦٧ الف ١١- جڏهن هاريءَ جي پوکيل فصل ١٤٩
مان ڪڪا، ڪاڻو پيدا ٿئي ته هاريءَ کي ان
مان ٣/٤ حصو ملڻ گهرجي.

٦٧ الف ١٣- هاريءَ کي حق ڏيڻ گهرجي ١٥٠
ته پنهنجي مال جي چاري لاءِ خريف جي مرحلات ۾
اڌ ايڪڙ ۽ ان سان گڏ ربيع ۾ جتي ممکن
هجي وڌيڪ اڌ ايڪڙ پوکي. هن کان چاري واري
پوکيل ايراضيءَ تي نقد ڪرايو وٺڻ گهرجي. اهو
ڪرايو ڍل کان هيٺو هئڻ گهرجي.

٦٨ الف ١٤- هاريءَ کي حق ڏيڻ گهرجي ١٥١
ته هرڪنهن موسم ۾ ١/٢٠ ايڪڙ بنا ڪرائي جي
(مفت) ڀاڄين جي پوک ڪري.

٧٠ الف ١٩- زميندار جي پنهنجي شخصي ١٥٢
فائدي لاءِ هاريءَ کان بيگر (مفت ۾ پورهيو) وٺڻ
کي بيقاعدي ٺهرائڻ گهرجن. چيز جي مزوري
هاريءَ کي سڀاڳئي ڏينهن ڏيڻ گهرجي، جنهن
ڏيهن هو اهو ڪم ڪري.

٧١ الف ٢٠- هاريءَ تي لازمي هئڻ گهرجي ١٥٧
ته آبڪلاڻيءَ جي موسم ۾ واهر جي ماڻهو کان

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 216

صفحو | فقرو

پنهنجن ڏانهن ايندڙ واڻو ڪورس جي ڪپ ڪاٽيءَ
لاءِ جيڙو جو پورهيو ڏنئي . جڏهين هاري انهي ڪم
۾ لڳل هجي تڏهين زميندار کي گهرجي ته پنهنجي
خرچ تي هاريءَ کي کاڌو کارائي.

۷۲ الف –۲۲ فصل جي جماعتي پوک (يعني ۱۵۹
سيري پوک) جي اجازت ڏيڻ گهرجي بشرطيڪ
(الف) هرهڪ هاري کي هڪ موسم ۾ ½ ايڪڙ
ڪان وڌيڪ حصو پوکڻ لاءِ ڏنو نه وڃي؛
(ب) سرڪاري ڍل ڪاٽڻ بعد سڄي آمدني
ڳوٺ جي ترقي ۽ بهبودي لاءِ ڪم آڻجي ۽
(ج) ڳوٺاڻي هاري ڪاميٽي مقرر ڪئي وڃي
جا اهي پيسا خرچ ڪرڻ لاءِ ذميوار ٿئي.

پاڱو (ب)

هاريءَ جي قبوليتن بابت قانون

۷۲ ب –۱ هارين سان هاريءَ جي قبوليت ۱۶۰
ڪرڻ کي لازمي ٺهرائڻ گهرجي.

۷۳ ب –۴ جيڪڏهن زميندار هاريءَ کي ڪم ۱۶۳
تي رکڻ کان اڳ چڪاس نه ڪندو ته سندس
اڳوڻي زميندار جو مٿس ڪيترو قرض آهي ۽ هنن
قانونن موجب اهو قرض پوري نه ڏيندو ته اهو اُن
لاءِ زميندار کي سزا جوڳو ڏوهاري ٺهرائڻ گهرجي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 217

صفحو — فقره

٧٤ ب ٧- هارپ جي قبوليت جو رٿيل نمونو ١٦٦
مقرر ڪيو ويو آهي.

ڀاڱو (ج)

هارين جي حساب ڪتاب بابت قانون

٧٨ ج ١- هارين جو حساب هڪ مقرر ٿيل نموني ۾ رکڻ لازمي ٺهرائڻ گهرجي. ١٧٣

٧٨ ج-٢؛ ج-٣؛ ج ٤- زميندار کي هرڪنهن هاريءَ جي اوڙر جو حساب اهڙي نموني ۾ رکڻ گهرجي جنهنکي سولائي سان سمجهي سگهجي. ١٧٤

٧٩ ج ٥- هرڪنهن هاريءَ جو پاس بوڪ رکڻ لازمي آهي. ١٧٧

٧٩ ج ٧- هارين کان قرض تي جيڪو وياج ورتو وڃي ٿو سو مني ليندڙس [illegible] مطابق هئڻ گهرجي. ١٧٩

٧٩ ج ٩- جنهن حالت ۾ هاريءَ جو قرض ١٠٠ رپين کان مٿي ٢٠٠ رپين کان گهٽ هجي ۽ ان تي وياج نه ورتو ويندو هجي تنهن حالت ۾ هاريءَ تي لازمي ٺهرائڻ گهرجي ته ڪو پنهنجو هر سر ضامن طور ڏئي يا ڏاند ن جي هڪ جوڙي کان سواءِ پنهنجو چوپايو مال گروي رکي. جڏهن قرض ٢٠٠ رپين ١٨١

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 218

صفحو — فقرو

ڪان وڌيڪ هجي ته پوءِ زميندار هاريءَ جي هر
سر جي ضمانت ۽ چوپائي مال جي گروي رکڻ
لاءِ گهر ڪري سگهندو.

٨١ ج ١١- جيڪو زميندار پنهنجي مختيار جي ١٨٣
هٿان هاريءَ کي قرض ڏياري ٿو سو هُن قانون جي
بجا آوريءَ لاءِ پاڻ جوابدار هئڻ گهرجي.

٨٢ ج ١٤- پيدائش جي ورهاڱي کان پوءِ زميندار ١٨٦
جي حصي جي باربرداريءَ جو سڄو خرچ زميندار
کي ئي ڀرڻ گهرجي.

٨٤ ج ١٥- ابوابن جي بند ٿيڻ سبب زميندار ١٨٧
جي آمدني گهٽجڻ ڪري ڪيس بچاءُ ڏيڻ خاطر،
چالو لئنڊ رونيو سيٽلمينٽ جي اگهن کي اوتري
قدر گهٽايو وڃي، يا ٻيءَ صورت ۾ هنکي اجازت
ڏيڻ گهرجي ته هاريءَ کان ايڪڙ پنيان نقد ڪرايو
وٺي يعني ته چانورن ۽ ڦٽين لاءِ ٢ رپيا في ايڪڙ
۽ ٻين فصلن لاءِ ١ رپيو في ايڪڙ.

٨٥ ج ١٦- هاريءَ جي هارپ ختم ٿيڻ تي ١٨٨
سندس پاس ٻوڪ ۾ اڏڙي داخلا ڪرڻ گهرجي.

٨٦ ج ١٨- هارين طرفان ڳوٺ جي ڪاريگرن ١٩٠
کي جيڪو عيوض ڏنو وڃي سو پنهي ڌرين جي
جي گڏيل قبوليت موجب هئڻ گهرجي.

www.drpathan.com Page # 219

صفحو فقرو

پاڱو (د)

قتين جي فصل مان هاريءَ جي قرض جي وصولي بابت قانون

٨٧ د ١ـ جيڪڏهن هاري زميندار جو قرضدار ١٩٢
هجي ته پوءِ هن لاءِ لازمي ٺهرائڻ گهرجي ته پنهنجي
قتين جو حصو زميندار جي ڪري ۾ رکي.

٨٧ د ٢ـ زميندار کي قتين جي اهڙي پهچ ١٩٣
جو حساب رکڻ گهرجي. گڏيل حصي مان چونڊي
تي ٿيل خرچ جي ڪاٽ چونڊيل قتين جي ١/١٢
پتي ڪان وڌيڪ نه هئڻ گهرجي.

٨٨ د ٣ـ جيڪڏهن هاري پنهنجي قتين جو ١٩٤
حصو پنهنجي زميندار کي وڪڻي ته پوءِ حساب
جي صفائي ماهوار ٿيڻ گهرجي.

٨٨ د ٤ ۽ د ٥ـ ڪنهن به مهيني ۾ چونڊيل ١٩٥
قتين جي قيمت انهيءَ مهيني جي آخري ڏينهن
واري مڪاني بازاري اگهن موجب مقرر ڪرڻ
گهرجي ۽ ان موجب ئي هاريءَ کي مجرا ڏيڻ
گهرجي. (ڏسو سمجهاڻي: اسان مان ڪي موجوده
دستور کي ترجيح ڏين ٿا جنهن موجب هاريءَ
کي اختيار آهي ته پنهنجي مرضيءَ موجب هلندڙ موسم
۾ ڪنهن به وقت واري بازاري اگهه جي ٻول ڪري.)

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 220

فقرو		صفحو
١٩٧	د ٦ـ جيڪڏهن هاري پنهنجون قتيون پنهنجي زميندار کي وڪڻڻ نه چاهي ته پوءِ هن تي لازمي هئڻ گهرجي ته سندس ڪپهه خريدار کڻي وڃي تنهن کان اڳ پنهنجا قرض پري ڏئي.	٨٩
١٩٨	د ٧ـ جيڪڏهين هرسال ١٥ جنوري تائين هاري قتين جي فصل جي بابت (وڙاڻيون) نه وڃي ته انکي هاريءَ جي خرچ تي وڌائي سگهجي ٿو.	٩٠

ڀاڱو (هه)

قتين کانسواءِ پين فصلن مان هاريءَ جي قرض جي وصولي بابت قانون

٢٠٠	هه ١ـ زميندار کي هاريءَ جي قرض جي وصوليءَ خاطر (الف) چانورن، ڪڻڪ، جوئر ۽ باجهر مان هاريءَ جي حصي جي ٥٠ سيڪڙي، (ب) پين اناجن ۽ دالين مان سندس حصي جي ٢٥ سيڪڙي ۽ (ج) ڪپهه ۽ پين تيلي ٻجن مان سندس حصي مان ٧٥ سيڪڙي کان وڌيڪ وٺڻ نه گهرجي. هن موجب جڏهين زميندار مقرر ٿيل وڌ ۾ وڌ حصو هاري جي حصي مان کڻي تنهنکانپوءِ هاريءَ وٽ جيڪو باقي حصو بچي، تنهنکي ضبطيءَ يا ڊگريءَ جي تعميل ۾ وڪري ٿيڻ کان آجو رکڻ گهرجي.	٩٢

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 221

فقرو

ه ۲- هارين کي پنهنجي ڏنل قرض جدس ۾ ۲۰۱
بنا وياج جي وصول ڪرڻ گهرجن.

ه ۴- هاريءَ جو جيڪو حصو قرض چڪائڻ ۲۰۳
لاءِ پيدائش مان ورتو وڃي تنهنجي قيمت سرڪار
جي مڪاني ڪنٽرول جي پڌن اگهن مطابق مقرر
ڪرڻ گهرجي. جيڪڏهن اگهن تي سرڪاري
ڪنٽرول نه هجي ته پوءِ پيدائش جي ورهاڱي وقت
بازاري پڌن اگهن مطابق انجي قيمت مقرر
ڪرڻ گهرجي.

ه ۵- پيدائش جڏهن وڪري لائق ٿئي ۲۰۴
تنهن کان ترت پوءِ ۱۴ (چوڏهن) ڏينهن اندر ئي
ان جي ورهاڱي جي تڪميل ڪرڻ گهرجي.

پاڱو (و)

Gul Hayat Institute

هارپ جي ختم ٿيڻ بابت قانون

و ۱- ڪاٻر ڏرتن مهنن جو نوٽيس ڏيڻ سان ۲۰۶
هارپ جي قبوليت کي ختم ڪري سگهجي ٿي. هاريءَ
جي پاس پوڪ تي انهيءَ موجب داخلا ڪرڻ گهرجي
نوٽيس جو رٿيل نمونو مقرر ڪيل آهي.

و ۲- جيڪو هاري پنهنجي هارپ ختم ۲۰۷
ڪرڻ وقت پنهنجي زميندار جو قرضدار هجي تنهن

www.drpathan.com Page # 222

صفحو | فقرو

تي لازمي هئڻ گهرجي ته پنهنجي چوپائي مال ڪاهي
وڃڻ کان اڳ، پنهنجو قرض ادا ڪري.

٩٥ و ٣- جيڪڏهن هارپ ختم ٿيڻ وقت پيدائش ٢٠٨
مان هاريءَ جي حصي مان مقرر ٿيل وڌ ۾ وڌ رقم
وصول ڪرڻ کان پوءِ به اجان هاريءَ تي زميندار
جا قرض اهڙي رقم کان وڌي وڃن جو سرڪار وقت
بوقت پڌري ڪري، ته پوءِ اهڙي فاضلي قرض
کي خارج سمجهي حساب مان ڪڍي ڇڏجي.

٩٦ و ٤- هاريءَ کي ڪم تي رکندڙ زميندار ٢٠٩
لاءِ اهو لازمي هئڻ گهرجي ته هارپ جي قبوليت
ڪرڻ کان اڳ هاريءَ جي اڳئين زميندار کي
سندس رهيل قرض پوري ڏئي يا خاطري ڪري ته
اهي قرض قانون ه- ٣ جي لهرائن جي پابندي سان
چڪايا ويا آهن.

٩٦ و ٥- جڏهن ڪو هاري پنهنجي هارپ ختم ٢١٠
ڪري تو تڏهن مٿين قانون موجب پنهنجن قرضن
چڪائڻ کان پوءِ، جيڪڏهن سندس چوپايو مال
گروي هجي ته اهو گروي نامو منسوخ ڪرڻ گهرجي
۽ جيڪڏهن سندس قرض عيوض سندس ڪي مائٽ
ضامن هجن ته انهن کي ضمانت کان آجو ڪرڻ گهرجي.

٩٦ و ٦- پائمراد و ڇڏڻ يا بي دخل ٿيڻ سبب ٢١١
هارپ جي ختم ٿيڻ تي هاريءَ کي ميڏين سببن
ڪري معاوضو ڏيڻ گهرجي، يعني ته:-

Gul Hayat Institute

فقرو

(١) هاريءَ جي ڪيل پورهئي يا هئي ڪيل ڪم سبب زمين ۾ ٿيل دائمي سڌارن لاءِ؛

(٢) ٻارڻ جي ديرائتي اثر جي اندازلاءِ جنهنجو خرچ سمورو يا ڪجهه هاريءَ ڀريو هجي؛

(٣) ان لٽيل فصلن ۾ هنجو حصو؛ ۽

(٤) ايندڙ موسم جي فصلن لاءِ زمين جي تياري.

٢١٢ و ٧ - بي دخل ٿيڻ تي ڪيس خلاف ٿيڻ سبب هاريءَ کي زميندار کان خاص معاوضو ملڻ گهرجي. خاص معاوضي جي رقم انهي ڏل جيتري هئڻ گهرجي جا بي دخليءَ جي تاريخ کان ترت اڳين ٻارهن مهنن ۾ ڀري ويئي هوندي. خلاف سبب خاص معاوضي ڏيڻ کان معافيون جاڳايون ويون آهن.

ڀاڱو (ز)

زمين جي قبضيدار بدلجڻ ڪري هارپ جي حقن بابت قانون

٢١٤ ز - ١ جڏهن هاريءَ جي آباد ڪيل زمين جو مالڪ يا انجو مقاطعدار بدلجي ته پوءِ،

Gul Hayat Institute

فقرو صفحو

(الف) اُهو هاري جيڪو ٻيلل ڪرائيدار هجي تنهنکي ٻين هارين کان اڳي آباد ٿيڻ جو اوليں حق ڏيڻ گهرجي؛

(ب) ايندڙ نئين زميندار کي گهرجي ته ٻيلل هارين جا رهيل قرض پاڻ ڏانهن منتقل ڪري بشرطيڪ انهن هر هاري جي قرض جي رقم وڌ ۾ وڌ ايتري هوندي جا سرڪار وقت بوقت قانون وسيلي ٣ موجب پڌري ڪندي؛

(ج) هاريءَ جي رهيل قرض مان (اهڙي وڌ ۾ وڌ رقم ڪاٽڻ کان پوءِ) جيڪا فاصلي بقايا ٿئي سا خارج ڪري حساب مان ڪيڏي ڇڏجي؛

(د) نئين زميندار وٽ هاريءَ جي جوپائي مال جو گروي رکڻ ۽ هاريءَ جي قرض عيوض سنڌ ۾ مالڪن جي ضمانت ڏيڻ جون ڳالهيون پنهي ڌرين جي گڏيل قبوليت موجب ڪرڻ گهرجن.

ڀاڱو (ح)

هارين جي قرض چڪائڻ کان سواءِ ٻڃي وڃڻ بابت قانون.

١٠١ ح ١- جيڪڏهن هاري هنن قانونن موجب ٢١٦

پنهنجا قرض چڪائڻ کان سواءِ ڀڄي وڃي ته انکي

منعه سزا جوڳو ڏوهه ٺهرائڻ گهرجي، هن لاءِ سزا ڏاڍن جي
هڪ جوڙي کان سواءِ هاريءَ جي چوپائي مال جي
ضبطي ۽ ان سان گڏ ڪنهن ماجسٽريٽ اڳيان ڏوهي
ثابت ٿيڻ تي هڪ مهني ٽائيڻ بنا پورهئي قيد جي
سزا ڏيڻ گهرجي.

ح ٢ـ جيڪو هاري پنهنجي هارپ ختم ٿيڻ ٢١٧
١٠١ واري تاريخ کان اڳـ پنهنجي آباديءَ تان پٽجي
وڃي تنهنڪري هتن قانونن ۾ ٺهرايل معاوضي جو ڪو به
حق ڏيڻ نه گهرجي.

پاڱو (ط)

سزائون

١٠٢ ط ١ـ هنن قانونن جي پڃڪڙي ڪندڙ ٢١٨
شخص ماجسٽريٽ اڳيان ڏوهي ثابت ٿيڻ جوڳو ليندو.

پاڱو (ي)

تڪرارن جو نبيرو- هاري ٽربيونل.

١٠٢ هاري ٽربيونل جي رٿيل جوڙجڪ، اختيار ۽ ٢٢٠
فرض ڄاڻايا ويا آهن. مختيارڪار چيئرمن ٿيندو
جنهنکي هڪ صلاحڪارن جي جماعت ڪم ۾ مدد
ڏيندي جنهن ۾ زميندار ۽ هاري هڪجيترا هوندا

www.drpathan.com Page # 226

صفحو

جي هر ڪنهن تپي مان ٻه ٻه ڪميا ويندا . ٽربيونل فقرو
جي هر ڪنهن ميٽنگ لاءِ چيئرمن صلاحڪارن جي
جماعت مان هڪ زميندار ۽ هڪ هاري ڪوٺيندو . ڪورم
لاءِ ٻهراڙ ٽيل ڪوٺي - وڪيلن کي اچڻ جي اجازت
نه آهي ۽ درخواستن تي ڪنهن به ٽڪلي (اسٽامپ)
لڳائڻ جي ضرورت ڪانه آهي . ٽربيونل جي فيصلي
تي اسسٽنٽ ڪليڪٽر يا ڊپٽي ڪليڪٽر اپيل ٻڌي
سگهي ٿو ۽ اُن تي ڪليڪٽر نظر ثاني ڪري سگهي ٿو .
سول ڪورٽ ٽربيونل جي فيصلي جي اهڙي ريت
تعميل ڪندي جيئن اها سندس ئي ڏڪري آهي .

ڀاڱو (ڪ)

رٿيل قانون بابت عام سفارشون .

۲۰۶ ڪ ۱- هي قانون سڄي صوبي سان لاڳو ۲۲۴
ٿيندا بشرطيڪ :-

Gul Hayat Institute

(الف) جن سروي ٽيل توڙي غير
سروي ٽيل جاگيرن ۾ مخادمي حق نه آهن ،
تن سان زميندار (رعيتي) زمين وارا ساڳيا
بٽئي قانون لاڳو ٿيندا .

(ب) جن سروي ٽيل جاگيري زمين
تي مخادمي حق آهن ، تن تي هن قانون
موجب مخادم ۽ هاري فصلن جو ورهاڱو ڪندا .

www.drpathan.com Page # 227

فقرة

ڊ جاگيردار کي فقط زمين جي ڍل ملندي رهندي. جاگيردار جي هارن سرڪار ڍل وصول ڪندي جيئن سنه ١٩٤٧ جي لئنڊ روينيو ڪوڊ کي سڌاريندڙ ائڪٽ ۾ ٺهرايو ويو آهي.

(ج) جن اڻ سروي ٿيل جاگيري زمينن تي مخادمي حق آهن تن سان هي قانون لڳائڻ نه گهرجن جيستائين ڪ انهن سان سروي سيٽلمينٽ لاڳو ڪئي وڃي يا جيستائين هنن زمينن جي پيدائش ۾ جاگيردار ۽ مخادمن جي جدا جدا حصن تي ضابطو رکيو وڃي.

٢٢٥ ڪ ٢- رٿيل قانون پهرينائين شيڊيواڊ فصلن سان لاڳو ٿيڻ گهرجن يعني ته: سڀ اناج، ڪپهه سميت سڀ تيلي ٻج ۽ سڀ داليون. جيڪي فصل هتي ڄاڻايا نه ويا آهن تن سان هنن قانونن جي لاڳو ڪرڻ بابت پوءِ فيصلو ڪيو ويندو. ١٠٦

٢٢٦ ڪ ٣- جن فصلن سان هي قانون لاڳو نه آهن تن سان هلندڙ بٽئي جو رواج (هلي چلي) لاڳو ٿيڻ گهرجي. ١٠٧

٢٢٧ ڪ ٤- اهڙا قانون جي سرڪار اختيار ڪري سي انهيءَ پڌري ٿيڻ کان پوءِ پهرين پوکيل فصلن ۽ انهن کانپوءِ پڻ جيڪي فصل ٿيندا تن سان لاڳو ٿيندا. ١٠٨

www.drpathan.com Page # 228

صفحو فقرو

۱۰۸ ڪ ۵- سرڪار کي حق رهندو ته هن ۲۲۸
قانون يا انهن مان ڪن قانونن جي اثر کان اهڙن فصلن يا فصل جي قسمن يا قبضيداريءَ جي سرشتي يا کيتيءَ جي سرشتي يا علائقي يا ڪنهن شخص يا ماڻهن جي طبقي کي آجو رکي جي اها وقت بوقت پڌرو ڪندي.

ج - هارپ بابت قانون سازي.

۱۱۷ زمين جي مقرر ايراضين تي هارين کي دائمي ۲۴۱
قبضيداري جي حقن ڏيڻ لاءِ جيڪا به اسڪيم ناهي وڃي تنهن ۾ اهڙو نهراءُ وجهڻ گهرجي جنهن موجب سرڪار ٻچاءُ مليل هاريءَ جي زمين جي ايراضيءَ ۾ ڦير ڦار ڪرڻ لاءِ اختيارين هلائي سگهي.

۱۱۸ لئنڊ ٽينيوئر سسٽم (زمين جي قبضيداري ۲۴۲
جي سرشتي) ۾ بنيادي تبديليون آڻڻ کان اڳ سرڪار کي گهرجي ته اقتصادي انگ اکر ۽ خبر چار هٿ ڪري.

۱۸۸ سرڪار کي هيٺين ڳالهين جي دريافت ڪرڻ ۲۴۴
لاءِ پيمائشون وٺڻ گهرجن ته :-

(ا) زمين جي ٽن قسمن يعني
(الف) رونيو معاف ٿيل ڪٽڊبي قبضيداري
(ب) هارپ جون ڪٽتون ۽ (ج) هارين

www.drpathan.com Page # 229

صفحو — فقرو

جي هٿان آباد ٿيندڙ زمين جي پيداوار ڪهڙي آهي ؛

۽ (٢) زمين جي قبضيداري جي پڻ سرشتن يعني (الف) جن واٽر ڪورسن تي سموري زمين ڪڙمي مالڪن جي آهي ۽ (ب) ساڳئي واهه جي واٽر ڪورسن تي جتي بٽئي تي آباديءَ جو دستور آهي ؛

تن تي پاڻيءَ جي رسد جي هڪ ڪيوسڪ پنيان سرڪار کي ملڻ جوڳي ڍل ڪيتري آهي.

١٢٠ اسانجي ڪاميٽيءَ مان گهٽ جي راءِ آهي ته ٢٤٧
هارين کي قبضيداريءَ جي دائمي حق ڏيڻ کي غير محدود عرصي تائين ملتوي ڪرڻ گهرجي.

١٢٠ چيئرمين صاحب سفارش ٿو ڪري ته (ا) ٢٤٨
زمين تي مهاجرن کي آباد ڪرڻ کان پوءِ جڏهن مناسب ۽ آسان ٿئي تڏهن هارين کي زمين ۾ دائمي حق ڏيڻ لاءِ نان ٻراج (رائيس) واهه تي هڪ تعلقو چونڊڻ گهرجي جتي ٽينئسي ليجسليشن ڪاميٽيءَ جي رٿ وڏي پيماني تي عمل ۾ آڻجي.
(٢) ته اهي چونڊيل تعلقي مان حاصل ڪيل آزمودي جي مد نظر پڻ ايراضين ۾ اهڙن حقن ڏيڻ تي وڌيڪ غور ڪرڻ گهرجي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 230

صفحو — فقرو

١٢٠ د - هارين جي رٿيل حقن جو ائڪٽ.

اسانجي ڪاميٽي مان گهڻا انهي ڳالهه تي ٢٤٩
متفق آهن ته سرڪار کي گهرجي ته قبضيداري جي
حقن جو ائڪٽ اهڙي طرح بحال ڪري جو آبادي
جي بٽئي دستور تي ضابطي رکڻ ۽ هارين کي حقن
ڏيڻ لاءِ اختيار حاصل ڪري. در اصل اهو اختيار
ڏيندڙ ائڪٽ ٿيندو. بٽئي جا قانون انهيءَ ائڪٽ
هيٺ جوڙيل قاعدن جي صورت وٺندا. هنڌڪي
قانون بحال ڪرڻ کان سواءِ، بدليل حالتن موافق وقت
بوقت ڦاهي، وڌائي ۽ سڌاري سگهبو.

باب ڏهون

سرڪاري ڪاڻن جون مشغوليون

الف - زرعي ڪاڙو

١٢٤ زرعي ڪاڙي جي تجويزن ۾ تعلقي ۽ ريجنل ٢٥٥
فارمن جي ڪافي انداز ۾ قائم ڪرڻ واريءَ رٿ کي
اوّليت ملڻ گهرجي.

چوپائي مال جو نسل پيدا ڪرڻ:- ٢٥٨

١٢٥ چوپائي مال جي نسل پيدا ڪرڻ جا فارم، ڏري
ولر لاءِ رٿيل حيدرآباد ريجنل فارم تي، پاڳهاڙي
ولر لاءِ وائيٽ پڊڪ ريجنل فارم تي ۽

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 231

فقرو		منهو
	ميٺن جي ڏڻ لاءِ ڏوڪريءَ ۾، ڪاڌڻ گهرجن، جيستائين ڪ لوور سنڌ ۾ راڄ لاءِ رٿيل ريجنل فارم قائم ٿئي.
٢٥٩	ڍڳين تي سان ڍڳا چاڙهڻ کان سواءِ ڍڪي ٽيڻ جي هڪڙاڏي طريقي مان، ماهرن جي رهبريءَ هيٺ، چڱي قدر فائدو وٺڻ گهرجي. سان ڍڳين جي ورهاست هن ريت ڪرڻ گهرجي. هر هڪ ڳوٺ جنهنجي آدمشماري هڪ سو کان وڌيڪ هجي تنهنجي سموري چوپائي مال جي ڏڻ سان گهٽ ۾ گهٽ هڪ سان ڍڳو رهڻ گهرجي، ۽ هر هڪ سرڪاري فارم ۾ ۽ هر هڪ جانورن جي ننڍي توڙي وڏي اسپتال ۾، ڍڳين کي مصنوعي طريقي سان ڍڪي ڪرڻ لاءِ، سنڌي ۽ شاندار نسل وارو هڪ يا وڌيڪ ڍڳا رهڻ گهرجن.	١٢٦
٢٦٤	زرعي انجنيري - زرعي کاتي جي انجنيري طبقي جو اهو اصل ڪم نه آهي ته ٽريڪٽر رستي کيڙڻ جو ڪم ٺيڪي تي ياڻ ڪٽڻ پر انهن جو فقط اهو فرض آهي ته جي زميندار اهڙا ٽريڪٽر ۽ انهن جا اوزار خريد ڪن تنکي تجربن رستي سيکارين ته انهن ٽريڪٽرن ۽ اوزارن سان ڪم ڪيئن ورتو وڃي. اسين سفارش ڪريون ٿا ته:-	١٢٨
	(ا) زرعي کاتي جي انجنيري طبقي جون ڪم ڪاريون اهڙي دستور هلائجن جو

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 232

فقرو — صفحو

مشينن ذريعي پوک ڪرڻ جي ڪم کي
انهن ڪم ڪارين ۾ اوّليت ملي .

(۲) ٽرئڪٽرن جي ڪم جي ٻاري
۾ انجنيري طبقہ وارن کي گهرجي تہ زميداري
زمينن تي فقط تجربا ڪري ڏيکارين تہ ٽرئڪٽر
۽ انهن جي اوزارن مان ڪهڙي طرح سان
ڪم ڪيئن ولاجي ۽ انهي ٻاري ۾ فقط
سر زمين تي فقط تجربن تي تيل خرچ زميندارن
کان وٺن ۽ تہ اهو خرچ جو ٽرئڪٽرن تي
اهڙن تجربن کان اڳ ڪيو ويو هجي .

(۳) زميندارن جي خريد ڪيل
ٽرئڪٽرن جي مرمت ۽ انهن کي ليڪ ناڪ
بنائڻ کي سهڻي ڪمن تي ترجيح ڏيڻ
گهرجي .

(۴) ڪوآپريٽو (ڪريڊٽ
انڪريڪول) ڊيپن جي جاري ٿيڻ کان
پوءِ انهن ۾ ٽرئڪٽرن واسطي جلاؤ ڪاٺيون ۽
مٽيا تيل ، مڪاني گهرجن جي پوري ڪرڻ
لاءِ موجود رکجن .

(۵) ٽرئڪٽرن ۽ مشينن لاءِ ڪم
ايندڙ تيل ۽ سٽيپ جي ٻاهران گهرائڻ ۾ اچن
ٿا تن جي ڊيوٽي ۾ پنجن سالن جي عرصي
تائين ڪجهہ ڇڏرائي ڏيڻ گهرجي .

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 233

منصوبو | فقرو

ب - جانورن جي اسپتالن جو ڪاڏو

١٣١ هرهڪ تعلقي لاءِ هڪ مڪاني ۽ هڪ گشتي جانورن جي اسپتال قائم ڪرڻ لاءِ، ويٽريٽري ڊپارٽمينٽ جي ترقيءَ وارين رٿن کي سڀ کان پهرين ترجيح ڏيڻ گهرجي. ٢٦٧

١٣٢ جانورن جي اسپتالن ۾ ڪم ڪندڙ ٢٦٨

عملي جي تربيت :- جيڪڏهن سنڌ ۽ ان جي لڳ اولهه پاڪستان جي ملڪن جون گهرجون مڪمل طور سان پوريون ڪرڻ لاءِ پنجاب ويٽريٽري ڪاليج کي وڌائڻ مناسب نہ سمجهڻ ۾ اچي تہ پوءِ سنڌ ۽ بلوچستان ۽ خيرپور جون گهرجون پوريون ڪرڻ لاءِ سنڌ ۾ نئون ويٽريٽري ڪاليج کولڻ ضروري ٿيندو. اميد ٿي ڪجي تہ چوپائي مال جي مرضن جي جاچ ڪرڻ ۽ جانورن جي بيمارين جي بيمارين بنسبت وڌيڪ کوجنائون ڪرڻ لاءِ جيسين پاڪستان ۾ هڪ جدا ويٽريٽري ريسرچ انسٽيٽيوٽ قائم ڪجي تيسين سنڌ، امپيريل ويٽريٽري ريسرچ انسٽيٽيوٽ سان پنهنجا تعلقات قائم رکندي ايندي.

سڀ جانورن جون وڏيون توڙي ننڍيون اسپتالون ائيمل هسبنڊري ڊپارٽمينٽ جي سڌي ضابطي هيٺ هئڻ گهرجن. ڊسٽرڪٽ لوڪل بورڊن کي گهرجي تہ پنهنجي اسپتالن هلائڻ ۽ قائم رکڻ لاءِ مددي گرانٽون ڏين.

www.drpathan.com Page # 234

فقرو — صفحو

ج - ڳوٺاڻي مالي وصيت

١٣٣ ڪوآپريٽو ڪاتي کي کپي تہ جڏهن پهراڙيءَ ۾ ڊيپو جاري ٿي وڃن ۽ انهن تي ڳهرئل عملو مقرر ٿي وڃي تہ ٻوءِ زرعي ڪاتي جون ٻج پاڻ ۽ اوزارن ۾ واپار ڪرڻ واريون هاڻوڪيون ڪارگذاريون پنهنجي حوالي ڪري. ڳوٺن مان دڪاندارن جي لڏي وڃڻ ڪري جي تڪليفون درپيش آيون آهن، جهڙوڪ ڳوٺن ۾ گهرو واپرائڻ واسطي ضروري شين جو نہ ملڻ، ۽ زرعي ڪم ڪارين لاءِ قرض نہ ملڻ، انهن ۾ نسبت بندوبست ڪرڻ لاءِ ضروري آهي تہ حالتن جو چڱيءَ طرح مطالعو ڪيو وڃي ۽ هارين جي گهرجن کي منهن ڏيڻ لاءِ پيو ڪو رستو رٿجي ۽ خاص ڪري جتي ضرور هوي اتي ڪوآپريٽو ڪاتي مٿان خريد و فروخت سوسائٽيون (پرچيز اينڊ سيل سوسائٽيز) جاري ڪجن. ٢٧٢

١٣٥ زميندارن کي همٿائجي ۽ مدد ڪجي تہ هو گهرو گهرجن جو ذخيرو، خاص ڪري ڪپڙو، گاسليٽ، داليون، کنڊ ۽ لوڻ ايترو موجود رکن جو هو پنهنجي هارين ۾ وراهين ۽ وڪڻن. ٢٧٥

د - ڳوٺاڻي تعليم

١٣٧ ضروري آهي تہ ڳوٺاڻي تعليم اهڙي طرح رٿجي جيئن ڳوٺاڻين گهرجن اجان وڏيڪ پوريون ٿين. ٢٧٨

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 235

فقرو | | صفحو

٢٨٠ **ٻارن جي تعليم:-** ڳوٺن اندر ابتدائي تعليم جي ٻاري ۾ هنن ڳالهين تي گهٽ ۾ گهٽ خيال ڏيڻ گهرجي، ته ڇوڪريون لکڻ پڙهڻ ۽ حساب ۾، ٻيو پنهنجن هٿن کان ڪم وٺڻ ۾ ۽ ٽيون پنهنجي ويچار ۽ خيال جي طاقت کي ڪم آڻڻ ۾ ٻار ڪيتري قدر واهليت ڏيکاري ٿو. ١٣

٢٨١ **پڙهڻ جي قابليت:-** پڙهڻ جي قابليت تي زور ڏنو ويو آهي. هر ڪنهن ڳوٺ ۾ جتي اسڪول نه آهي، پر ملان رهندڙ آهي اتي سرڪار کي کپي ته انهن ملن کي مددي گرانٽون ڏئي. ١٣

٢٨٢ **تعليم:-** تعليم کاتي جي ترقيءَ وارين رٿن ۾، ڳوٺن ۾ گشتي لائبريرين قائم ڪرڻ جي رٿ به شامل ڪرڻ گهرجي. ١٤

٢٨٣ **دستڪاريون:-** ڳوٺن ۾ جيڪي موڙائي سان اوزار ملي سگهن ٿا جي ڪم آڻڻ جي اوائلي طرز ٻارن کي سيکارڻ گهرجي. ١٤

٢٨٤ **قدرت جو مطالعو:-** ٻارن کي سندن آس پاس وارين ڳوٺاڻين قدرتي شين ۽ ڳالهين بنسبت اوائلي تعليم ڏيڻ گهرجي. ١٤

٢٨٥ **ماستر:-** ڳوٺاڻي اسڪول جي ابتدائي تعليم ڏيندڙ ماسترن کي جيڪا ديهاتي تربيت ڏيڻ ١٤

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 236

صفحو — فقرو

۽ اچي تنهن ۾ هٿڪي ساڌن هنرن بابت شروعاتي
خبرچار ضرور ڏيڻ گهرجي ته ڳوٺن اندر رواجي
طرح ملندڙ اوزار ۽ ٻيو اسباب ڪيئن ڪم ۾ آڻجي.
ماسترن کي ٻهراڙيءَ جي خاص قدرتي ڳالهين ۽
نظارن بابت تعليم ڏجي. ماسترن جي ڪم ۽ رهبري
لاءِ، قدرت جي مطالعي بنسبت جدا جدا قسمن جا
ڪتاب، شڪلين سان، ڪافي تعداد ۾ شايع ڪرڻ
گهرجن. اسڪولن ۾ باغ هئڻ گهرجن ۽ گلن
ڪٽڙين، ماکيءَ جي مکين جي مانارن ۽ گهرو
جانورن جي پالڻ ۽ سنڀالڻ کي همٿائڻ گهرجي.
سڀني ماسترن کي سکيا ڏيڻ وقت اسڪائوٽ
ڪري ڀرتي ڪرڻ کپي. انهن کي علم صحت جا
بنيادي اصول فرسٽ ايڊ (ترت علاج) ۽ موسمي تپ
تي ضابطو رکڻ سيکارجي. هنن سڀني ڪارگذارين
جي مطالعي کي وري وري تازي ڪرڻ لاءِ وڪيشن
۾ ماسترن کي سکيا ڏيڻ لاءِ ڪئمپون کوليون وڃن

١٤٢ **اڳواڻ ٿيڻ لاءِ تربيت:-** ڳوٺاڻي ڀهبوديءَ ٢٨٦
جي ڪم سان واسطو رکندڙ سڀني سرڪاري کاتن
جي ترقيءَ وارين رٿن جو هيءُ مقصد هئڻ گهرجي ته
ڳڏجي ڪم ڪرڻ جي ڪارگذارين کي زور وٺائين
اهيءَ لاءِ ته ڳوٺاڻن جي تهذيبي زندگيءَ ۾ ترقي
ٿئي ۽ اڳواڻ ٿيڻ لاءِ قابل ماڻهو هٿ اچي سگهن.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 237

صفحو — فقرو

رڳي سڌاري جي فقط تڏهن اميد رکي سگهجي ٿي
جڏهن اهي ڪاتا گڏجي ڪم ڪندا.

١٤٣ هارين جي ٻارن کي مٿين ۽ اعليٰ درجي جي ٢٨٨
تعليم ڏيڻ لاءِ خاص سهوليتون ڏجن ۽ ان مقصد لاءِ
سرڪار کي کپي ته هر هڪ تعلقي ۾ هارين جي ٻارن
جي مقرر ڪيل عدد کي اسڪالرشپون ڏئي. اهي
اسڪالرشپون اهڙيون هئڻ گهرجن جن مان اسڪول
جي فين (جيڪڏهن ڪي ڀرڻيون هجن ته)، ڪائڻ، رهڻ
۽ ڪپڙن جي خرچ جي پورائي ڪري سگهبي.

١٤٥ بالغن جي تعليم:- جيستائين ابتدائي اسڪولن ٢٩١
لاءِ گهربل ماسترن جي ڪمي آهي، تيستائين اڻ پڙهيل
بالغن جي تعليم ڪاتر اُهي اُپاءَ نه ورتا وڃن ته انهن
جي جاهليت ڪيئن دور ڪجي مگر اُهي اُپاءَ ورتا
وڃن ته انهن ۾ ڪيئن ضروري ڪمن ڪارين جي
معلومات ڏيو ڪجي.

Gul Hayat Institute

١٤٥ گوناگون سڌارن جي رٿن ۾ پهريائين اُها وسيع ٢٩٢
تعليم اچڻ گهرجي جنهن جي وسيلي عوام کي
ضروري ڳالهين بابت خبرچار ملي.
جيستائين عوام مان بي علمي دور ڪئي وڃي تيستائين
قومي تعمير جي ڪمن سان واسطو رکندڙ تعليمي
تبليغ کي زور شور سان هلائڻ گهرجي ۽ اهو ڪم
مرڪزي جماعت هٿان هلائڻ گهرجي.

صفحو　　　　فقرو

ھ- ڳوٺاڻي صحت

سيڪنهن تعلقي ۾ هڪ گشتي دواخانو قائم ڪرڻ گهرجن.

١٤٦ دائين کي تربيت ڏيڻ جي سهوليتن کي گهڻي ٢٩٤
ڏڌر ۽ ڊائڻ گهرجي ۽ صحت کاتي ۾ کين نوڪرين
ڏيڻ واري رٿن کي وسيع پئماني تي آڻڻ گهرجي.

١٤٦ مينهن کان پوءِ ڳوٺن ۾ جيڪو پاڻي گڏ ٿي ٢٩٧
ڪنو ٿيو پوي تنهنڪري اتان ڪيڏڻ يا منجهس دوائن
وجهڻ جو ڪم ڳوٺاڻن جي مدد سان ڪجي.
موسمي تپ جي خلاف ضروري خبرچار ڏيڻ لاءِ ريڊيو،
اخبارن ۽ سينيما جي گهڻي مدد وٺڻ کپي. موسمي
تپ کي روڪيندڙ دوائون، گهرجائو ماڻهن کي
وڪڻڻ لاءِ، هر ڪنهن پوسٽ آفيس ۾ موجود
رکڻ گهرجن.

و- ننڍا هنر

ديسي گهرو هنرن کي همٿائڻ لاءِ ضروري اوزار ٣٠٠
۽ مال هٿ ڪري ڏيڻ گهرجي ۽ تاهيل سامان کي
وڪڻڻ لاءِ سهوليتون مهيا ڪري ڏجن.

ز- مشهوري ڪرڻ جو انتظام

١٤٧ عوام جي تعليم لاءِ ريڊيو ۽ گشتي سينيمائن ٣٠١
کان ڪم وٺڻ تي زور ڏنو ويو آهي.

١٤٨ ڳوٺن ۾ مشهوري ڪرڻ ۽ سڌارن وارن ڪمن
۾ سيڌي واسطيدارن سرڪاري کاتن کي کپي ته گڏ ڪم

صفحو فقره

ملاح مصلحت جي رٿ تي گڏ جي ڪم ڪن جنهن
موجب هر هڪ کاتو تعليم جي پرچار، مشهوري ۽ هدايتن
ڏيڻ واري (تصويرن) ڏيکارڻ ذريعي تعليم ڏيڻ جو
گڏيل ڪم ڪري سگهن.

پائليٽ مشهوري ڪرڻ جي رٿ

١٤٨ تجربي طور هڪ تجويز عمل ۾ آڻجي جنهن ٣٠٣
موجب ڏسجي ته ٿوري ئي وقت اندر ڪن خاص
ڳوٺن ۾، قومي تعمير وارا سڀ کاتا گڏ جي عوام جي
ڀلي خاطر زور شور سان ڪيترو ڪم ڪري سگهندا.
انهيءَ رٿ جا پورا تفصيل ڏنا ويا آهن.

ح - اقتصادي ڳالهين بابت جاچ ڪرڻ وارو بورڊ

١٥١ سرڪار کي گهرجي ته اقتصادي ڳالهين بابت جاچ ٣٠٨
ڪرڻ لاءِ هڪ دائمي بورڊ مقرر ڪري. انهيءَ
بورڊ جا ڪم هيءَ هئڻ گهرجن ته ماڻهن جي جدا جدا
طبقن، خاص ڪري هٽ تي پيل ماڻهن جي معاشرتي
۽ اقتصادي حالتن بابت رٿون رٿي ۽ انهيءَ جا
نتيجا ظاهر ڪري. انهيءَ بورڊ جي جوڙجڪ ۽
گهربل عملي جو خاڪو ڏنو ويو آهي. هن بورڊ تي
ٿيندڙ سڀ خرچ سرڪار کي پرڻ گهرجي.

ط - ڳوٺ سڌار لاءِ ڪمشنر

١٥٤ ڳوٺ سڌار جي ڪم لاءِ هڪ خاص ڪمشنر ٣١٤
مقرر ڪرڻ گهرجي. هن جا فرض هيٺيان ٿيندا:-
گورنمينٽ ڊيولپمينٽ بورڊ جو چيئرمن ٿيڻ

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 240

فقرو　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　صفحو

۽ ليازن آفيسر ضلع جي ڪليڪٽرن، جي پنهنجن
ضلعن ۾ ڊسٽرڪٽ ڊيولپمينٽ بورڊن جا ٻالا عملدار
تي ڪم هلائيندا تن جي ۽ ٻين واسطيدار کاتن جي
ٻالا عملدارن جي وچ ۾ گهاٽا تعلقات پيدا ڪرڻ. هو
واسطيدار کاتن جي ٻالا عملدارن سان ڳوڙها تعلقات
رکندو ۽ ضلعي جي ڪليڪٽرن جي هن ڪم
جي ضروري ڪارگذارين تي ضابطو رکندو ۽ کين
هدايتون ڏيندو، هو سڀني کاتن جي مشهوري ڪرڻ
وارين مشغولين کي گڏي موافق ڪري هلائيندو ۽
هو سرڪار کي زمين جي قبضيداريءَ جي شرطن،
زمين جي ڪم آڻڻ ۽ زرعي پورهئي جي مسئلن
تي صلاح ڏيندو رهندو. هو ائگريڪلچر ڊيولپمينٽ
ڪارپوريشن تي، جنهنجي اسان باب ۴ ۾ رٿ
ڏني آهي، پنهنجي عهدي جي لحاظ کان سرڪاري
ميمبر ٿي رهندو. هارين جي مفادن جي حفاظت
لاءِ سرڪار جيڪي ڪٺندي تن تي هو پوري نظرداري
رکندو ۽ آبادگارن جي ڀهبوديءَ ۽ کين نئين سر
وسائل ڏيارڻ بابت جيڪي به گوناگون مسئلا هوندا انهن تي
ڌيان ڏيندو. هڪڙو سرڪار جو سيڪريٽري،
جنهنجو درجو جائنٽ سيڪريٽريءَ جهڙو هجي سو
هن کي مدد لاءِ ڏيڻ گهرجي. اهو وزير اعظم ڏانهن
جوابدار رهندو ۽ هن جو عملو به وزير اعظم جو عملو
ڪري ليکيو ويندو.

Gul Hayat Institute

فقرو

٣١٧ پوسٽ وار ڊيولپمينٽ اسڪيم جي رٿيل
عملي ۾ تخفيف آڻي ڪري ڪي ۾ ڦيريون ڦاريون ١٠١
ڏيون، تنهن هوندي به مقرري ڪرڻ گهرجي.

ي - چوپائي مال جي چوري

٣٣١ روڪڻ جا اُپاءُ:- اسين، سن ١٩٤٥ جي
بنگال ائڊمنسٽريشن انڪوائري ڪاميٽيءَ جيڪي ١٦٢
پنهنجي رپورٽن جي فقرائن ٢٢٨، ٢٢٩ ۽ ٢٣١، ۾
رشوت ۽ بد اعماليءَ بابت رٿون ڏنيون آهن تن جي اسين
تائيد ڪريون ٿا جو اسين سمجهون ٿا ته رشوت ۽ بد
اعماليءَ چوپائي مال جي چوريءَ جا بنيادي سبب آهن.

٣٣٢ اسين وڌيڪ سفارشون ڪريون ٿا ته:- ١٦٢

(الف) حڪومت کي ضلع ماجسٽريٽن ۽ پوليس
ڪمانين ڏانهن خاص حڪم جاري ڪرڻ گهرجن ته
هو چوپاير مال جي چوريءَ کي روڪڻ لاءِ شخصي ۽
اثرائتي دلچسپي وٺن ۽ ڪرمينل پروسيجر ڪوڊ
جي باب ٨ هيٺ هلايل ڪارروايون جو اختصار پنهنجي
ماهوار رپورٽ ۾ سدائين شامل ڪن.

(ب) سرڪار کي گهرجي ته ١٩٤٤-٤٥ واري
رولاءِ جي بنگال انڪواري ڪاميٽيءَ جي رپورٽ
۾ رٿيل سفارش جي طرز تي، خراب رسمن خلاف
انتظامي ۽ قانوني، ٻئي رستا اختيار ڪري.

(ج) رونيو اختياريءَ وارن جي اجازت ڪانسواءِ
ڪڏهن کي ۾ ندي جي ڪناري واريون زمينون (يعني
ڪاڇين زمينون) تي رهڻ نه ڏنو وڃي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 242

صفحو — فقرو

(د) ريچ ڊنل (آباد) ايراضين ۾ جائز گوٺن جا
حد مقرر ڪرڻ گهرجن ۽ رواجي طرح ڪنهن ۾
هڪ ڪڙي تي يا ڪنهن هڪ ڊيھ ۾ ان گوٺن
کان وڌيڪ گوٺ منظور نہ ڪرڻ گهرجن - اجازت
کانسواءِ مقرر ٿيل گوٺن جي حدن کان ٻاهر رهندڙ
کي سزا جوڳو ٺهرايو وڃي ۽ ضروري حالتن ۾ اهي
گوٺن جون حدون حڪومت کي حاصل ڪرڻ گهرجي.

١٦٧ اسين ١٩٢٦ واري ڪئٽل لفٽنگ ڪاميٽيءَ ٣٣٣
جي سنڌس رپورٽ جي صفحي ٥ تي ڊنل لاڳاپو
رکندڙ سفارشن جي تائيد ٿا ڪريون.

١٧١ اسين، ڪئٽل لفٽنگ ڪاميٽيءَ جي غير ٣٣٧
سرڪاري ميمبرن جي انڪاري راءِ مان واسطيدار
حصہ جي تائيد ڪريون ٿا ۽ سفارش ٿا ڪريون تہ
سرڪار ٺهڙ واري ١٩٢٦ جي موجود ڪاميٽي جي
عام طرزن پٽاندر نظردار ڪاميٽين جي جوڙجڪ
لاءِ ڪي رٿ ناهي- اهڙين ڪاميٽين جي جوڙجڪ
لاءِ خاص آفيسر مقرر ٿيڻ گهرجي جنهنجو درجو ڊپٽي
ڪليڪٽر جي درجي کان گهٽ نہ هجي.

Gul Hayat Institute

ڳوٺ سڌار لاءِ انتظامي سڌارا

١٧٢ اسان ١٩٤٠ جي بنگال ائڊمنسٽريشن ٣٣٩
انڪواري ڪاميٽي جي رٿن جي تائيد ٿا ڪريون
جنهن وسيلي ضلع جي ڪليڪٽرن لي ڳوٺ سڌار
لاءِ سرڪاري رٿن جي براهيءَ ۽ سرانجامي
خاطر خواه ڪرڻ لاءِ جوابداري سونپڻ گهرجي -
بنگال جي رپورٽ مان هن سان لاڳاپو رکندڙ ٽڪرا،
ضميمي III ۾ ڊنل آهن.

www.drpathan.com Page # 243

آباد ڪارن جو رليف ڪوهه (ل)

فقرو

آباد ڪارن سان تعلق رکندڙ جيڪي به قانوني اپاءُ سرڪار ورتا آهن سي قاعدي جي ڪتاب ۾ آندا وڃن. ٣٤٠

وڏي عرصي واري ترقي

الف- زمين ڪم آڻڻ لاءِ سرڪار جي پاليسي:-

٣٤٨ جيڪڏهين سرڪار کي معاشري ۽ اقتصادي واڌاري لاءِ جديد دنيا جي طريقن مطابق ترقي وارو پروگرام اختيار ڪرڻو هجي ته ان کي زمين جي پاليسي لاءِ نئون رستو اختيار ڪرڻ ضروري ٿيندو.

٣٤٩ جيڪڏهين خانگي زمينن جي زراعتي لياقت، سرڪاري طرح سنڀاليل زمين کان گهٽ هجي ته سرڪار لاءِ جائز ٿيندو ته زمين جي قبضداري جو سڌاريل سرشتو جاري ڪري جو قوم جون ضرورتون پوريون ڪري.

٣٥٠ جڏهين ثابت ٿئي ته ڪنهن زرعي زمين جو پورو پورو استعمال نه پيو ڪيو وڃي ته سرڪار کي اها هٿ ڪرڻ لاءِ ڪهڙا اختياري حاصل ڪرڻ واري مسئلي تي غور ڪرڻ گهرجي.

(ب) سرڪار جي زمين وسائڻ واري پاليسي:-

٣٥١ ان نون پراجن واري اسڪيم موجب زمين جي ونڊ ليڪن ايڪڙن کي نيڪال ڪرڻ واري سرڪار جي پاليسي اهڙي هئڻ گهرجي جا پورهيو بچائيندڙ مشينن کي همٿائڻ ۽ انهن جو تجربي طور نباهُ ڪرڻ جي ضرورت تي ڌيان ڏئي.

سرڪار جي عام پاليسي هيءَ هئڻ گهرجي:-

٣٥٢ (i) زمين جي پڪي طرح وڪرو گهٽو

www.drpathan.com Page # 244

صفحو — فقرو

ڪري انهن زمينن جي لڪرن سان محدود ڪرڻ
گهرجي جيڪي خانگي زمينن سان گڏيل هجن.

(ii) زمين جا وڪرا يڪي طرح يا هارپ
جي شرطن تي اوڙن پاڳن ۾ ورهايا وڃن جي ڪنڌمن
جي قبضيداريءَ لاءِ سهوليت ڏيارا هجن- ۽ قبضيداريءَ
جي شرطن کي سختيءَ سان لاڳو ڪيو وڃي- رڳو
هارين ۽ بين غير زميندار پورهيتن کي وڪرا ڪيا
وڃن- وڌيڪ حق مڪاني ماڻهن کي ڏنو وڃي ۽ خاص
ڪري انهن هارين کي جي انهن ايراضين ۾ رهن ٿا
جتي آبادي جوکئي آهي جيئن ته باراني ۽
سئلابي آبادي.

(iii) سرڪار حد بندي ڪري ۽ اهڙي زمين
پڌين جي ڪم لاءِ مخصوص رکي جا ڪيس مجموعي
پوکر لاءِ يا ملڪ جي ڪنهن بئي ڪم لاءِ گهربل هجي.

(iv) سرڪار جون زمينون جي سرڪار جي
ضرورت لاءِ گهربل نه آهن ۽ لاڳيتن ٽڪن ۾ ٢٥٠
ايڪڙن کان وڌيڪ آهن- اهي زمينون ڪاڇيءَ طرح
پٽي تي ڏنيون وڃن انهن شرطن سان ته مقاطعدار پٽي
تي ڪنيل ايراضي جي اڌ کان وڌيڪ ايراضي تي هاري
نه رکندو ۽ پٽي جي باقي رهيل حصي تي پوکر ڪرڻ
لاءِ پورهيت رکي ٽرئڪٽر مشين ڪم آڻيندو- پٽي
جو عرصو ڏه سال هئڻ گهرجي-

(v) جوڪڏهين مڪاني ماڻهن جي هارپ جي
شرطن يا زمين جي ننڍڙن ٽڪرن جي آزاد مالڪيءَ
جي طلب، ايڏي هوندي جا حد بندي ڪرڻ ڪانپوءِ
سرڪار جي مخصوص ڪيل زمين کان سواءِ ڏيڻ
جوڳي زمين جي ايراضيءَ کان وڌي ويندي ته پوءِ

www.drpathan.com Page # 245

صفحو　　　　فقرو

مڪاني ماڻهن جي طلب جي ضروري پورائي انهن
زمينن مان ڪرڻ گهرجي.

١٨٤ (ج) سرڪار هٿان زمين جي سنڀال- ٣٦٩

١٨٤ (د) سنڀال ڪندڙ ايجنسي جا قسم-

١٨٤ زمين جي ڪم آڻڻ جي پروگرام کي عمل ۾ آڻڻ
لاءِ جيڪو موزون نمونو ٿيندو ان بابت اسان ١٩٤٥
واري انڊيا سرڪار جي ائگريڪلچرل پاليسي ڪميٽي
جي سب ڪميٽي جي راين جي تائيد تا ڪريون.

١٨٧ (هه) ماڻهوڪا لاڙا (رخ)

(و) سنڌ ۾ مجموعي پوک

١٨٧ اسان مجموعي پوک جي ڪم جي رٿ ڏيون ٣٦٤
ٿا جنهن ۾ ٥٠٠٠٠ ايڪڙن زمين کان گهٽ زمين نه
هجي ۽ انهيءَ زمين جو ڪو ٽڪرو لوئر سنڌ براج
اسڪيم تي ٿيندڙ هجي- مجموعي پوک ڪندڙ
سرڪار ۽ منڊس ڪڙمي ٿيندا.

پوک جي ڀڃڻي جو سرشتو اختيار ڪيو ويندو ۽
ڪجهه حصو آبادي جو مشينري رستي ٿيندو.

١٨٨ زراعت جي واڌاري لاءِ جماعت- (ائگريڪلچرل ٣٦٧
ڊيولپمينٽ ڪارپوريشن):- جماعت جو مقصد ٿيندو،
سرڪار جي سنڀال هيٺ زمين کي ڪم آڻڻ جي
پاليسي اختيار ڪرڻ لاءِ مشورو ڏيڻ ۽ ساڳئي وقت
لاڀاري ٿيل فصل ۾ جيڪي زمينون انکي حصي ۾ آيل
هجن انهن جي سنڀال ۽ واڌاري لاءِ سرڪار جي پاليسي
عمل ۾ آڻڻ ۽ هارين جي بهبودي تي ڌيان ڏيڻ.

١٩٠ جماعت جي جوڙجڪ- اسان رٿ ٿا ڏيون ٣٧٥
سرڪار، قاعدي T موجب جماعت مقرر ڪري
جنهنڪي زراعت جي واڌاري لاءِ جماعت ڪري سگهو

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 246

صفحو — فقرو

وڃي ۽ صلاحڪار ۽ انتظامي ڪائونسل جي لهيل
هجي جنهن ۾ ٢٥ کان وڌيڪ ميمبر نه هئڻ ۽ ٽن
ڊائريڪٽرس جو ڪاروباري بورڊ هجي.

١٩٣ ڪائونسل کي خلاصو چيئرمن هجي جو انهيءَ ٣٨٢
جماعت جو مئنيجنگ ڊائريڪٽر ٿي رهي ۽ ڪيس
ڪائونسل ۾ جڳهه به هجي. هنڪي روزانو ٿورو
وات مدد ڏيڻ لاءِ ڪائونسل جا ٻه غير سرڪاري
ميمبر نگهارتي رکي ڏجن جي آزمودي ۽ قابليت تي
چونڊيا وڃن.

١٩٦ مالي حالت- جماعت جي مالي جوڙجڪ سرڪار ٣٩٢
جي پاليسي مطابق ٿاهي وڃي- گهربل موڙيءَ جو
ڪجهه حصو پبلڪ جي چندن رستي کڻو وڃي.

١٩٧ مالي گهرجون پورائين اٽڪل روءِ ايڪهٺ ٣٩٣
لکم رپيا ڏيندڻون ۽ تنهن سان گڏ ۽ تنهن کان پوءِ
هر سال پاويهه لکم سرڪار جي صافي آمدنيءَ هرهڪ
آباد ڪيل ايڪڙ تي اٽڪل ٣٠ رپيه يا ٽوٽل ايراضي
تي اٽڪل ٢٨ رپيه ايڪڙ جي حساب سان ٿيندي.

(ز) پائلٽ مجموعي پوک-

٢٠٠ اسين رٿ ڏا ڏيون ته جماعت کي وجهه ڏنو ٣٩٨
وڃي ته مکير اسڪيم کي عمل ۾ آڻڻ لاءِ پوکر جي
خاص نموني ڪرڻ ۾ پائليٽ اسڪيم هيٺ ٻن هزارن
ايڪڙن جو واڌارو ڪري، آزمودو وٺي، جي آخر
لوئر سنڌ براج پروجيڪٽ تي آباد ٿيندا- جرخي
واري ٻيج ٻڇڻ جي رستي ضروري ٿيندي- وڏا
مسئلا جن کي پروجيڪٽ جي پوري ٿيڻ وقت
منهن ڏيڻو پوندو انهن کي اڳواٽ حل ڪرڻ لاءِ هن
پائليٽ اسڪيم کي زراعتي، ٻج ۽ ٻيلي کاتن
جي ضروريات سان لاڳو ڪرڻ گهرجي-

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 247

صفحو — فقرو

(ه) انڪمبرڊ اسٽيٽس ۽ ڪورٽ آف وارڊس

٢٠١ اهو صوبي جي اقتصادي حالت ۽ انهن زمينن جي ٣٩٩
مالڪن جي بهبودي لاءِ ٺيڪ ۽ جيڪڏهن زراعتي
واڌاري جي جماعت، زيرباريءَ ۽ ڪورٽ آف
وارڊس هيٺ سنڀاليل زمينن جو بندوبست انهن جي
ذمي ڪري جي انهيءَ مقصد لاءِ ڪافي وڏيون
آهن- سرڪار کي ٥٠٠ ايڪڙن کان وڌيڪ ايراضيءَ
وارين کي يا سڀني زمين جي سنڀال ڪارپوريشن
جي حوالي ڪرڻ جي مناسبت ۽ مصلحت تي غور
ڪرڻ گهرجي.

ضميمو ا.

سنڌي اکرن جي يادداشت

آبڪلاني	پوک جي موسم.
ابواب	ڀتائيءَ جي وقت هاريءَ جي فصل جي حصي مان ڪاٽيل ڀيٽڪيون، لوازما ۽ وصوليون.
ابواب سرخراري	خرار ڀريءَ ڀيٽڪيءَ جو نمونو.
ابواب پوري	ڀيٽڪيون ڍانڍن جي جوڙي يا هر هڪ پڃيءَ ڀنيان.
اڌاوا	چيٽ جو فصل (ربيع).
باراني	مينهن تي ٽڪندڙ آبادي.
ڀتائي	زميندار ۽ هاري جي وچ فصل جي ورهاست.
بيگر	زوريءَ ورتل ڪم جنهن لاءِ پئسا نه ڏنا وڃن.
ڀنگ	چوري ٿيل ملڪيت جي واپسي لاءِ ناجائز اُجورو.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 248

بوسي .... ١٥ آڪٽوبر کان اڳ موڪلي تيل سياري جو فصل.

بهر (بوسا) .... ڪٽڪي جي ڪٽ.

چاهي .... کوهن مان ذار رستي پيچ.

چرخي .... کوهن کانسواءِ باقي چرخي رستي آبادي.

جيٽز .... زوريءَ ورتل ڪم جنهن لاءِ مزوريءَ جا پئسا ڏنا وڃن.

چوڪيدار .... پهريدار.

دائي .... دائي.

ڏڙوائي .... اهو ماڻهو جيڪو ٻتئيءَ جي وقت تيار تيل فصل توري.

دوباري .... فصل جيڪو اونهاري جي فصل کان پوءِ لڳيتو ساڳيءَ زمين تي ٿئي.

گب ڪاٽي .... پاڻي وهڻ وٽ واهه جي تري جي ڪاٽي (امت ڪيڙ)

حقابو .... جاگير وارين زمينن جي ڪنڌال تي آباد ٿيندڙ هاڃن انهن تي پاڻيءَ لاءِ ورتل محصول.

هالي چالي .... ريت يا رسم موجب قائم ٿيل دستور.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 249

هارپ گرانٽ	هارين کي مالڪاڻي جا حق .
هاري	ماڻهو جيڪو هارپ جي پائيواري ڪري .
جاگير	بخشيش ٽيل زمين جيڪا روينيو ڍل جي ڀار کان آزاد هجي .
جمعبندي	زمين جي ساليانى ڍل جي تقاضا .
ڪڙپي	جوئر ۽ پاڇهر جي ڪڙب .
ڪمدار يا ڪامگار	پوک تي نظر ڪندڙ .
ڪانگڙ	ماڻهو جيڪو بيٺل فصل تان جهار هڪلي .
ڪارائو	ماڻهو جيڪو بيٺل فصل جي رکوالي ڪري .
ڪڙيا	واهي يا واهو پاڻيءَ جو .
ڪاسا	اٽڪل ١٦ سيرن جي تور .
ڪچا	(الف) بي بقاءِ نموني جو . (ب) درياه جي ڪپن واري اڻ سروي ٿيل زمين .
خيرات داري	مذهبي ماڻهن کي بخشيش ڪيل زمين .
ڪُرا	(الف) ڪاڇي طرح گاه لاءِ مقرر ڪيل حد جا نشان ، گهٽ ڪري اڻ سروي ٽيل

www.drpathan.com Page # 250

زمين تي (ب) فصل ڪلي ڪرڻ لاءِ خالي ميدان .

خرار .... تور جا ڪاٽ جي ٢٥ مڻن يا ٻين اناجن جي ٢٠ مڻن برابر هجي .

خريف .... اونهاري وارو فصل .

ڪاتيدار .... زمين دار (زميندار) .

خود ڪشت .... پورهئي تي سنڌون سڌو آبادي ڪرائڻ .

لک .... هڪ سو هزار .

لاپيدار .... ماڻهو جو ٿهولي زمين تان مقرر ڪيل نقد پيسا يا ڪجهه ٻيو عيوض ، قائم ٿيل رواج موجب جو روينيو رڪارڊس ۾ داخل ڪيو ويو آهي ، ولي .

لاپو .... رقم جا لاپيدار روني .

محال .... انتظامي حد جا تعلقه کان ٿوري ننڍي هجي .

من .... ٤٠ سير ($82\frac{2}{7}$ پائونڊ)

موروثي .... پشت ۾ پشت .

ميلا .... ميلو .

موڪي .... واهم تي ٽيڏڙ آبادي .

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 251

مخادم .... جاگير جي زمين تي گهٽ درجن جو حق رکندڙ.

مختيارڪار .... تعلقه جي مٿان گريٽيڊ روينيو آفيسر

ملان .... مسلمانن جو ديني مبلغ.

منشي .... زمين تي نظر رکندڙ - گهٽوڪري اهو جنهن کي ٿورو گهٽو حساب ڪتاب اچي.

ملال .... سارين جي ڪڙب (ملال).

پاٽاريدار .... اهڙو ماڻهو جو چورن کي عادتًا اجهو يا پناه ڏئي يا چوري جي مال جي لڪائڻ يا ٺيڪال ڪرڻ ۾ عادتًا مدد ڏئي.

ربيع .... سياري وارو فصل.

سيلابي .... پوڙ يا سر جي پاڻيءَ تي ٿيندڙ فصل.

سير .... اٽڪل ٢ پائونڊ جيتري تور.

سيري ڪلٽيويشن ...... راڄ مهاڄڻ جي آبادي.

سيٺيا .... قرض ڏيندڙ.

شراف .... قرض ڏيندڙ.

تعلقه .... انتظامي ايراضي جنهن ۾ ڪجهه ڳوٺ اچي وڃن ۽ مختيارڪار جي چارج ۾ هجي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 252

تپيدار	روينيو کاتي جو ڳوٺاڻو آفيسر.
ٽوهو	ماڻهو جو لاهاري ٿيل فصل جي بٽئي ٽيٽ کان اڳ نگهباني ڪري.
واهي	ماڻهو جو بيٺل فصل جي نگهباني ڪري.
زميندار	ڪاٺيدار، مقاطعيدار سميت.

ضميمه ٢

سوالنامو

(هارين جي حالت جاچڻ لاءِ سرڪار جي مقرر ٿيل ڪاميٽيءَ طرفان جاري ڪيل)

سوال ١

توهانجي خيال ۾ ڪهڙا خاص هارين جا ذڪر ٿيل اهڙا ايذاءُ زميندارن ۽ جاگيردارن طرفان آهن جن واسطي هو ڪم ٿا ڪن؟ انهن اهڙن جو هيٺين سان لاڳاپو آهي يا؟

(الف) فصل جي حصن جي بٽئي وقت رسمي ورهاست.

(ب) بٽئي جي حصن جي ورهاست وقت، هاريءَ کان ڪن زميندارن جي وڌيڪ وصولين لاءِ تقاضا.

(ج) هاريءَ جي فصل جي بٽئي جي حصي کي ٽوڙڻ ۾ ڪن زميندارن جي دولابي چال.

(د) هاريءَ جي فصل جي حصي جون جو سڌس ضرورتن کان وڌيڪ هجي زميندارن معرفت لازمي وڪرو.

Gul Hayat Institute

 www.drpathan.com Page # 253

(ھ) ڪن زميندارن جو هارين کان ڏنل تقاوين تي وياج جو نرخ اگاڙڻ.

(و) ڪن زميندارن جي هاريءَ جي حساب ڪتاب صفا ڪرڻ ۾ ڍر.

(ز) ڪن زميندارن جو هاريءَ جي حساب ڪتاب رکڻ جو طريقو.

(ح) ڪن زميندارن جون هارين جي حساب ڪتاب رکڻ ۾ دولابي چالون.

(ط) هاريءَ کان مفت مزوريءَ جي وڏي تقاضا.

(ي) هارين کي پوکڻ جي ڪم لاءِ ڏنل ٻج لاءِ ڪي زميندار وڏيڪ پئسا وٺن ٿا.

(ڪ) پوکڻ لاءِ ڪم ايندڙ ٻج جي قيمت پورڻ لاءِ هارين جي جوابداري.

(ل) هارين جي بٽئيءَ جي حصي مان تقاوين اگاڙڻ لاءِ ڪن زميندارن جا اختيار ڪيل اره روزائيءَ وارا رستا.

Gul Hayat Institute

(م) ڪن زميندارن جون قرضي هارين کي پيداعدي بعد ۾ رکڻ.

(ن) ڪن زميندارن جي، هارين کي چوپاءِ مال جي گاهه جي پيدائش لاءِ گهربل سهوليتن ڏيڻ ۾ گهٽتائي.

(س) ڪن زميندارن جو هارين واسطي اڳيورو رهائش جو بندوبست.

www.drpathan.com Page # 254

(ع) ڪن زميندارن جو هارين کي فوجداري ڪيسن ۾ ڦاسائڻ.

(ف) قبضيداريءَ جي بي سلامتي، جا زميندارن کي پنهن جي مرضيءَ مطابق هارين کي ڪيڏڻ لاءِ هٿي ٿي ڏئي.

(ص) انهن هارين کي موروثي يا مخادمي حقن ڏيڻ کان انڪار ڪرڻ جيڪي انهن حقن جي دعويداري ڪن ٿا.

(ق) ٻيا ڪي ۾ سبب جن جي اوهانکي ڄاڻ هجي.

مٿين ڳالهين ۾ جتي ۾ اوهان جو جواب "ها"، هجي ته پوءِ مهرباني ڪري سفارش ڪريو ته توهانجي خيال موجب واجبي اهنج ڪيئن دور ڪيا وڃن.

سوال ٢

اوهانجي خيال ۾ اهي هارين جا ڪهڙا خاص اهنج آهن جن لاءِ سرڪار جون ذميداريون ۽ جوابداريون واسترا آهن؟ اهي واسطيدار اهنج هيٺين ڳالهين بنسبت آهن:-

(الف) گهرو ضرورتن جي شين جي ڪمي جهڙوڪ ڪپڙو، ڳاسليٽ، لوڻ، کنڊ، زراعتي اوزار، ٻيل ڳاڏيون، جمڙو، رسيون وغيره.

(ب) هارين ۽ سندن ٻچن لاءِ اڳپوريون تعليمي سهوليتون.

(ج) اڳپوريون صحت جون خدمتون جن ۾ ماڻهو کي ٿيندڙ مرضن کي روڪڻ ۽ ضابطي جا اپاءَ به اچي وڃن ٿا.

(د) ٿيال موڪلاڻ جي اڳپوري سهنجائي.

(ھ) مارڪيٽ (بازار) ڊاڪٽن وغيره لاءِ رواجي موچارو رستو.

(و) گهرو ڪمن لاءِ گهربل پاڻيءَ جي اڻاٺ يا ڪڏي پاڻيءَ جو ملڻ.

(ز) چوپاير مال جا مرض، انهن لاءِ روڪ ۽ ضابطي رکڻ جا اپاءُ.

(ح) فصل ۽ مرض انهيءَ جي روڪ ۽ ضابطي ۽ رکڻ جا اپاءُ.

(ط) پوک لاءِ سٺي ٻج جي ڪمي.

(ي) پيچ جي پاڻيءَ جي ڪمي ۽ انهيءَ اڳبوري واهست.

(ڪ) اوزر جي سهوليت جي ڪمي.

(ل) معدني ياڻ جي ڪمي.

(م) عام ماڻهن جي حياتي ۽ ملڪيت جي سلامتيءَ لاءِ گهٽ بندوبست

(ن) زرعي فصل جي اگهن جو ڪڏهن ڪڏهن نه هجڻ، جو فصل واجبي اگهه تي وڪجي سگهجي.

(س) رهڻ جي گهرن جي اڻاٺ.

(ع) گهرڻ تاهڻ جي شين جي ڪمي.

(ف) ڳوٺن جي بناوت ڪنهن رٿ موجب نه ٿيل ڳوٺاڻي صفائيءَ جي ڪي تاهي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 256

(ص)   سرڪار جو اناج هٿ ڪرڻ جو نمونو.

(ق)   چوپايہ مال جي چوريءَ خلاف اڻپورو بچاءُ.

(ر)   ڳوٺاڻن معاشرتي سهڌجن جي ڪوتاهي.

(ش)   پيا ڪي سبب جن جي اوهانکي ڄاڻ هجي.

جتي بہ مٿين ڳالهين لاءِ جواب ” هائو “ هجي تہ پوءِ مهرباني ڪري سفارش ڪندا تہ توهانجي خيال بہ ڪيئن هارين جا واجبي اهنج دور ڪيا وڃن.

سوال ۳

جيڪڏهين اوهانجي خيال بہ زمين جي قبضيداريءَ (مثال طور جاگير ۽ مقاطعي وارين زمينن) جي ڪن سرشتن هيٺ هارين جا اهنج ٻين سرشتن کان وڌيڪ سخت آهن تہ مهرباني ڪري ٻڌايو تہ اهي ڪهڙي نموني بہ آئين آهن ۽ مٿين ٻن سوالن جا واسطيدار فقرہ ڏسو.

سوال ۴

جڏهن هارين جا ڪي بہ اهنج ڪن هنڌن بہ ٻين هنڌن کان وڌيڪ سخت آهن، اهڙن واسطيدار هنڌن جو بيان ڪريو؟

ضميمو ۳

ون يونٽ بنگال اڊمنسٽريشن ڪوري = ڪميٽي ۱۹۶۲-۶۳ جي رپورٽ مان ٽڪرا

هنگامي پوءِ سرڪار جي ڪارگذارين ڪي صوبي جي انساني ۽ ديهوي مايہ کي مڪمل ڪرڻ ڏانهن متوجہ ڪيو ويندو.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 257

فقرہ ٦١ ڊيولپمينٽ بورڊ جا ڪم.

(الف) سڀ ڪنهن کاتي جي رٿن جي تائيد ڪرڻ، سڌارڻ يا اهي نيڪ ثابت ڪرڻ سان يا انهيءَ کاتي جي ڊٿل رٿن تي عمل ڪرڻ سان ڪئبينيٽ ڊيولپمينٽ ڪميٽي جي ويچار لاءِ، هڪ صوبائي رٿ ٺاهڻ.

(ب) هر هڪ ڊپارٽمينٽ جي ڇاڙو رٿن کي هر هڪ ضلع واسطي ملڪي رٿ ۾ ڦيرائڻ.

(ج) کاتن جي ترقيءَ جي رٿن ۽ هر هڪ ضلع جي رٿ جي ترقيءَ تي ضابطي رکڻ لاءِ هر وقت نظر رکڻ.

فقرہ ٦٢ ضلعي وارا سڌارا

اسان جيڪا اڳئين باب ۾ رٿ ڏني آهي ته هيڊ ڪوارٽرن ۾ صوبائي سڌاري جي تجويز لازمي طرح ٺاهي وڃي، سا اجائي ٿيندي، جيڪڏهين ضلعي ۾ انهيءَ رٿ کي گڏ ۽ جدا عمل ۾ نه آندو ويندو.

فقرہ ٦٣ هن وقت سرڪار جي هٿ ۾ ضلعن اندر عام مقصدن کانسواءِ بي ڪار، سلسليوار، ڀڪندڙ ۽ لاڳيتي ملندڙ رٿ ڪانه آهي. ضلعي جو ڪو برجستو آفيسر سرڪار جي پاليسيءَ جي بهترين حالت ۾ ڪنهن اهڙي پهلوءَ کي عمل ۾ آڻي ٿو جنهن ۾ هنکي خاص دلچسپي هوندي آهي پوءِ ڪٿي اهو پاڻيءَ جي رسد هجي يا سهڪاري خريد و فروخت هجي. انهيءَ جي جاءِ تي جيڪو آفيسر اچيٿو سو اڳئين جاءِ نشين جي جستين کي غلطيون ۽ بي وقوفيون سمجهي پنهن جي جاءِ وارين ڳالهين کي عمل ۾ آڻي ٿو. بدترين حالت ۾ ضلع جو آفيسر ترقيءَ لاءِ ڪو به جاءِ ڳولي وٺي جو هو سمجهي ٿو ته اهو ڪم هن جي ضلع جي نيشن بلڊنگ ڊپارٽمينٽ (قومي تعمير جي کاتن) جي عيوضين جو آهي- انهيءَ مان

وڌيڪ ثابت آهي ته درحقيقت ڪا به ترقي ڪانه ٿي رهي آهي ڇاڪاڻ ته ڪي به تجويزون ڪامياب ٿي نه سگهنديون، جيستائين ڪ انهن کي سرچشمي سان لاڳيتو ۽ بنا رنڊڪ جي ملايو نه ويندو.

فقره ٦٥- ضلع آفيسر ۽ ضلع ۾ ڪاڻن جي آفيسرن جي وچ ۾ تعلقات.

اسان جي خيال موجب، ضلع جي آفيسر توڙي سرڪاري ڪاروبار جي اعليٰ انتظام ۽ ضلع جي ماڻهن جي ترقيءَ جي لحاظ کان هاڻوڪي حالت بلڪل خراب آهي.

ضلع جي آفيسر جي حالت ۾ ڪل جهڙي (عجيب) آهي- هو ذميوار آهي ته ضلع ۾ ڪا به خرابي نه ٿئي- هو هن کي انتظام رکڻ لاءِ ڪليڪٽر ۽ ماجسٽريٽ جي حيثيت کان وڌيڪ بيا ڪي به اختيار مليل ڪونه آهن. ڪ سرڪاري پدرائي ۾ جاڻايل آهي ته "هنکي ٻين آفيسرن جي وچ ۾ اختلاف دور ڪرڻا آهن" ۾ هنکي ڪنهن نافرماني ڪندڙ کي ٻنهن جي حڪم موجب هلائڻ لاءِ ڪو به اختيار مليل ڪونهي. هو آماده ڪري هرڪائي سگهي ٿو ۾ مجبور ڪري نٿو سگهي- هو ٻين کاتن جي آفيسرن جي جسمين کي هملائڻ لاءِ ذميوار سمجهيو ويندو ۾ هنکي انهن تي ڪو به ضابطو ڪونه آهي- جيئن ٺيڪ هنن جو اهو فرض آهي ته هنکي ٻنهن جي ڪارگذارين کان واقف رکن، اها فرض ادائي گهٽي حد تائين فرض ادا ڪندڙ تي ئي مدار رکي ٿي- هو جيئن ٺيڪ هنکي (ضلع آفيسر) ٻنهن جي ڪارگذارين کان واقف رکن تا تڏهين به هنن لاءِ اهو لازمي نه آهي ته هن سال ٻنهنجين رٿن تي اڳوات بحث مباحثو ڪن.

فقره ٦٦- ٻهراڙيءَ ۾ سرڪار جي علاحده علاحده ۽ مڪبئي سان واسطو نه رکندڙ ڪارگذارين اهڙو ته مونجهارو پيدا ڪيو آهي جو ضلع جا آفيسر ٻيڪراءِ آهن ته هن باري ۾ ڪجهه نه ڪجهه ضرور

ڪرڻ گهرجي. اسانجو پڻ اهو خيال آهي تہ جيڪڏهين اها حالت اٿي ئي جڏي ڏني ويندي تہ وڏيڪ خراب ٿيندي جاڪاڻ تہ ڀهراڙئي سرڪار جون سرگرميون وڌي ويندڀون ۽ تقريباً هر هڪ کاتو سرڪار جي ٻئي حصي (کاتن) جي مدد کان سواء پنهنجي سر پنهنجين رٿن کي مهڪمہ ارادي سان عملي جامو پهرائڻ جي ڪوشش ڪرڻ بدران صوبي جي صوبائي ڪم ۽ پنهن جي رٿن موجب اڳتي وڌڻ لاء، سواء ڪنهن ٻئي کاتي ڏانهن اشاره جي، پنهن جي ارادي جي ڪوشش لڳو ڪري- اسان اهڙي ءِ راء تي پهتا آهيون تہ هر هڪ کاتو پنهن جي ۾ پورو آهي ۽ جدهن ڪاروبار جي اسين رٿ ڏيون ٿا اهو خاص ڪري اهڙن چڙوچڙ ٿيل ڪمن جي خراب نتيجا لاء مفيد ثابت ٿيندو.

فقره ٦٧ - ضلع جي ڪارگذارين کي هڪ ٻئي سان ڳنڍڻ جي ضرورت

اسان کي خاطري آهي تہ بنگال ۾ اهڙو وقت آيو آهي- ۽ ٻين صوبن ۾ پڻ ائين هئڻ گهرجي تہ ضلع جي ترقي جي (سرگرمين) ڪارگذارين، کي هڪ ئي انتظامي کاتي جي هٿان هلا يو وڃي- جنهن صورت ۾ ضلع جهڙي هڪ جغرافيائي ايراضيء جو مقصد انهي ماڻهن جي بهبودي آهي، تہ پوء الڳ الڳ ڪارگذاريون سا ڳئي ئي مقصد لاء جدا جدا طريقا آهن ۽ انهڪي هڪ ٻئي کان جدا سمجهي لڳو سگهجي. پي ڳالهہ تہ ڪنهن هڪ ڪم ۾ ماهر ٿيڻ خود هڪ قوت وجهندڙ شئي آهي. اها ڳالهہ "ڊيود ليليمنٿال" پنهن جي ڪتاب "ٽينيسي وئلي اٿارٽي" ۾ جتئي طرح ڏني آهي، جنهن ۾ هنري ۽ انتظامي ميلاپ جا طريقا نهايت هوشياري ۽ قابليت سان جاچايل آهن.

"ڪو ماهر ڪيترئيقدر ۾ هوشيار هجي پر هن لاء اهو مشڪل آهي تہ هو خاص پنهنجي ڪم جو اندازو ساجهي ڪم جي مشابهت سان

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 260

لڳائي سگهي ٿي يا ڪنهن ٻئي هنري شاخ جي ڪم جي مشابهت
ٻڌهجي ڪم جي اهميت جو اندازو لڳائي سگهي. حقيقت ۾ هن
مسئلي ۾ مشڪلات جو سبب هيءُ آهي، جيئن گهڻن ماڻهن ڏٺو آهي
ته، جدا جدا ماهر ٻڌهن جي خاص ڪمن ڪانسواءِ ٻئي ڪنهن ڳالهه تي ڌيان
ئي ڪونه ٿا ڏين.

انهيءَ جو هيءُ مطلب نه آهي ته ڪو ماهر تنگدل آهن - اها ڳالهه
سمجهه ۾ اچڻ جهڙي آهي ته جڏهن ڪو ماڻهو ڪنهن خاص ڪم تي
گوڙهو ڌيان ڏئي ٿو ۽ ان ۾ ئي مشغول رهي ٿو تڏهن هو ان ڪم سان
واسطو نه رکندڙ ڪمن ۾ ڪا دلچسپي نٿو وٺي. زمين جي
ڪيميائي سائنس، معدني سائنس، مڇي ۽ وحشي جانورن جو ماهر
يا انگن اکرن جو ماهر جيتريقدر خبردار ۽ چاهه وٺندڙ هوندو اوتريقدر
ڪيس ٻيون سڀ ڳالهيون سندس ڪم سان نه ڪندڙ (واسطو رکندڙ)
ٻيون لڳنديون.

اها بدقسمتي جي ڳالهه آهي ته جيڪي هنري ماڻهو ظاهري طرح
ماڻهن جي ترقيءَ جي واڌاري لاءِ ڪم ۾ لڳل آهن اهي ئي ٻنهن
جي گهريءَ مهارت جي ڪري اختلاف پيدا ڪندا ۽ ٻنهن جي عام
مقصد جي سچي ڪاميابيءَ کي نقصان رسائين ٿا جيستائين هر هڪ
ڪاريگر ٻنهن جي فن کي عام مقصد جي ماتحت ڪرڻ نه سگهندو ۽
جيستائين هو ڪم جي دائري ۽ انهجي مسئلن کي هڪو هڪ ڪ
ڪري نه ڏسندو تيستائين سڀني ذريعن ۽ وسيلن کي هڪ طرح
وڌائي نه سگهبو."

فقره ٦٩- حقيقت ۾ اهي ئي ٻه مکيه اپاءُ ممڪن آهن
ٻهريائين اسان مان ڪي ميمبر خواهان هئا ته ترقي جي ڪم کي
ڊسٽرڪٽ ماجسٽريٽ ۽ ڪليڪٽر کان بلڪل جدا ڪيو وڃي

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 261

لاءِ ڊسٽرڪٽ آفيسر جو نئون عهدو پيدا ڪيو ويو. جنهن جو
درجو ڊسٽرڪٽ ماجسٽريٽ جي برابر هجي - انهيءَ ۾ ڪي خاص
فائدا آهن - اهو اهڙو ائڊمنسٽريٽو سائنس (انتظامي سائنس) جي ٻوليءَ ۾
”مڪجهڙائي واري اصول“ سان لهڪي اچي ٿو ۽ گهٽي حد
انهيءَ منزل کي رسي ٿو جا صورت گهوناٽي (ترقيءَ واري)
جماعت وقت جي دؤران ۾ آخرين طرح اختيار ڪندي. بهرحال
ذڪ ور ڪندي اسين انهيءَ نتيجي تي پهچون ته هي اهڙي
ڳالهه آهي جنهن ۾ اسانکي ٽڪر ڪرڻ نه گهرجي، ڪجهه انهيءَ لاءِ
نه آزموده گار انتظامي عملو نه آهي ۽ ڪجهه انهيءَ لاءِ ته ڪجهه سالن
بعد ڪافي هنري عملو ضلع ۾ پيدا ٿي ويندو جنهن جي ڪري الڳ-
انتظامي ڪاتو کولڻ جي ضرورت ٿيندي - پر انجو خاص سبب هيءُ آهي ته
ماڻهن جي نظر ۾ اها تائين ڊسٽرڪٽ ماجسٽريٽ جي حيثيت ۽
عزت آبرو وڌي آهي ۽ اهو مناسب آهي ته انجو فائدو ورتو وڃي ۽ انکي
ترقيءَ جي ڪم لاءِ استعمال ڪجي.

فقره ٢٧- ضلع جي رٿ کي عمل ۾ آڻڻ - اسان غور ڪرڻ
بعد فيصلو ڪيو آهي ته ضلعي جي عملدار کي سڌو سنئون ضلعي جي ترقيءَ
جي رٿ جو خاڪو چيف سيڪريٽريءَ کان ملندو. ضلعي جو عملدار
ماڻهن جي ضلع ۾ مقرر ٿيل وڏن هنري آفيسرن کي گڏ ڪوٺائيندو
۽ پنهنجي عملي جي اڳوانن جي صلاح سان پنهنجي سڌاري واري حد
۾ گڏيل ڪارروائي ڪرائيندو - ضرورت وقت هو مڪاني اختياري وارن
کي پڻ صلاح مصلحت لاءِ ڪوٺائيندو.

فقره ٣٧- هنري آفيسر پنهنجي خيال موجب صلاح ڏيندا ته
رٿ کي ڪيئن پورو ڪجي ۽ ضلعي جو عملدار اهڙي نموني ۾ ان ۾ ڦيرڦار
ڪندو جنهن مان خاطري ٿئي ته ضلعي جي ترقي حقيقتاً هڪ گڏيل
ڪارروائي آهي - حقيقتاً اهو فيصلو هڪڙي کي ڪرڻو آهي ته ڇا ٿيڻو آهي،

Gul Hayat Institute

ڪٿي ٺيٺو آهي ۽ اهو ڪڏهن ٺيٺو آهي – هنڪي اهو وقت پڻ مقرر ڪرڻو آهي جنهن ۾ اهو ڪم پورو ٿيڻ گهرجي ۽ انهيءَ رٿ جي هر ڪنهن پاڱي جي ترقي کي جاچڻ لاءِ هو پنهن جي هنري آفيسرن جون ماهوار ميٽنگون ڪوٺائيندو. هو اهڙي واڌاري جي رپورٽ چيف سيڪريٽري کي پيش ڪندو.

فقره ۷۴ – جيئن ته سڀني جڳهن تي واڌاري لاءِ ضلعي جو عملدار جوابدار رهندو تنهنڪري هنري آفيسرن کي ضروري مدد ۽ شيون مهيا ڪري ڏيڻ لاءِ هنڪي خاطري ڪرڻ گهرجي ۽ جڏهن به سرڪار وٽان اهڙي مدد ملڻ جي گهرج پوي، تڏهن هو چيف سيڪريٽري کي اهڙي رپورٽ موڪليندو.

فقره ۷۵ – صوبائي ترقيءَ جي رٿ جي انهن پاڱن لاءِ ضلع عملدار جوابدار نه رهندا جن جي ڪار گذارين جو دائرو ضلعي کان وسيع آهي، پوءِ کڻي اهي ڪارروائيون، سموريون يا انهن جو ڪجهه حصو، ضلع جي حدن اندر ٿيون. ”واڌا ڪا فارم“ درياءَ تي ضابطو ۽ عام آمدرفت اهڙا مثال آهن جن جي رٿڻ ۽ تعميل ڪرڻ جو ڪم مرڪزي ۽ صوبائي سرڪار جو آهي.

فقره ۷۶ – هنري آفيسر پنهن جي هنري کاتي جي بالا عملدارن سان هنري ڳالهين بابت سڌيءَ طرح لکپڙه ڪندا ۽ ڪيئن ڪا خاص رٿ عمل ۾ آندي وڃي جهڙوڪ تعليم ڏيڻ، اسپتال هلائڻ، تلاءَ صاف ڪرڻ، پتاڻي جا ڄم محفوظ ڪري رکڻ وغيره بابت. هنري کاتا اهڙين ڪارگذارين لاءِ درجا مقرر ڪندا جو ڊسٽرڪٽ آفيسر قبول ڪندو.

فقره ۷۷ – هنري آفيسرن جو ڊسٽرڪٽ آفيسر سان تعلق هاڻوڪي حالت کان بلڪل نرالو ٿيندو – هن وقت جيڪو مبهم ۽ اڻ

Gul Hayat Institute

رر ٽيل تعلق آهي جو آفيسرن کي پنهنجي مرضي مطابق ڪم ڪرائي
۽ نقصان ڪار آهي يا جو ضلع عملدار ۽ هنري آفيسر (پنهنجي ڪاتي
پنيرائي سان) جي وچ ۾ زور آزمائي (ڇڪتاڻ) پيدا ڪري ٿو
ون جي بدران ضلعي جو عملدار پنهنجي ضلع اندر پين سيني سرڪاري
جنسين جو ، سواءِ سنڌ ن اندروني انتظام ۽ هنري رسڻ جي ، بالا
لدار ٿي رهندو - مکير تفاوت اهو ٿيندو ته سڀجي ضلع لاءِ مشغولين
حد مقرر ڪئي ويندي ۽ ضلعي جو عملدار هنري بالا عملدارن ۽
ڪاني صلاحڪار جي صلاح سان مقرر ٿيل حد کي رسڻ لاءِ مشغولين
ائڻ جو طريقو مقرر ڪندو - ڪنهن ۾ ڪوتاهي ٿيڻ جي حالت
دخل ڏيڻ بدران هو شروع ۾ ئي پوري نظرداري ڪندو ۽ اهڙيءَ طرح
ري آفيسر پنهنجن ڪمن جي تڪميل ڪرڻ لاءِ سڌيءَ طرح
م جي عملدار جا زيردست ٿيندا -

فقره ٧٨ - اهڙيءَ ريت ڪاتن جا آفيسر جي هر ڪنهن لحاظ کان
يءَ طرح ضلعي جي عملدار ڏانهن جوابدار رهندا سواءِ هڪ نموني جي
هن ۾ هو پنهن جي هنري ڪم ڪرڻ جو طريقو اختيار ڪندا -
ڙن آفيسرن ۾ سول سرجن ، ائگريڪلچرل ، فشريز ، ويٽرنري ڪاتن
ا ضلعي عملدار ، سڪولن جا ڊسٽرڪٽ انسپيڪٽر ۽ ڪو آپريٽو
سائيٽز جا انسپيڪٽر پڻ اچي ٿا وڃن -

فقره ٧٩ - ضلعي جو عملدار پنهنجي وس واري عملي مان گڏيل
ڪارروائي لاءِ هڪ جماعت (ٽولي) ٺاهيندو - انهيءَ جو مطلب ته
عملي مان) جنهن ان لائق ماڻهوءَ کي ڪڍي انجي جڳهه تي پيو
اڻهو رکڻ لاءِ هو لکي موڪليندو ۽ انهيءَ تي سرڪار چڱيءَ طرح غور
ڪندي - گڏيل ڪارروائيءَ جي ٽولي تي ضابطي رکڻ لاءِ ضلعي جي
ملدار جي وڏيڪ پوزيشن اها رهندي ته پين ڪاتن جا ضلع آفيسر ڪيس

پنهنجا گشتي پروگرام بحاليءَ لاءِ ۽ پٽي پاڙي جا هل تصديقي صاحبن
ڪرڻ لاءِ پيش ڪندا -

فقره ٨٠- ڳوٺ سڌار - اسين سمجهون ٿا ته ڳوٺ سڌار سرڪار جي ڪا جدا مشغولي نه آهي - اهو گهڻين (نيشنل بلڊنگ ڊپارٽمينٽس يعني قومي تعمير جي کاتن) جي مشغولين جو (دسابي معنيٰ ۾) ڪم يا صافي نتيجو آهي - اسانجي خيال موجب اهو ٺيڪ نه ٿيندو ته ڳوٺ سڌار لاءِ علحده عملي سان جدا ڊائريڪٽر رکيو وڃي جو حيثيت ۾ ٻين کاتي جي عيوضين (آفيسرن) جهڙو هجي ۾ ڪيس انهن تي ڪم ضابطو نه هجي ۽ جو ڊ ر حقيقت ضلعي جي عملدار جي ضابطي هيٺ نه هجي . اهڙي جوڙجڪ ۾ لازمي طرح عمل ۽ عمل جي اختياري بابت اختلاف ۽ رنڊڪون پيدا ٿينديون جيئن هن کان اڳ ٿي چڪو آهي - اسان جيڪا رٿ پيش ڪئي آهي تنهن ۾ ڳوٺ سڌار لاءِ جدا عملو نه رکيو ويو آهي .

فقره ٨٢- جيڪي اسان اڳ ۾ چيو آهي ان مان ظاهر ٿيندو ته ضلعي جو عملدار پنهنجي زيردستن جي معرفت ۽ ٻين آفيسرن جي ڪارگذارين کي گڏي انهنکي نهڪائڻ جي ذريعي ڳوٺ سڌار لاءِ جوابدار رهندو - اسان انهيءَ مقصد جي پوئواريءَ لاءِ ٻن رستن جي وسيلي هڪکي زور وٺائڻ جي رٿ ڏيون ٿا -

(١) سرڪل جي آفيسرن ۾ واڌ ڪرڻ ۽ ساڳي پيماني تي انهن جي حد جي ايراضي گهٽائڻ ۽ سندن مشغولين جي دائري ۾ قيرار ڪرڻ -

(٢) يونين بورڊن جي مشغولين کي زور وٺائڻ ۽ وڌائڻ -

فقره ٨٣- سرڪل آفيسرن ۾ واڌ - اسان سفارش ٿا ڪريون ته هرهڪ ٿاڻي تي هڪ سرڪل آفيسر وڌايو وڃي .

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 265

انهن جو مکيہ ڪم ٿيندو سرڪل جي ترقيءَ جي تفصيلوار ڪم ڪي
۽ ساڳي ايراضيءَ جي مدري آفيسر جي ڪارگذارين کي سڌيءَ
گهڻي نهڪائڻ - مڪاني مدري آفيسرن جو تعلق سرڪل آفيسر
اڙو ٿيندو جهڙو سندن ڊسٽرڪٽ سپروائيزرن جو تعلق ڊسٽرڪٽ
مي عملدار سان رهندو - مدري آفيسر ايندڙ ڪجهه وقت لاءِ
ٿيندا ہر سرڪل آفيسر جو ڪم ٿيندو ہو نهن ہورڊس،
آبپاشي سوسائٽيز ۽ پاليمنگل سمتيز جي رهبري ڪرڻ، ممتاڻ ۽
باجي مدد ڪرڻ. هو انهن کي آماده ڪندو رهندو تہ سرڪار انهن
جيڪي ہر خدمتون (سهوليتون) ۽ ڪاريگريون مهيا ڪري ٿي نيون
ن انهن کي پنهنجي فائدي لاءِ پوريءَ طرح استعمال ڪن- ضلع جي
دار وانگر هو پنهنجي حد ۾ انهن ڪمن کي سولائي سان پوري
ڻ لاءِ سرڪل جي رٿ تيار ڪندو جي انکي ضلعي جي موجب ٿي نا
هوندا جهڙوڪ، ابتدائي تعليم جا سڪول، اسپتالون، ٻيج جون نديون
ڪيمون، تلائن جو سدارو وغيره- جيترو وقت بينگال ايگريڪلچرل ڊيولپمنٽ
ڪٽ عمل ۾ رهندو، ان وقت تائين هنڪي مڪاني ڊيٽ سيٽلمينٽ آفيسر
رهڻ گهرجي ۽ هو پنهنجو گهڻو وقت لوڪل سليف گورنمينٽ،
پنچائتس (قرضدار) ۽ ڪو آپريٽو ڪريڊٽ ڊپارٽمينٽ جي
مدت ٿي رهڻ ۾ گذاريندو - هنڪي اجا ۾ سرڪار جو جنرل انفرميشن
رهو ٿي ڪم ڪرڻو پوندو .

فقره ٨٤- انتظام جو سالم اُصول آهي تہ اختياريءَ جي سلسلي
اڙيون ڪڙيون ڪيڏي ڇڏڻ گهرجن جي قدم کڻڻ يا معلومات
مقصد لاءِ ڪارائتيون نہ هجن. هيءَ اصول لاڳو ڪرڻ سان ضلع
عملدار ۽ سرڪل آفيسر جي وچ ۾ سب ڊويزنل آفيسر جي وسيلي
ران جيڪو پيغام سڌيءَ طرح لکپڙه ٿي مگهي ٿي انجي تفصيلوار

جاچ ٽيم گهرجي ۽ ان لاءِ اسين سفارش ٿا ڪريون اهو ڪم آرگنائيزيشن (انتظام) ۽ ميٿڊس ڊويزن جي اوائلي ڪمن مان هڪ ڪم ٿيڻ گهرجي.

فقرو ٥^- اسان هن ڳالهه تي غور ڪيو آهي ته سرڪل آفيسر تمام گهڻا ايڊوائيزري اندر، سب ڊويزنل آفيسر هٿان موڪليل پٽيشن ۽ ٽئين درجي جا فرياد پڙهڻ ۽ سرڪاري اوڳاڙون وصول ڪرڻ جو ڪم ڪري سگهندو يا نه. جيڪڏهن اهو ممڪن ٿئي ته هن مقصد لاءِ جدا عملي تي خرچ ڪرڻ کان سواءِ ڪي مقدما مرڪز جي بدران سرڪل ۾ هلايا وڃن (اسين هر حالت ۾ پوليس مقدمن کي ڇڏي مقدمن کان جدا رکنداسين) ۽ سرڪاري اوڳاڙون وصول ٿين ته ان ۾ ظاهر ظهور فائدو ٿيندو. بهرحال عدالت ۽ اوڳاڙن جي وصوليءَ جي ڪمن کي واڌاري (ترقيءَ) جي ڪمن سان شامل ڪرڻ يڪسانيءَ جي اصول جي خلاف آهي، ازانسواءِ اسين چاهيون ٿا ته سرڪل آفيسر تي انهن فرض ادائين جو بار نه پوي جي سندس اصلوڪي ڪم يعني واڌاري (ترقيءَ) جي ڪارگذارين کي ملائڻ ۽ انهنکي گڏيل پڪو ڪرڻ جي ڪمن ۾ رخنو ۽ رڪاوٽ وجهن. انهيءَ ڪري اهڙيون رڪاوٽون پيدا ٿينديون يا نه تنهن بابت جاچ ٽيم گهرجي ۽ اسين رٿ ٿا ڏيون ته هن کان اڳين فقري ۾ اسان جنهن جاچ لاءِ سفارش ڪئي آهي تنهن ۾ هيءَ ڳالهه پڻ شامل ڪئي وڃي.

Gul Hayat Institute

فقرو ٦^- يونين بورڊس کي زور وٺائڻ - ڪو به واڌارو جٽاءُ دار نه ٿيندو جيستائين ڪ ڳوٺاڻو پاڻ انکي نه سمجهندو ۽ انجي ضرورت محسوس نه ڪندو - هو ڳوٺ سڌار ۾ جيتري سرگرمي سان حصو وٺندو اوتري قدر تڪڙ ۽ سٺا نتيجا نڪرندا - هيڏانهن ۾ لوڪل سيلف گورنمينٽ پاليسي ايترو ڪامياب ثابت نه ٿيو آهي، پر انهن جماعتن مان اسالڪي يونين بورڊس وڌيڪ فائديمند نظر اچن ٿا -

www.drpathan.com Page # 267

اسين ڏسون پيا تہ اهي بورڊ ٻنهن جي مشغلن ۽ ڳوٺاڻي حياتيءَ لي
اثر رکڻ ۾ واڌاري جي ڪم جي واسطي يقيناً اثرائتا ثابت ٿي رهيا آهن.
(صوبائي) سرڪار ۽ ضلعي جي وڏي درجي واري معيار تي ڪافي
مهارت پيدا ڪري سگهجي ٿي. بهر حال جيڪڏهن هر هڪ هدري ڪاني
کي اهڙيءَ طرح صوبائي مرڪز جي ماتحت ڪيو وڃي جيئن هر هڪ
يونين ۾ ٽيڪنيڪل آفيسر هجن تہ موجوده وقت انتي تمام گهڻو خرچ
ٿيندو. ٻئي طرف جيڪو ماڻهو سڀ ڪنهن ڪم مان ٿورو گهڻو
واقف ٿيندو آهي سو ڪنهن خاص ڪم ۾ ماهر ٿي نٿو سگهي. اسانجي
رٿ آهي تہ يونين بورڊس کي زور وٺائجي ان لاءِ تہ اهي صوبي ۾
انتظام جا بنيادي يونٽ ٿين.

يونين بورڊس کي خلاصو هڪ ڪلارڪ سرڪاري پگهار دار هئڻ
گهرجي (جو سڀ ڪنهن ڪم مان ٿورو گهڻو واقف هجي ۽ هو ترقيءَ جي
سلسلي ۾ سيڪنڊ ڪلاس گهٽ درجي وارو آفيسر هئڻ گهرجي). ساڳئي وقت
بورڊ جي ميمبرن ئي کپي تہ سرڪاري مشغولين جي ڪنهن نہ ڪنهن
ڪم ۾ مهارت حاصل ڪن جهڙوڪ تعليم، پبلڪ ورڪس ۽ صفائي وغيره.

فقره ٨٧ — صوبائي ترقيءَ جي تنظيم جي رٿن جو اختصار:- اسين
سمجهون ٿا تہ بنگال جي خاص حالتن مطابق صوبي جي انساني ۽ جسماني
ذريعن کي ترقي ڏيڻ لاءِ بهترين تجويز اهائي ٿي سگهي ٿي تہ مٿين رٿن
کي گڏي هڪو ڪري انهن تي عمل ڪيو وڃي. يونين بورڊ کي ترقيءَ
جي معاملن ۾ ٻهريون ئي دفعو وزارت کان سڌيءَ طرح اختياري ملي آهي.
ليو تہ هر حالت ۾ ترقيءَ کي هڪو ڪري ورتو ويو آهي ۽ انجي سهڻي
ڀاڱن کي پوريءَ طرح گڏيل هڪو ڪرڻ جو لهراءِ ٿيل آهي. جيڪو
مسئلو سدائين رڪاوٽ پيدا ڪندو رهيو آهي تنهنجو اسان حل پيش
ڪيو آهي يعني تہ انتظامي ۽ هنري عملي کي علحده ڪيو وڃي. ڳوٺاڻي

www.drpathan.com Page # 268

تائين پهچڻ لاءِ سرڪار جيڪي هن وقت تائين ڪوشش ڪيون آهن سي خاص طرح ڪامياب نه ٿيون آهن. اسان جي ڏنل تجويز جي وسيلي هن مشڪل مان ٻاهر لڪري سگهبو ۽ اها تجويز ڪارگر ۽ ڪفايتي ثابت ٿيندي.

فقرو ۸۸– هيٺئين طريقن موجب صوبائي ترقيءَ جي رٿ جي ترڪيب ڪئي ويندي ۽ انهيءَ جدا جدا ڀاڱن کي عمل ۾ آندو ويندو:-

(۱) سيڪريٽريٽ جا کاتا صوبي جي ڪم ڪار جي رٿيل پاليسيءَ تي عمل ڪن، يعني ته صحت ۽ زراعت جي کاتن کي ڪهڙا ڪهڙا ڪم ڪرڻا آهن.

(۲) ترقيءَ جو بورڊ صوبائي ترقيءَ جي پاليسي کي ٺهرائي پڪو ڪرڻ لاءِ گهربل درستيون پيش ڪري، يعني جيڪي ڪم ڪرڻا آهن تن کي ترتيب وار ڪري ملائي ۽ تجويز ڏئي ته ڪيئن ڪم ڪار جي رٿن کي ضلع وار ٻڌايو وڃي، يعني ته صوبائي ترقيءَ جي پاليسيءَ کي هر هڪ ضلع ۾ ڪٿي، ڪڏهن ۽ ڪهڙيءَ حد تائين عمل ۾ آندو وڃي.

(۳) ان مسئلي تي ترقيءَ جي بورڊ جي غور ڪرڻ بعد انهيءَ راءِ جي آڌار تي وزارت فيصلو ڪري ته هوءَ عام طرح ڪهڙي پاليسي اختيار ڪرڻ ٿي چاهي.

(۴) انتظامي کاتا فيصلو ڪن ته هنن رٿن کي ڪهڙي ريت عمل ۾ آندو وڃي ۽ هنن جي ٽيڪنيڪل ڊسٽرڪٽ آفيسرن ۽ انسپيڪٽرن کي اهڙيون هدايتون ڏين.

(۵) ترقيءَ جو بورڊ، جدا جدا ضلع وار رٿن کي وزارت جي پاليسيءَ مطابق ناهي جيئن سيڪريٽريءَ طرفان ضلع

جي عملدارن (ڊسٽرڪٽ آفيسرن) ڏانهن عام هدايتن طور جاري ڪيون ويندڙيون. هن ۾ هر ڪنهن ضلع لاءِ ترقيءَ جي حد ڄاڻائي ويندي يعني ته ڪهڙا ڪم ڪرڻا آهن ۽ انهنجو هر هڪ ڀاڱو ڪيتري وقت اندر پورو ڪرڻو آهي.

(٦) ڊسٽرڪٽ آفيسر (ضلع جا عملدار) هيڊ آفيسرن ۽ مڪاني اختياري وارن جي صلاح مصلحت سان ضلع جون ۽ سرڪل جون رٿون ٺاهين.

(٧) هيڊ آفيسر ۽ مڪاني اختياريءَ وارا ضلع جي پروگرام ۾ پنهنجي پنهنجي ڪم جي سر انجامي ڪن (ڪهڙيءَ ريت انکي عمل ۾ آندو ويندو).

(٨) سرڪل آفيسر پنهنجن علائقن ۾ ڳوٺ سڌار جي ڪم جي رٿ ٺاهين ۽ انجي نظرداري ڪن.

(٩) ڊسٽرڪٽ آفيسر پنهنجين رٿن جي ڪم هلندي ان تي ضابطو رکن ۽ انجي رپورٽ چيف سيڪريٽري کي موڪلين (ڊسٽرڪٽ آفيسر ٽيڪنيڪل آفيسرن (هيڊ آفيسرن) جي طرفان پيش ڪيل پروگريس رپورٽ (ڪم هلڻ جي رپورٽ) واسطيدار کاتن کي ڊپاري موڪلين ، ان لاءِ ته واسطيدار کاتن کي سڄي صوبي اندر پنهنجين مشغولين جي سرانجاميءَ جي خبر پوي.

(١٠) چيف سيڪريٽري ضلع جون پروگريس رپورٽون ترقي جي بورڊ اڳيان پيش ڪري انهن تي غور ڪري ۽ پنهنجو رايو ڏئي ۽ ان بعد هو (چيف سيڪريٽري) انهڪي وزارت جي اڳيان پيش ڪري.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 270

(١١) وزير پنھنجن پنھنجن کاتن جي ڪمن جي واڌاري تي نظرداري ڪن ۽ وزارت (جي ميٽنگ) ۾ ڪي صوبائي ترقيءَ تي پنھنجو رايو ڏين.

فقره ٨٩ـ ڊسٽرڪٽ آفيسر تي ذميوارين جو بار:- ائين چئي سگھجي ٿو ته ڊسٽرڪٽ آفيسر (ضلع جي عملدار) تي قانون ۽ امن امان ڍل جي وصولي، قومي تعميري جي مشغولين کي ڳنڍي يڪو ڪرڻ سول سپلائيز (جو هڪ عارضي ڪم آهي) ۽ عام انتظام (جنھنجو مطلب ته ضلع اندر جاٽاپل چئن قسمن جي فرضن کان سواءِ باقي رھيل سرڪاري مشغوليون) جا ڪم رکڻ اھو ايڏو وڏو بار آهي جنھنڪي برداشت ڪرڻ هڪ انسان جي وس کان ٻاھر آهي.

فقره ٩٠ـ انھيءَ ڳالھ جو ڪم از ڪم ڪي قدر جواب ھيءُ آهي ته هن تي اڳيئي اھي سڀ ذميواريون آھن ۽ اسان جيڪا سفارش ڪئي آهي ته هڪڙي هدري کاتن تي ضابطي رکڻ جي اختياري ڏني وڃي تنھن ڪري هن جي ذميوارين جي باري ۾ اضافو ٿيڻ جي بدران اهو ٻار گھٽجي ٿو. اما حقيقت ته آهي بظاهر هنکي عام ماڻھن جي ڀلي جي ڪمن سان گڏ پوليس جا ۽ محصول وصول ڪندڙ جا ڪم پڻ ڪرڻا پوندا جي پاڻ ۾ ٺهڪندڙ ته آھن ۽ جيئن اسان اڳيئي چيو آهي ته هڪڙي ئي ڪاروباري گروه تي اهي ناموافق ڪم گڏي رکڻ کي معمولي حالت ۾ اصولي توڙي عملي طرح درست سمجھيو ٿو وڃي، جيعوڻيڪ اھو محيو وڃي ٿو ته خاص حالتن ۾ انهن ڪمن کي يڪجاءِ ڪرڻ سان ڪم چڱيءَ طرح هلي سگھي ٿو. اسان اهي سبب ڏنا آھن جن جي ڪري اسين سمجھون ٿا ته بنگال جون موجوده حالتون ھن باري ۾ خاص حالتون آھن جيئوڻيڪ آفيسرن کي عدالتي توڙي روينيو ڪم جي ٽريننگ ڏيڻ ۾ مشڪلات پيش اچڻ ڪري عام انتظام ۾ ڪاتي جي موجوده عملي جي قابليت گھٽي قدر گھٽجيو وڃي.

Gul Hayat Institute

فقره ٩١- اسان کي انهيءَ ڳالهه ۾ ڪوبه شڪ نه آهي ته جيئن جيئن ملڪ اندر هنري آفيسرن جو تعداد وڌندو ۽ قومي تعمير جون مشغوليون پڻ اوتري ئي قدر وڌنديون تيئن تيئن اهو ضروري ليندو ته يڪدم ۾ يا ڪجهه وقت بعد ترقيءَ جي مشغولين کي قانون ۽ امن امان (انتظام) رکڻ جي ڪم کان علحده ڪيو وڃي. انهي وقت اهو ضروري ٿيندو ته هن وقت ماجسٽريٽ ۽ ڪليڪٽر جي حيثيت ۾ ڊسٽرڪٽ آفيسر کي جيڪي اختيار مليل آهن سي ڦيرائي ترقيءَ جي هڪ علحده آفيسر کي ڏنا وڃن.

فقره ٩٢- ضلعي جي تنظيم:- اسين ڏسون ٿا ته مستقبل ۾ ضلعي جي تنظيم جا مسئلا موجوده وقت کان وڌي وڃي ڇڙوڙا ٿيندا. پهريون مسئلو آهي اهڙو نظام ڳولي لهڻ جو ترقي جي مشغولين کي ٻين ڪمن کان علحده ڪرڻ ۾ مدد ڏئي ۽ ساڳئي وقت ڊسٽرڪٽ آفيسر کي ڪيس مليل مختلف اختيارن تي وڌيڪ ضابطو ڏئي. ٻيون، جو ڪجهه قدر پهرئين ۾ اچي وڃي ٿو سو آهي ڊسٽرڪٽ آفيسر کي چڱي انداز ۾ اعلي قابليت وارو عملو ڏيڻ. ٽيون ته هنکي انهن فرضن کان آجو ڪرڻ جن جي چڙڻ ڪري سندس مکيه ڪمن جي ڀر انجاميءَ کي ڪوبه نقصان نه رسي پر ان ۾ هٿي اچي. چوٿون ته جن گهٽ اهميت وارن معمولي ڪمن ۾ هاڻي هنجو وقت ۽ محنت اجائي ۽ گهٽجي قدر صرف ٿئي ٿي تن ۾ هيڊ ڪوارٽر طرفان هنکي پنهنجي ڌران پٺي کنهنکي اختياري سونپڻ جي وڌيڪ اختياري ڏيڻ.

فقره ٩٣- ڊسٽرڪٽ آفيس جا مکيه پنج ڀاڱا:-

ڊسٽرڪٽ آفيسر جو ڪم صاف طور پنجن ڀاڱن ۾ ورهايل آهي:-

(١) قانون ۽ امن و امان جو انتظام

(٢) سپني ڏان ۽ ٻين سرڪاري اوڳڙن جي وصولي

www.drpathan.com Page # 272

(٣) ٽريزري

(٤) سول سپلائيز

(٥) سروسز (عام فرائض) يعني سرڪار جي ڪنهن ٻه ڪاتي جون مشغوليون (جهڙوڪ اطلاعات) يا خود ضلعي جون مشغوليون، خزاني جو ڪم وغيره.

فقرو ٩٤- اسين سفارش ٿا ڪريون ته آئينده ڊسٽرڪٽ آفيس کي هيٺين پنجن قسمن جي ڪمن ۾ ورهايو ويندو. جتي ڪم ڪافي هوندو اتي انهن ڪمن مان هرهڪ ڀاڱو هڪ علحده عملدار جي حوالي ڪيو ويندو جو پنهنجي ڀاڱي جي ڪم ڪار جي حسن انتظام لاءِ ڊسٽرڪٽ آفيسر وٽ سڌيءَ طرح جوابدار رهندو. جڏهن هڪ ڀاڱي جو ڪم ڪار ايترو نه هجي جنهن ۾ سڄو ڏينهن ڪم ڪرڻو پوي ته پوءِ هڪ آفيسر کي ٻه يا وڌيڪ ڀاڱن جو ڪم پنهنجي حوالي ڪرڻ کپي جهڙوڪ هرهڪ ڀاڱي جو ڪم ٻين ڀاڱن کان بلڪل علحده رکڻ گهرجي ۽ ڪنهن به صورت ۾ هڪ ڀاڱي لاءِ هڪ کان وڌيڪ آفيسرن جي گڏيل جوابداري نه هئڻ گهرجي. اهڙي قسم جي تنظيم لاءِ موجوده عملي جي اندازي واڌ ڪرڻي ڪا نه پوندي.

فقرو ٩٥- ڊسٽرڪٽ آفيس ۾ مکيه عهدن کي درجه وار ڪرڻ:-

ڊسٽرڪٽ آفيس جي ترت زيردستن جو درجو مختلف ضلعن ۾ جدا جدا ٿي سگهي ٿو. مثلا سنڌي ڊان ۽ سرڪاري اوڳاڙن جي وصولي، جو ڪم هڪ ضلعي ۾ اهڙو اهم ٿي سگهي ٿو جو ان لاءِ ائڊيشنل ڪليڪٽر جي حيثيت واري آفيسر جي ضرورت ٿيندي ۽ ٻئي ڪنهن ضلعي ۾ هڪ ڊپٽي ڪليڪٽر اهو ڪم پوريءَ طرح ڪري سگهندو. قانون ۽ امن و امان جي انتظام لاءِ هڪ هنڌ ائڊيشنل ڊپٽي مئجسٽريٽ جي گهرج پوندي ته ٻئي هنڌ سينيئر ڊپٽي مئجسٽريٽ جي. اهو ضروري

www.drpathan.com Page # 273

آهي تہ جنهن آفيسر جي حوالي هر هڪ ڀاڱو هجي انجي قابليت انهيءَ ڀاڱي جي رواجي ڪم کي پوريءَ طرح سر انجام ڏيڻ لاءِ ڪافي هئڻ گهرجي، هنڪي ايترو تجربو ۽ جوابداريءَ جو احساس هئڻ گهرجي جو هو سڀئي ڪري سگهي تہ ڪهڙا مسئلا هنڪي پاڻ حل ڪرڻا آهن ۽ ڪهڙن لاءِ هنکي ڊسٽرڪٽ آفيسر سان صلاح مصلحت ڪرڻ گهرجي.

فقره ٩٦- خزاني جي ڪم ۾ هڪ ضلع ۽ ٻئي ضلع ۾ تمام گهڻو فرق آهي. ڪن ضلعن ۾ اهو ڪم بالا عملدار جو (روزانو) سڄو ڏينهن ڪاهيو وجهي. جتي ائين آهي اُتي هڪ عليحده (خلاصو) خزانہ آفيسر هئڻ گهرجي ۽ ٻين عام فرضن جي ادا ڪرڻ لاءِ ٻيو آفيسر هئڻ گهرجي. اسين سمجهون ٿا تہ جتي خزاني جو ڪم ايترو نہ آهي جنهن ۾ سڄو ڏينهن لڳي وڃي اُتي ٻين عام فرائضن جي بجاوريءَ لاءِ پڻ خزانہ آفيسر ذميوار هئڻ گهرجي. خزانہ آفيسر ۽ جتي ٻين عام فرائضن لاءِ (جدا) آفيسر هجي سي ڊسٽرڪٽ آفيسر ڏانهن سڌيءَ طرح جوابدار رهندا.

فقره ٩٧ — اسين پانيون ٿا تہ ڊسٽرڪٽ آفيسر جي ترت زيردستن کي ڊسٽرڪٽ آفيسر طرفان سندس ٻاران اختيار هلائڻ جون اختياريون جيتري قدر ممڪن ٿيندو وڌ ۾ وڌ ڏنيون وينديون پوءِ ڪٿي انهنجو درجو ڪهڙو بہ هجي؛ جيئنو ٽيڪ ڊسٽرڪٽ آفيسر اُي سندس زيردستن جي ڪمن ڪارين لاءِ سرڪار ڏانهن آخريءَ طرح جوابدار رهندو. جيڪڏهن زيردست حيثيت ۽ درجي ۾ ڪٿي ائڊيشنل ڊسٽرڪٽ مئجسٽريٽ هجي تڏهن بہ هو خود مختيار نہ رهندو بلڪ ڊسٽرڪٽ آفيسر ڏانهن جوابدار رهندو.

فقره ٩٨- ڊسٽرڪٽ آفيسر کي وڏيڪ مدد :- اسان اڳينئي سفارش ڪئي آهي ته سرڪل آفيسرن جو تعداد وڌايو وڃي ۽ هن ڪان اڳين ۽ فقره ۾ اسان تجويز ڏني آهي ته هن جي آفيس جي سپهري مکير ڀاڱن لاءِ ڊپٽي (نائب) مقرر ڪيا وڃن .

ڊسٽرڪٽ آفيسرن جي اڪثريت انهيءَ ڳالهه جي فائدي ۾ هئي ته سندن ذاتي عملي ۾ هڪ گريڊيڊ آفيسر پرسنل اسسٽنٽ طور وڌايو وڃي . هن ڪاميٽيءَ جي ميمبرن جي اڪثريت انهيءَ ڳالهه جي مخالف آهي ڇاڪاڻ ته هو سمجهن ٿا ته عوام ۽ ڊسٽرڪٽ آفيسر جي وچ ۾ هڪ گريڊيڊ آفيسر جي هجڻ ڪري عوام کي ڊسٽرڪٽ آفيسر سان سڌيءَ سنئون سڌو گڏجڻ جو اهو وجهه نه ملندو جيڪو نهايت ضروري سمجهيو وڃي ٿو. پر هو سمجهن ٿا ته ڊسٽرڪٽ آفيسر جا مکيه ڊپٽي (نائب) انهيءَ پرسنل اسسٽنٽ سان نفاق رکندا جو هنن کي شڪ رهندو ته هو جيڪي ۾ ڊسٽرڪٽ آفيسر کي پيش ڪندا تنهنکي هو (پرسنل اسسٽنٽ) لڪائي رکي ڇڏيندو .

اسان مان هڪ ميمبر جو خود پرائيويٽ سيڪريٽري ٿي رهيو آهي ۽ جنهن جي ماتحت هڪ پرائيويٽ سيڪريٽري ڪم ڪندو رهيو آهي، سو ڊسٽرڪٽ آفيسرن جي اڪثريت جي راءِ جي پرزور تائيد ڪري ٿو. هنکي يقين آهي ته هڪ سٺو پرسنل اسسٽنٽ ڊسٽرڪٽ آفيسر لاءِ نهايت مفيد ٿيندو ۽ هو سمجهي ٿو ته ڪم ڪار کي اهڙيءَ طرح ترتيب ڏيڻ ۾ ڪابه مشڪلات در پيش نه ايندي جنهن ڪري هن (پرسنل اسسٽنٽ) جي هر شريڪ عملدارن جي طرفان جنهن نفاق جو انديشو ڪيو ويو آهي سو پيدائي نه ٿيندو . ازان سواءِ هنجي راءِ آهي ته بهتر جونئر سول سروس يا بهتر سول سروس جو جونئر آفيسر پرسنل اسسٽنٽ جي حيثيت ۾ نهايت ڪارائتي تربيت حاصل ڪندو جنهنجو مدو ٻي سال هئڻ گهرجي . جيعوطيڪ اسين

www.drpathan.com Page # 275

...مڊل اسسٽنٽ جي سوال تي ٻاهڙ ۾ اتفاق راءِ نه آهيون پر اسين متفق ...ر من خيال جا آهيون ته ڊسٽرڪٽ آفيسر کي مهيني ڪمن لاءِ ماڻيل ...ٽ هڪ ڪلارڪ ڪافي نه آهي. ڊسٽرڪٽ آفيسر کي (روزانو) ...ڪلارڪ کان گهڻو وڌيڪ وقت ڪم ڪرڻو پوي ٿو ۽ هنڪي سنڌس ...ڏالي عملي ۾ گهٽ ۾ گهٽ ٻن ماڻهن جي ضرورت آهي جن مان هڪ ...هفي ڪمن لاءِ ۽ شارٽ هئنڊ جو ڄاڻو ڪلارڪ هئڻ گهرجي ۽ ٻڪ ...اسٽينوگرافر هئڻ گهرجي.

فقره ٩٩- هيءُ وڏايل عملو ڊسٽرڪٽ آفيسر لاءِ سنڌس ڪمن ...ي سر انجاميءَ ۾ گهٽي قدر ڪمائتو ٿيندو. پر اهو عملو ڪافي نه آهي ...موجوده وقت ڊسٽرڪٽ آفيسر جي متعين عملي جا آفيسر خاص ڪمن ۾ ...ماهر نه آهن. مثلاً ڊپٽي مئجسٽريٽ پنهنجو وقت مقدمن هلائڻ، ڏلن ۽ عام انتظام جي ڪمن ۾ صرف ڪن ٿا، گهڻو ڪري اهوئي سبب آهي جو انصاف ڏيڻ ۾ گهٽي دير پوي ٿي ۽ گهڻو ڪري سيني ضلعن ۾ اها ئي حالت آهي. هن ڳالهه جو ذڪر اسين هن کان پوءِ ٻئي ڪنهن باب ۾ ڪنداسين.

فقره ١٠١- ڊسٽرڪٽ آفيسر کي ڪن فرضن کان آجو ڪرڻ:- سڌاريل تنظيم ۽ وڌايل ۽ بهتر عملي جي ذريعي ڊسٽرڪٽ آفيسر کي جيڪا مدد ڏيئي سگهجي ٿي تنهنجي باوجود ڊسٽرڪٽ آفيسر ۽ سندس مکيه ڊپٽين (نائبن) کي ڪم جو تمام گهڻو بار کڻڻو پوندو ۽ اسان نهايت غور سان جاچ ڪئي آهي ته انهن تي موجوده وقت اهڙا فرض رکيل آهن يا نه جي هو سندن مکيه فرائض ۽ ڪمن جي سر انجاميءَ کي نقصان رسائڻ ڌاران ڇڏي سگهندا هجن. هڪ يا ٻن شاهدن تجويز ڏني ته ڊسٽرڪٽ آفيسرن تان خزاني جي ڪم جي سڄي ذميواري لاٿي وڃي. اسان هن خيال کي قبول ڪري نٿا سگهون ڇاڪاڻ ته اسين سمجهون ٿا ته خزاني جي ڪم جي ذميواري ڪلڪٽر

www.drpathan.com Page # 276

جو قدرتي ۽ مکيه فرض آهي. ساڳئي وقت اسين سمجهون ٿا ته
ڪاميٽر جي ذميوارين جي قانون مان ڪي هن تي بيجا طور بار
وجهن ٿا ۽ هن تي اهڙا نامناسب فرض مڙهين ٿا جن جي سر انجامي ۽
جي اميد هن ۾ رکڻ نه گهرجي. اسين حساب ڪتاب ۽ رٽرنس
جي تپاس ۽ هنجي هٿان هر ماه خزاني جي ڳڻڻ سان تعلق رکندڙ
ڳالهين جو خاص طرح سان حوالو ڏيون ٿا. جنهن حالت ۾ سڪن
کي تورڻ وسيلي خزانو ڳڻڻ سگهجي ٿو تڏهن اهو ڪم (مقابلتاً)
آسان آهي جڏهن ۾ مڪ ڪلاڪ کن لڳندو. پر جڏهن خزاني ۾ نوٽ
آهن تڏهن اهو ڪم تمام ڏکيو آهي. مرڪزي خزاني جي آزمائشي
چڪاس مان ڏسڻ ۾ آيو ته قانون موجب انجي ڳڻپ ۾ ٧٢ ڪلاڪ
لڳيو وڃن اسانجي تجويز آهي ته اهي قانون سڌاريا وڃن.

فقره ١٠٢ - ٻن طريقن سان ڪجهه نه ڪجهه مدد (جوڙڪارو)
ڏيئي سگهجي ٿي. اسين ٻئين ۽ ٽئين ڪلاس وارن مئجسٽريٽن
وٽان آيل مقدمن جي اپيلن ٻڌڻ بابت ۽ ڊسٽرڪٽ رجسٽرار جي
حيثيت ۾ ڊسٽرڪٽ آفيسر جي فرائض بابت ذڪر ڪريون ٿا.

(الف) جيتوڻيڪ اهو ضروري آهي ته ڊسٽرڪٽ آفيسر
پنهنجي زيردست مئجسٽريٽن جي ڪم جي چڪاس ڪري ۽
جيتوڻيڪ اسين انهيءَ ڳالهه تي زور ٿا ڏيون ته ريٽرنس ۽ ملدمي
جي رڪارڊ جي باقاعدي چڪاس نهايت ضروري آهي، پر اسانجي
راءِ آهي ته ٻئين ۽ ٽئين درجي جي مئجسٽريٽن وٽان آيل مقدمن
جون اپيلون ڀلي ته سيشن جج ۽ انجا زيردست جج ٻڌن. جيڪڏهن
ڪي اهم غلطيون يا بي قاعدگيون ٿيون هجن ته انهن کي اهي جج
يڪدم ڊسٽرڪٽ آفيسر جي ڌيان تي آڻي سگهندا.

www.drpathan.com Page # 277

(ب) ٻيو ته اسانکي ڪوبه سبب ڏسڻ ۾ نٿو اچي جنهن ڪري ڊسٽرڪٽ آفيسر ڊسٽرڪٽ رجسٽرار جا فرائض بجا آڻي ۽ رجسٽريشن کاتي سان وابسته رهي. اسين سفارش ٿا ڪريون ته انهيءَ کاتي کي پنهنجو ڊسٽرڪٽ رجسٽرار مقرر ڪرڻ گهرجي ؛ انهن آفيسرن جو ڊسٽرڪٽ آفيسر سان اهڙا تعلقات هئڻ گهرجن جهڙا ساڳئي ڊسٽرڪٽ ائگريڪلچرل آفيسر يا ڪنهن ٻئي کاتي جي ضلع آفيسر جا آهن.

فقره ١٠٣ - ڊسٽرڪٽ آفيسر کي وڌيڪ اختياريون منتقل ڪري ڏيڻ :-

جو ٻيون طريقو جنهن وسيلي ڊسٽرڪٽ آفيسر کي مدد ڏيئي سگهجي ٿي سو آهي هيڊ ڪوارٽر کان وڌيڪ انداز ۾ اختياري منتقل ڪري ڇڏڻ. موجوده وقت مالي توڙي انتظامي نقطه نگاه کان ڪيترين ئي معمولي ڳالهين ۾ ڪيس بالا اختياري وارن کان ڀڃالي ونڃي پوي ٿي جن جي بروقت نيڪال لاءِ ڪيس اختياري ڏيئي سگهجي ٿي. انهيءَ سوال تي اسين هن کان پوءِ تفصيلوار ذڪر ڪنداسين.

ضميمو - ٢٠

وڏي پئماني تي پوکڻ جون اسڪيمون.

الف. سوڊان گيزيرا اسڪيم - سوڊان گيزيرا اچي نيل ۽ نيري نيل (درياءَ) جي وچ ۾ هڪ زرخيز ميدان آهي انهي ڪل ايراضي اٽڪل پنجاه لک ايڪڙ آهي جن مان تقريباً ڏه لک ايڪڙن کي نيري نيل جي مکوار بند مان پاڇ جو پاڻي مليو - انهيءَ رٿ تي اٽڪل سوا ڪروڙ پائونڊ خرچ ٿيو جو ٣ کان ½ ٣ في سيڪڙي وياج تي قرض ڪنيو

www.drpathan.com Page # 278

ڪيو ويو. انهيءَ قرض جو گهڻو حصو ادا ڪيو ويو آهي. سنه ١٩٢٥ ۾ انهيءَ رقم جو پهريون حصو ختم ٿيو جنهن تي ٣ لک ايڪڙ آباد ٿيا. انهيءَ اسڪيم کي ٽن ڀائيوارن گڏجي عمل ۾ آندو يعني حڪومت، آبادگار ۽ سوڊان پلانٽيشن سنڊيڪيٽ جن مان سنڊيڪيٽ جي ائگريمينٽ ١٩٥٠ ۾ پوري ٿيڊي ۽ ڪيس گيزيرا ۾ ڪا به زمين ڪانه آهي.

پائلٽ پمپ اسڪيم:- حڪومت توڙي سنڊيڪيٽ کي زمين، پورهيتن (آبادگارن) ۽ فصلن جي سنڀال ۽ ٻين ڪيترن ئي اقتصادي مسئلن ۾، جن جو ايڏي وڏي ڪم ۾ پيدا ٿيڻ لازمي آهي، تن ۾ آزمودو حاصل ڪرڻ لاءِ پمپن رستي پاڻي ڇڪي نيري نيل (درياهه) جي پر وارن ٣٠٠٠٠ ايڪڙن کي آباد ڪرڻ لاءِ ١٩١٢ ۾ اسڪيم ٺاهي ويئي. انهيءَ تجربي جي حاصل ڪرڻ ڪري حڪومت پوري اعتماد سان گيزيرا اسڪيم کي هٿ ۾ ڪنئو.

زمين جا مسئلا:- هن اسڪيم ۾ ڪل ٣،٩٨٠٣ فيدان (فيدان اٽڪل هڪ ايڪڙ جيترو آهي) زمين هئي جن مان ٣١٣٤١٧ فيدان آزاد زمين هئي ۽ ٢٤٨٢١٢١ فيدان سرڪاري زمين هئي ۽ باقي بچيل زمين ۾ واهه، رستا، ڳوٺ وغيره اچي وڃن ٿا. سرڪار آزاد زمين کي قبضيداريءَ جي حقن تي وٺڻ جو فيصلو ڪيو ۽ اها ٤٠ سالن جي عرصي لاءِ زوريءَ مقاطعي تي کڻئي. مقاطعي جو اگهه اهو مقرر ڪيو ويو جيڪو انهيءَ اسڪيم جي عمل ۾ اچڻ کان اڳ ۾ وڌ ۾ وڌ (اگهه) ورتو ويندو هو. سالياني ڪرايو پڪيءَ طرح ڏهه پئسترس (اٽڪل ٢½ روپيه) في ايڪڙ مقرر ڪيو ويو. ڪرايو وصول ڪرڻ جو حق موروثي آهي. پبلڪ جي ڪم لاءِ زمينون هڪ پائونڊ في فيدان جي حساب سان ورتيون ويون، انهن زمينن ۾ رواڄ قومون ڇڙوڇڙ رهنديون

www.drpathan.com Page # 279

پيدن جيڪي اِي پوري مُدت تي پاڇوريءَ جي پوک ڪندا پون
پيرن. زمينن هٿ ڪرڻ ڪاڻپوءِ سرڪار پڻ جون اڳيون حدون
ڊاهي ڊهن ڊهن ايڪڙن جون مستطيل پڌيون ناهيون. مقاطعي
جي زمين تي سڌي هٽڻ ۽ ڏارين کي يا ڏيهي ماڻهن کي اهي
حق منتقل ڪري ڏيڻ کان روڪڻ لاءِ اپاءَ ورتا ويا. زمين جي
مالڪن جي حقن جي حفاظت ڪئي ويئي ۽ اسڪيم ۾ زمين جي
مالڪي ٽن درجن (قسمن) جي ماڻهن کي هيٺ ڏنل سمجهاڻي موجب
خاص رعايت ڏني ويئي.

(١) حق رکندڙ – جنڪي گهٽ ۾ گهٽ ٤٠ فيدان زمين هئي انهن
کي پوريون حق ڏنو ويو. مالڪ پاڻ پوکي سگهيو ٿي يا پنهنجي
ڀاڙن پوکڻ لاءِ پٽي ڪڍڻ کي ٿاڦي سگهيو ٿي. عام طرح مالڪن ٤٠
فيدانن جو فقط هڪ ٽڪرو پاڻ ٿي پوکيو. انهيءَ موجب جيڪڏهين
ڪنهن کي ١٢٠ فيدان هئا ته هن هڪ ٽڪرو پاڻ ٿي ڪڍيو ۽ باقي
ٻن لاءِ ٻه ڄڻا نامزد ٿي ڪيائين. مالڪن جي پٽن کي ٻه (حق
رکندڙ) ڏر ۾ شمار ڪيو ٿي ويو – هن اسڪيم ۾ اهو ضروري نه
هو ته حق رکندڙ کي هرو ڀرو سندس ئي زمين جو ٽڪرو ڏنو وڃي.

(٢) ٿاڦيل عيوضي – هي عام طرح مالڪن جا مائٽ يا
اسڪيم کان اڳ ۾ واري وقت جا جهونا هاري هئا. جڏهن ڪنهن
ٽڪري جا گهڻا حقدار هئا ته انهن پاڻ مان هڪڙي کي چونڊيو ٿي جنهن
کي حقداريءَ جا حق ڏنا ٿي ويا. جيڪڏهين ڪنهن ٿاڦيل عيوضيءَ
جو رڪارڊ خراب هو ته سنڌ يڪيمت انهيءَ کي قبول ڪرڻ لاءِ پڌل
نه هئي.

(٣) ترجيحي هاري – هي ننڍا ڪاتيدار هوا جنڪي اسڪيم
کان اڳ ۾ ٢٠ کان وڌيڪ ۾ ٤٠ فيدانن کان گهٽ زمين هئي. انهن

www.drpathan.com Page # 280

کي انهن ڏاڍين تي لوڙهاءِ ڏني ٿي ويٺي جنکي ٻهڳجي زمين کان گهٽ هئي يا جنکي ٢٠ ٺيڪانن کان گهٽ زمين هئي. جڏهن انهن ننڍن ڌرين جون ضرورتون اڳرئون ڪيون ويئون ته باقي زمين جا ٽڪرا سنڌ بکيمت جي مرضيءَ موجب، پراڪنر واسطيدار قبائلي اختياري وارن جي صلاح سان لائق ماڻهن کي ورهائي ڏنا ويا.

زمين جو وڪرو- جيتوڻيڪ زمين سرڪار مقاطعي تي ڏنئي آهي ته به مالڪن کي مالڪيءَ جا حق مليل آهن ۽ شرعي قانون موجب ٻهڙن جون زمينون وصيعت وسيلي ڏيئي سگهن ٿا. پر انهن تي ڪجهه پابنديون آهن جهڙوڪ ورهاڱو ڪرڻ. زمين جي وڪري تي آرڊيننس وسيلي قانوني ضابطو آهي. زمين جو وڪرو صرف واسطيدار سرڪاري آفيسر جي بحاليءَ سان ٿي سگهي ٿو. عام طرح ميلين ڌرين کي ڪيل وڪرا بحال ڪيا وڃن ٿا.

(الف) سرڪار کي - جنهنجي من اسڪيم اندر سموري يا گهٽي ٻاڳي ۸ زمين لاءِ خريديءَ جي قيمت ۸۰ پيسٽرس في فيدان جي حساب سان آهي (ب) اهي ڪانيدار جنکي ٢٠٧ فيدانن کان گهٽ زمين آهي (ج) اهي شيخ ۽ ٻيا جنجو هن اسڪيم جي انتظامي ضابطي سان واسطو آهي ۽ جنکي ٢٠٧ فيدانن کان گهٽ زمين آهي (د) وڪڻندڙ جا ٻهرئين درجي ۸ موت يا ٻيا نزديڪي رشتيدار جنکي ٢٠٧ فيدانن کان گهٽ زمين آهي (هه) مقامي باشندا يا ٻاري ايتري زمين خريد ڪري سگهن ٿا جيئن سندن سموري اراضي ٤٠ فيدانن تائين ٿئي. بخشش ۽ گروين سان پڻ ساڳيا قانون لاڳو آهن.

ڌرين جا حق ۽ فرض

سرڪار، سڄيءَ طرح کنهن به قيمت وٺڻ ڌاران ۽ کنهن به زيرباريءَ ڌاران زمين جو استعمال ۽ ٻيج مهيا ڪري ڏئي ٿي، ٻئين

Gul Hayat Institute

 www.drpathan.com Page # 281

وڃي نالين کان سواءِ باقي ٻيج جي سرشتي ۽ مکواريدد ۽ ڪئڊالن تي
ٿيل پهريون خرچ سرڪار پري ٿي ۽ هن اسڪيم جي زمين جي
مالڪن کي مقاطعي جا پيسا ڏئي ٿي روينيو ۽ آبپاشي جا ندديا
(زيردست) آفيسر ڪو نہ رکيا ويندا آهن. ڦتين جي صافي پيدائش
مان اٽڪل ٥٠ سيڪڙو سرڪار جو حصو آهي جنهن ۾ سنڊيڪيٽ
جي صلاح سان ٿوري گهٽي گهٽ وڌ ٿيندي آهي.

سنڊيڪيٽ جي ذمي هيٺيان ڪم آهن:- واهن جون شاخون
پنهنجي خرچ تي ٺهرائڻ ۽ انهن جي سنڀال ڪرڻ، زمين جي صفائي
۽ سڌوت ڪرائڻ، ڦتين تاڳڻ جا ڪارخانا جوڙائڻ ۽ انهن کي هلائڻ،
سنڊيڪيٽ جي ڪمن لاءِ گهربل جڳهين، مشينري، ستورس ۽ ٻين
ضرورت جي شين جو مهيا ڪرڻ ۽ انهنکي سنڀالڻ، رهاڪو انسپيڪٽر(١٠)
جو عملو جو هارين جي ڪم جي نظرداري ڪريٿو تنهنجي وسيلي هن
اسڪيم جي زرعي ڪم بابت هدايتون ڏيڻ ۽ ان تي ضابطو رکڻ
هرڪنهن هاريءَ جو شخصي حساب ڪتاب رکڻ، ڦتين کي تاڳڻ
جي ڪارخاني تي پهچائڻ واسطي ننڍي ريل جاري ڪرڻ ۽ انجي سنڀال
ڪرڻ، وڏي تعداد ۾ زرعي هر رکڻ جن سان ونئڻن جي زمين کي
سال بسال هر ڏجي ٿو ۽ پنا پڌجن ٿا، هارين کي قرض ڏيڻ، زمين
پوک لاءِ ڏيڻ، هارين جي پوک، ۽ ڦتين جي فصل ۽ ڪڪڙن کي
گڏ ڪرڻ، سنڀالي رکڻ ۽ انجي وڪري جو انتظام ۽ نظرداري ڪرڻ
سرڪار جي منظور ٿيل نموني حساب ڪتاب رکڻ ۽ اهو سرڪار کان
چڪاسائڻ. ڦتين جي فصل ۾ هنجو حصو اٽڪل ٢٠ سيڪڙو آهي.

هاري فصلن جي پوک، ٻيج ۽ لاباري لاءِ انساني ۽ ڏاندن جو
پورهيو مهيسر ڪري ڏيڻ لاءِ پڌل آهن. هر ڪنهن هاريءَ کي ٤٠
ايڪڙن جي تڪري مان ١٠ ايڪڙ ونئڻ لاءِ، ٥ ايڪڙ ٻاجهر لاءِ،

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 282

هڪ يا ٻه ايڪڙ داليون لاءِ ڏنو ويندو ۽ باقي اٽڪل ٣ يا ٤ ايڪڙ غير آباد ڇڏيا ويندا هئا. ڪپهه جي فصل ۾ هارين جو صافي حصو بار برداريءَ ۽ تڪ جي ۽ ٻين دستوري خرچن لاءِ ٥٠ سيڪڙو آهي، باقي ٻي (ثانوي) سموري پوک ڪنهن به وصولي ڏيڻ کان سواءِ هاري کڻي ٿو. گرين مشينن سان هرڻ ڏيڻ ۽ ٻين پاڻ جو سڄو ٻاجهو خرچ هارين کان ورتو وڃي ٿو ۽ جيڪو خرچ ٻاهرين جي ٻجن، واڙ ڪرڻ، ٻنين جي نالين ۽ فصل کي مرض کان بچائڻ تي ڪيو ويندو آهي انهيءَ جو به ڪجهه حصو هارين کان ورتو وڃي ٿو.

هارين جو گڏيل حساب

صافي آمدنيءَ مان هارين جو حصو "هارين جي گڏيل حساب" ۾ داخل ڪيو ويندو جتان جيئن جيئن سنڊيڪيٽ کي جدا جدا ملڪن مان ڪپهه جي وڪري جا پئسا ملندا آهن تيئن هر هڪ هاري کي قرض ۽ مجرائي ڏني ويندي آهي. هر ڪنهن موسم ۾ ڪپهه جي هر ڪنهن قسم جي تخميني روءِ قيمت ڪٿي ويندي آهي ۽ انهيءَ جي آڌار تي هارين کي في الحال (اوائلي) قرض ڏنو ويندو آهي باقي پئسا، جڏهن قيمت تي ڪپهه وڪامندي آهي انهيءَ اگهه تي پوءِ ڏنا ويندا آهن. اها ڪوشش ڪئي ويندي آهي ته هارين کي باقي پئسا تڏهن ڏجن جڏهن انهن کي نقد پئسن جي تمام گهڻي گهرج هوندي آهي. ڊپ ڪيڏي ناس ڪرڻ ۽ هاڪين زمينن ۾ پاڻ وجهڻ جو خرچ به هن حساب ۾ شمار ڪيو ويندو. اهو خرچ سڀني هارين ۾ حصي رسد موجب ڦاڻبيو ويندو آهي. پيدائش کي وڌائڻ واسطي هارين کي مناسب قرض ڏنا ويندا آهن پر مختلف زرعي ڪمن لاءِ انهن قرضن جي وڌ ۾ وڌ حد مقرر ڪئي ويندي آهي. جيئن ته هارين وٽ سندن فصلن کانسواءِ ٻي ڪا به ضمانت ڪانه ٿيندي آهي انهيءَ ڪري

www.drpathan.com Page # 283

اهي قرض ڀريائين هارين جي گڏيل حساب ۾ چاڙهيا ويندا آهن ۽
انهيءَ ڪري هاري قرض ڀرڻ جي جوابداري کان آجو نٿو ٿئي پر
جيڪڏهين هو پاڻ قرض ڀرڻ ۾ قصور ڪري ته اها چٽي سڀني هارين
تي پوندي. هتي گڏيل جوابداريءَ جو اصول لاڳو ٿيل آهي جو اڪثر
ڪوآپريٽو سوسائٽين جو قانون آهي.

عام

هارين جي ساليانی آمدني ۾ گهٽي لاهر چاڙهر کي منهن
ڏيڻ لاءِ ٽيننٽس رزرو ايڪولائيزيشن فنڊ رکيو ويو آهي.

هن اسڪيم ۾ اٽڪل ۲۰۰۰۰ هاري آهن، جن مان ۸۰ سيڪڙو
مڪاني باشندا آهن، ۵ سيڪڙو الهندي سوڊان جا، ۶ سيڪڙو
نائيجريا جا ۽ ۹ سيڪڙو فرينچ آفريڪا جي خط استوا واري پٽي جا
آهن.

لڙائي کان اڳ ۾ ڪٿين جي ساليانی پوک جي ايراضي اٽڪل
۲۰۰۰۰۰ ايڪڙن کي وڃي پهتي. اسڪيم جي حقداري ۽ پائيوارن
جي آمدني جو مدار ڪپهه جي پيدائش ۽ ان جي قيمت تي آهي.
سيني ملڪن وانگر هتي به انهن پنهي ڳالهين جي لحاظ کان ڏکيا وقت
ايندا رهيا آهن پر عام طرح قومي توڙي انفرادي خوشحالي ۽ بهبوديءَ
۾ برابر اضافو ٿيندو رهيو آهي. گذريل اسڪيم جي آمدني جي
ڪري ئي سوڊان جي مالي حالت تسلي بخش آهي. لڙائي کان اڳ
هن اسڪيم جي آمدني ملڪ جي ڪل آمدني جو ۲۵ سيڪڙو هئي.
انهيءَ ڪري حڪومت ملڪ جي ٻين ڀاڱن ۾ ترقيءَ جي ڪمن
تي خرچ ڪري سگهي آهي. انهي اسڪيم ملڪ جي هوراڪ جي
حالت کي گهڻو بهتر بڻايو آهي. هن اسڪيم کان اڳ ڀاڄهريءَ جا

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 284

۴۰۰۰۰۰ ٽن، ڀدجاءِ لڳ ايڪڙن ۾ پيدا ٿيندا هوا. انهيءَ جي مقابلي ۾ انهيءَ پيدائش جو اڌ ته رڳو هڪ لک ايڪڙن ۾ پيدا ڪيو ٿو وڃي. سرڪاري ريلوي ڪي هن اسڪيم مان ڀاڙي جي ملي سااليانو ٻه لک پائونڊن جي آمد ني ٿئي ٿي. هاريءَ کي ٻه ڪافي فائدو ۽ ڀهتو آهي ۽ سنڌ ن هاريءَ جا حق محفوظ آهن. هنڪي آزمودگار هنري ماهرن جي صلاح ۽ رهبري ملي ٿي. هو ويلاچ خورن ۽ واپارين جي چنبي کان گهٽي قدر آجو رهيٿو جو هنڪي سنڌ پڪيت کان معمولي شرطن ۽ هلڪي وياج تي قرض ملي سگهي ٿو. دنيا جي بهترين مارڪيٽن ۾ هاريءَ جي ٻاران سنڌن فصل وڪيو وڃي ٿو. هنکي پنهن جي زمين جي ٽڪري جي سداري جو شوق ٿئي ٿو ۽ خانگي زمين جي هاري کان هنجي حالت يقيناً گهڻي بهتر آهي.

مستقبل

ڏسجي ٿو سوڊان سرڪار جي وڏي حد واري پاليسي آهي ته نندن هارين جي هڪ اهڙي طبقي کي تربيت ڏني وڃي جو زمين توڙي پاڻيءَ جي رسد کي بهترين نموني ۾ استعمال ڪري فائدو وٺي سگهن. زمين جي وڪري تي اهڙي طرح ضابطو رکيو ويو آهي جو اهڙا يا ته سرڪار کي توم جي ترسٽيءَ جي حيثيت ۾ (وڪرو ٿي) ملندي يا ته فقط انهن ماڻهن کي ملندي جيڪي نندا هاري هوندا. گو ٿانڙن ماڻهن جون باقاعده جماعتون ٺاهيون پيون وڃن ۽ انهن مان ئي هڪڙو وڏيرو چونڊيو وڃي ٿو.

(ب) سوڊان جي پٽي گڏران لاءِ اسڪيم

مصر کي زياده پاڻي پهچائڻ لاءِ اڇي نيل (درياءَ) تي جبل اوليا بند ٻڌو ويو آهي. انهي ڪري نديءَ جي پرواره ٽڪرو

www.drpathan.com Page # 285

پڍي ويو آهي. اٽڪل ٧٠ هزار خاندان جيڪي قبائلي تنظيم هيٺ رهن ٿا، سي پنهنجي اصلوڪي روزگار کان محروم رهجي ويا آهن. هو زراعت جي آبادي ۾ طرح ڪندا هئا جو جڏهن مينهن پوندا هئا تڏهن هو پنهنجن ڍورن سميت (درياءَ کان پري) ڪلاڪ جي اندرئين حصي ۾ لڏي ويندا هئا ۽ مينهن تي ٽيندڙ فصل پوکيندا هئا. لاباري کان پوءِ هو درياءَ جي ڪڇي ۾ موٽي ايندا هئا جتي درياءَ جي ڇڏيل آليءَ زمين ۾ پوکر ڪندا هوا. مصر جيڪي پئسا عيوضي طور ڏنا، انهن مان ڪجهه انهن ماڻهن جي لاءِ مرڪزن کوارٽ ۾ خرچ ڪيا ويا آهن. گريرا ۾ ۽ اناجي پرسان تلاءَ جي سڌوت کان ٻنٿي ڪجهه زمينون چونڊيون ويون ۽ سيٺي کي پاڻي پهچائڻو پيو. سڀ کان پهرين سنه ١٩٣٦ ۾ عبدالمجيد نالي اسڪيم جاري ڪئي ويئي جنهن کي القريش سان گڏيل هڪ شاخ نيري (ٻلو) نيل تي پڌل سيٺار بند جي سرشتي موجب پاڻي پهچائي ٿي. سنه ١٩٤٤ جي شروعات تائين ٤٥ هزار ايڪڙن جو ڪم پورو ڪيو ويو ۽ وڌيڪ ٣٥ هزار ايڪڙن جو ڪم جلد هٿ ۾ ڪنيو ويندو. اٽڪل ٧ هزار ڪٽنب انهي آباد ايراضي تي رهن ٿا ۽ اٽڪل ٨٠٠ ڪٽنب عارضي طرح ڪٽڪ پيدا ڪرڻ جي اسڪيم واري زمين تي رهن ٿا. اها اسڪيم اڙائيءَ جي ڪري پاهرئين حصي واري زمين تي ڪئي ويئي هئي. پيون ٻئنڪن اچي نيل تي امگار، ايدوم، فتيسا، و ٽ آهن ۽ پاڻي جي پيچ انهيءَ نديءَ مان پمپ جي رستي ٽيندي آهي. سيٺي کان پوئين اسڪيم امگار آهي جا ١٩٤٢ کان وٺي عمل ۾ آئي آهي. پٽي گڏ ران جي اسڪيم جو خاص مقصد هيءُ آهي ته نيم رولو قبيلن جي ماڻهن کي هاري بڻايو وڃي جيئن هو نيون زمينون نئين نموني ۾ ۽ نئين ماحول ۾ پوکين پر ان سان گڏ سندن

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 286

قبائلي تنظيم جي سٽين خاصيتن کي قائم رکيو ويو ۽ گوناگون فرقن جي اجتماعي زندگي کي بهتر بڻايو ويو.
اهو زرعي ۽ معاشرتي گڏيل ڪم آهي - زرعي ڪم جو نمونو گزيرا اسڪيم وانگر آهي جنهن ۾ خاص فصل ڪپهه آهي، جيتوڻيڪ انهيءَ اسڪيم جي مدد ۾ اڻين سمجهيو ويئي ويو ته ڪپهه مکيه فصل نه ٿيندو - فصلن جي وار ڦير زيادہ ٿي ڪئي وئي يعني سنڌ پرڪيٽ جي ايراضيءَ کان گهٽ، غيرآباد زمين، چڙي و جيئي ان لاءِ ته ”ڊيورا“ (وچ واري) فصل جي پيدائش جنهن مان هاري خوش رهيو سا گهٽ نه ٿئي - خاص انتظامي تفاوت هي آهي ته گزيرا اسڪيم ۾ جيڪي فرض سنڌ پرڪيٽ ادا ڪريٿي تنهجي تعميل، هيئت بيان ڪيل مڪاني ايجنسين رستي سرڪار خود ڪري ٿي - آزمودہ جي آڌار تي انهن ايجنسين کي هن مقصد لاءِ وڏيڪ سڌاريو ويو وجي. ڪپهه جي فصل ۾ هاريءَ جو صافي حصو ٤٠ سيڪڙو آهي ۽ سرڪار ٦٠ سيڪڙو ٿي ڪٽي ۽ هاريءَ جي ٻين فصلن تي ڍل ڪانه آهي.

وڏي پيماني تي پوکڻ ڪرڻ واري ڪابه مشينري ڪم نه آندي ويئي آهي - انهيءَ جي بجاءِ هرن ڏيڻ لاءِ هارين جي گروهن جون ڪوآپريٽو سوسائٽيون ٺاهڻ کي همٿايو ويو وجي. هرڪا سوسائٽي هرن ڏيڻ لاءِ مضبوط ڏاند ۽ هر ڪاهڻ لاءِ خلاصا مزور رکي ٿي - هاري پاڻ مان هڪڙو خزانچي مقرر ڪندا آهن جنهن کي نقد يا جنس ۾ پنهنجا چندا ڏيندا آهن - هنري لحاظ کان هرن جون ڪوآپريٽو سوسائٽيون ڪامياب ڏسجن ٿيون ۽ انهنجي معاشرتي خوبي هيءَ آهي ته اهي (هڪ ٻئي جي) تعاون جي طريقن کي همٿائين ٿيون.

هن کان اڳي بيان ڪيو ويو آهي ته هن اسڪيم ۾ معاشرتي ۽ اجتماعي جذبي کي اڀارڻ تي خاص ڌيان ڏنو وجي ٿو. مقصد هئُ آهي

www.drpathan.com Page # 287

۽ قبائلي نظام جي بنياد تي اهڙو سماج (جماعت) ٺاهجي جو پنهنجن ورنيل عيوضين جي وسيلي پنهنجا اندروني معاملات هلائي سگهي. انتظامي ڪورٽن ۾ ڏنل جي وصولي وغيره جا ڪم قبائلي سردارن ۽ ضلع جي عيوضين کي سپرد ڪيا ويا آهن - هرهڪ ڳوٺ ۾ مڪاني باشندن جو چونڊيل هڪ ناظم شيخ آهي جو انتظام ۽ ڏل جي وصولي تي ضابطو رکيٺو ۽ ڳوٺ جي ڪائونسل جي صدارت ڪريٺو. مکير پيدارو هيءَ آهي ته هرڪنهن ٽيهن پنهن جي مٿان هڪ چونڊيل زرعي شيخ آهي ڪن حالتن ۾ هن جون جوابداريون زميندن جي ايجنٽ جهڙيون آهن، ۽ هيءَ هارين ۽ سرڪاري زرعي آفيس جو صلاحڪار ٿي ڪم ڪري ٿو، تن جي وچ ربط (تعلق) قائم رکيٺو. زرعي شيخ گڏجي ڪورٽ هلائين ٿا جن کي زرعي تقصير ڪندڙن خلاف ڪيس هلائڻ ۽ مٿن ڏنڊ وجهڻ جون اختياريون آهن، جي ڏنڊ هاريءَ جي شيئر اڪائونٽ (حصن جي حساب) ۾ جمع ڪيا وڃن ٿا - اها ڪورٽ، گڏ ريل هفتي جي ڪارگذارين ۽ ايندڙ هفتي جي فرائض بابت صلاح مصلحت ڪرڻ لاءِ هر هفتي صلاحڪار کي گڏ جندي آهي. صلاحڪار هرڪنهن هفتي شيخ سان گڏجي زمينون جاچڻ وجيٺو ته ڏسي ته هارين جو ڪم برابر ٿيل آهي يا نه ۽ شيخ پنهنجا نظرداريءَ جا فرائض پوري طرح بجا آڻي ٿو يا نه. ڪپهه جي ڳوڻ تي هڪ پيسٽر ڏل ورتي وجيٺي جنهنجو ٤٠ سيڪڙو هاريءَ ۽ ٦٠ سيڪڙو سرڪار پري ٿي جو هارين جي بهبودي جو فنڊ ڪري باسيرو ڪري رکيو وجي ٿو - اهو فنڊ هڪ مڪاني ڪاميٽيءَ جي انتظام هيٺ آهي، جو انهن ڪمن لاءِ استعمال ٿئي ٿو جي سرڪار جي رواجي ڪاروبار کان ٻاهر آهن - هاري پنهنجون تجويزون ڏين ٿا جن ۾ هيٺين ڳالهين لاءِ مطالبا ٻڻ هوندا آهن يعني ته وائرليس جا سيٽ، ڪلب هائوس، ٻالغن جي تعليم پارن جي بهبودي ۽ ٻلي نسل پيدا ڪرڻ وارا ڏاند وغيره.

پئي گذران جون رٿون جيتوڻيڪ اجا نيون آهن تڏهن ۾ سندن ڪاميابيءَ جي گهڻي اميد آهي. جيترين زمينون ميسر آهن تن کان وڌيڪ زمينن لاءِ درخواستون ٿيل آهن. سراسري طرح ساليانو ٢ زمينن

جا هاري خارج ٿين ٿا. جيتوطيڪ هي تجويز سوڊان پلئنٽيشن سنڊيڪيٽ کان گهڻو تازي (پوءِ جي) آهي تنهن هوندي به اهڙا به واقعا ٿيا آهن جن ۾ هارين جي بيواه زالن کي خالي ٿيل هارپون ڏنيون ويئيون آهن جي هو جڳيءَ طرح سنڀالي رهيون آهن.

هن رٿ جي زرعي پهلوءَ تي ٿي رايا ڏيئي سگهجن ٿا، (الف) سنڊيڪيٽ جي اسڪيم وانگر هن رٿ جي مالي ڪاميابي پڻ ڪپهه تي منحصر آهي.

(ب) جيتوطيڪ هن اسڪيم جو مقصد آهي ته غير خوراڪي فصل (ڪپهه) سان گڏ پيا فصل پڻ پوکيا وڃن پر ان هوندي به (فصل) مال جي لياقت سنڊيڪيٽ واريءَ ايراضيءَ کان گهٽ نه آهي، جتي اجا تائين گڏ پيل فصلن جي پوکي کي همٿائڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويئي آهي. هتي گڏ ران جي رٿ جا هاري، جانور پاليندا هتا ۽ انهن ٻار سان پڻهنجا ڏڻ آندا. سراسري طرح هرهڪ ڪٽنب کي ١٠ ٻڪريون، ٣ ڍڳيون، ٦ رڍون هڪ گڏه ۽ هڪ اُٺ هو. جانورن کي درجي وار ڪرڻ ۽ چونڊ ڪرڻ ضروري آهي، پر انفرادي مالڪيءَ جي حالت ۾ اهو ڪم ذرا مشڪل آهي. پر ورن ڏيڻ جي سهڪاري تجويز جي اصول موجب تربيت يافته ڏنارن جي سنڀال هيٺ گڏ پيل ڏڻ ڪامياب ٿيندا.

(ج) پوکڻ جي هن طريقي ۾ ايتريقدر جلد ۽ بنا الڪ جي ترقيءَ ٿيڻ جو سبب هيءُ آهي ته سوڊان پلئنٽيشن سنڊيڪيٽ جي ڪم جي نتيجن ۽ واه ميدان ۾ سنڊيڪيٽ ۽ سوڊان گورنمينٽ گزيرا ريسرچ فارم جي هڪبئي سان ملي ڪم ڪرڻ ڪري اڳ ۾ ئي گهڻو تجربو ۽ هنري معلوميت حاصل ٿي چڪي هئي.

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 289

ازان سواءِ پيون ٻه ڪيترئي دلچسپ ڳالهيون آهن. هن اسڪيم ۾ سنڌي طرح نظرداري سوڊان پلانٽيشن جي ايراضيءَ کان گهٽ ڪٽي ويئي ۽ اها اميد رکي وڃي ٿي ته اوائلي وقت ۾ ڳوٺن جو درجو گهٽ ٿيندو ۽ انهيءَ ڪري هيٺ حاضر هارين جا پيا مسئلا پيدا ٿيندا. سنڊيڪيٽ جا ڪئنال (واهه) اهڙيءَ طرح ٺاهيل آهن جو فقط ڏينهن جو پاڻي ڏين ٿا. پر هن اسڪيم جي ايراضيءَ ۾ ڏينهن توڙي رات جو واهن ۾ پاڻي وهي ٿو. پوئين حالت ۾ نظرداري جي وڏيڪ ضرورت آهي ۽ اهو ضروري آهي ته هارين ۾ پڌي ۽ جماعتي جذبو هجي نه ته تڪرار ۽ نقصان ٿيندا. هن اسڪيم ۾ ڳوٺ گهڻو ڪري پوکڻ وارن ٽڪرن ۾ اڏيل آهن. اصول جي لحاظ کان اهو ٺيڪ آهي پر اهو ضروري آهي ته اهي زمين جي مٿاهين ٽڪر تي هجن پوءِ ڀلي ڪجهه دور هجن، انهيءَ لاءِ ته برسات ۾ ٻڏي نه پون. پيو ته بهبوديءَ جو فنڊ، هن اسڪيم جو مکيه جزو آهي، سو ننڍي ڳوٺ کان وڏيڪ وڏي ڳوٺ ۾ ڪارآمد ٿي سگهيو.

(ج) سوڊان گش بورڊ اسڪيم*

گش ڊيلٽا، ڪسالا صوبه ۾، سوڊان جي اوڀر واري ايراضيءَ ۾ آهي ۽ ڪسالا جي اترين طرف ايريٽرين سرحد جي لڳ آهي- اهو سڄو گش نديءَ جي جمع ڪيل چيڪيءَ مٽيءَ مان ٺهيو آهي، جا موسمي نديءَ وانگر ايريٽرا ۾ آسمارا جي ڏکڻ طرف وهي ٿي. موسمي هڪ سيلابي ندي آهي جنهن جو پاڻي ٢٠ جون ۽ ١ جولاءِ جي وچ ڌاري ڪسالا تائين پهچي ويندو ۽ سراسري طرح ٽن مهينن تائين وهندو رهندو. اهو سيلابي پاڻي سڄو لٽ سان ڀريل هوندو آهي ۽ لٽ جو گهڻو حصو آبادي وارين زمينن ڏانهن نهرن

---

* ڊاڪٽر بي - اي - ڪين جي ڪتاب "الگريڪلچرل ڊولپمينٽ آف مڊل ايسٽ" تان ورتل ٽڪرا.

www.drpathan.com Page # 290

۽ واهن کي ٽڪڙي لتجڻ کان بچائڻ لاءِ گهڻي خبرداري ڪرڻي پوي ٿي. پيچ جي هن طريقي کي شيٽ اريگيشن چئبو آهي جنهن موجب زمين کي ننڍن پٽن ذريعي مناسب ٽڪرن ۾ وراهبو آهي جڏهن نالين (مهڙا) وسيلي پاڻي پيارو ويندو آهي. هن زمين جو قسم چيڪي مٽي کان ولي ويندي ونڻن جي ڪاري زمين تائين آهي. هي زمين تمام زرخيز آهي ۽ گنگش تي پيدا ٿيل "ڏيورا" عرب ملڪن جي مارڪيٽن ۾ مشهور آهي. موجوده وقت مکيه فصل ڪپهه آهي.

موجوده پاليسي موجب هر سال اٽڪل ٣٥٠٠٠ ايڪڙ زمين کي ڪپهه لاءِ پيچ ڏني وڃي ٿي. پيچ واري ايراضين کي ٻن بلاڪن ۾ وراهيو ويو آهي جن مان هڪ ۾ ٻئي کان ١٥-٣٠ ڏينهن اڳ ربيع کيو ويندو آهي لاءِ ترمزوري (هر وغيره) ۽ ٻج جي چٽ ۽ پوکڻ کي گهڻي وقت تائين هلائي سگهجي. ٻج پوکڻ کان اڳ فقط هڪ دفعو جام پاڻي ڏنو ويندو آهي. سيلاب هيٺ آيل زمين، جا ڪپهه جي پوکڻ کان واڙ هوندي آهي ۽ اها زمين جنهن کي هلڪو پاڻي ڏنل هوندو آهي سا "ڏيورا" پوکڻ لاءِ يا چاري لاءِ ڪم ايندي آهي ازالسواد برسات جي پاڻيءَ تي ڏيورا پوکڻ لاءِ آبادگار ڏيڍ ڪجهه ايراضي رکي سگهيو. هو ڪپهه جي هر هڪ ٻڌجن ايڪڙن پٺيان هڪ ايڪڙ "ڏيورا" جو پوکي سگهيو. ڏيورا سندس ملڪيت آهي ۽ ڪنهن ۾ محصول يا ڍل کان آجو آهي. برساتي موسم مئي مهيني کان سپٽمبر تائين هلندي آهي. ڪئسالا ۾ سراسري برسات اٽڪل ١٣ انچ پوندي آهي. جولاءِ کان سپٽمبر تائين پوڙ واري عرصي ۾ جهجهي برسات پوندي آهي. پوڙ جي عرصي واري برسات پيچ جي ضابطي ۾ گهڻي رڪاوٽ پيدا ڪندي آهي ۽ انهيءَ ڪري نه فقط

www.drpathan.com Page# 291

ڊپ ايرندا آهن ۽ ٻيج واري زمين کي صاف ڪرڻ ۾ ديرلڳندي آهي.

هرهڪ ايراضيءَ جي پوک وقت پاڻيءَ جي پکڙجڻ جا نقشا خبرداري سان ناهيا ويندا آهن ۽ آباد ڪارن ۾ ايراضين جي ورچ الهيءَ آخرين نقشي جي مدنظر ڪئي ويندي آهي. رواجيءَ طرح هرهڪ يونٽ ۵ ايڪڙن جو ٺهندو آهي پر ڪارائتن آباد ڪارن کي ۵۰ ايڪڙن تائين زمين ملندي آهي. ورچ قبيلن جي بنياد تي ڪئي ويندي آهي. ٻيهن ۽ ننڍن شيخن کي هڪ ٻلاڪ ڏنو ويندو آهي جو هو پنهنجي قبيلي ۾ ورهائيندا آهن. جگن هارين کي سندن هارپ جاري رکڻ جو يقين ڏياريو ويندو آهي. ڊپ تمام جهجهو ٿئي ٿو ۽ ڪپهه جي واري ڦيري واري غير آباد زمين جي بدران غير آباد زمين کي ڪم آڻڻو پوندو ۽ جيئن ان لاءِ رت ڏنل آهي. زمين جي زرخيز هجڻ ۽ ٻيج جي پاڻيءَ جي زمين ۾ اندر اونهي وڃڻ ڪري ڪپهه جا پوتا ۶ فوت يا ان کان به وڌيڪ ڊگها ٿين ٿا.

”آٿيڊيم“ جي وٽي اڪل ۳۹ × ۴۳ انچ هوندي آهي جا گريرا جي وٽيءَ کان گهڻو وڌيڪ آهي. ”ادت ڪپهه“ جي جنس تمام عمدي ٿئي ٿي ۽ مرضن ۽ ڪيڙن جي ڪري ڏکيا مسئلا درپيش نقا اچن. ”ايف ڪرل“ خصوصاً ”سڪيل ڪپهه“ ۾ سنہ ۱۹۲۸-۲۹ ڪائونٽي ”پڻ ڪڪ بال ورم“ ڏسڻ ۾ آيو آهي. ”ڪاٽن افسر ۽ ڏوپس“ پڻ ڏسڻ ۾ ايندا آهن ۽ ٻلڊڪ آرم ڪڏهين به گهٽو نه ٿيندو آهي. ڪڏهين ڪڏهين ڪپهه جي ٻجن کي ڪرڪيٽس ۽ گراس ها پرس (مکڙ) نقصان پهچائيندا آهن ۽ نئين سر جت ڪرڻي پوندي آهي ”سمت ۽ سٽيم بورر“ وري ديورا تي حملو ڪندا آهن. جهنگلي ماڪڙ ۽ پکين کان پڻ نقصان رسندو آهي. مرضن کان گهٽي قدر آهي ڇڏڻ ڪري گنش

Gul Hayat Institute

جي غير آباد ايراضين ۾ گزيرا واريون ڪپهه جون جديون پوکي اهايون
گهڻي انداز ۾ ڪپهه پيدا ڪئي ويئي ٿي. گزش ايراضي ۾ ڪپهه جي
پوک جي تواريخ نهايت دلچسپ آهي.

سن ۱۹۲۳ ۾ ڪسالا ڪاٽن ڪمپني نالي ويئي ۽ سوڊان
سرڪار سان ۴۰ سالن جو معاهدو دستخط ڪيو ويو. سرڪار جا زمين
جي مالڪ هئي تنهن قبائلي ماڻهن کي، سندن اُن وقت جي آباديءَ جي
حقن لاءِ عيوضي ڏيڻ ۽ انهن لاءِ جاري جي هئي انتظام ڪرڻ ۽
ڪين رعايتي ايراضين ۾ ڪوهن تي پاڙيءَ جي حقن ڏيڻ جو ذمو
کنيو. هدايتن ڏيڻ ۽ نگراني ڪرڻ لاءِ عملو رکڻ ۽ سرڪار جي
منظور ڪيل عرضدارن کي هارپ ڏيڻ جو ڪم پاڻ تي کنيو جڏهن
۾ مڪاني ماڻهن کي هين تي ترجيح ڏيڻي هئي. سچي "لنڊ ڪپهه"
(ڦٽين) تي هرهڪ پائونڊ پنيان اڌ پينس محصول پاڙيرو ڪري
رکيو ويو جڏهن مان اڌ رقم هارين جي عام مفاد وارن سرڪار توڙي
ڪمپنيءَ جي بحال ڪيل اسڪيمن تي خرچ ڪرڻي هئي. ساري
لاڳي خرچ ڪاٽڻ بعد ڪپهه جي وڪري مان تيل نفعي مان پنجاه
سيڪڙو هاريءَ لاءِ مقرر ٿيل هئو ۽ باقي ۵۰ سيڪڙي مان سرڪار ۽
ڪمپني جي وچ هيٺين طرح ورهاست ٿيڻي هئي:-

	سرڪار	ڪمپني
ڪپهه جو فصل ۴۰۰۰۰ ڪنٽار تائين	۲۰	۳۰
ٻيو ۲۰۰۰۰ ڪنٽار	۲۵	۲۵
باقي سڀ اوڙو ڪپهه	۳۰	۲۰

(هڪ ڪنٽار قريب ۹۹ پائونڊ يا ۴۵ ڪلوز جي برابر آهي)

جڏهن سالن بعد اهو معاهدو ختم ڪيو ويو ۽ ڪمپنيءَ کي گزيرا
۾ هڪ نئين رعايت ملي ۽ هوءَ اهو ڪم ڪرڻ لڳي. ڪنهن ۾ ترقيءَ

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 293

جي اميد کان نا اميد هوا، ڪجهه قدر انڊي ڪري جو مقامي ماڻهن کان ڏسڻ ۾ اچيتو ته ڪمپنيءَ کي گهٽ ۾ ڪاميابيءَ جي اميد ڪانه هئي جنهنڪري هڪ سبب هيءُ به هو ته مڪاني ماڻهن کان بهتر آبادگار ملي سگهيا ٿي جي جاهل ماڻهو هئا پر سرڪار جو خيال هو ته مڪاني باشندن جي ئي مفاد خاطر واڌاري ۽ سڌاري جو ڪم ڪيو وڃي - سرڪار انهيءَ معاملي تي گهري جاچ ڪئي ۽ فيصلو ڪيو ته انهيءَ ايراضيءَ کي پاڻ آباد ڪرائي - سرڪار انهيءَ اصول کي قبول ڪيو ته عيسائين اهو ڪم تجارتي طريقي تي نفعي حاصل ڪرڻ لاءِ هلايو نه ويندو تيسعائين مڪاني ماڻهن جي مفاد خاطر مسعڪم واڌارو ٿي نه سگهندو ۽ سرڪار اها ڳالهه پڻ چاهي ته نفعي ۽ نقصان جي پوريءَ رٿ رکيل حساب کي ڏسڻ سان ئي ان ڪم جي هلائيندڙن جي ڪاميابيءَ يا ناڪاميءَ جو اندازو لڳائي سگهبو - انهيءَ لاءِ هڪ ترڪيب اختيار ڪئي ويئي ته هڪ بورڊ قائم ڪيو وڃي جنهن ۾ سموري موڙي سرڪار جي سيڙايل هجي ۽ جنهنجو حساب ڪتاب معمولي طرح واپاري نموني ۾ رکيو وڃي ۽ اهو سرڪار جي پئي حساب ڪتاب کان الڳ هجي - بورڊ ٽن ڊائريڪٽرن تي مشتمل آهي جي پنهنجي عهدي جي لحاظ کان انجا ميمبر رهندا ۽ آهي هي آهن :- زراعت ۽ پبلڪ کاتي جو ڊائريڪٽر (جو بورڊ جو مئنيجنگ ڊائريڪٽر ٿي ڪم ڪريٿو) ، اريگيشن کاتي جو ڊائريڪٽر (آبپاشي جي کاتي جو ڊائريڪٽر) ۽ ڪئنسالا صوبي جو گورنر. ريزيڊنٽ مئنيجر ۽ اريگيشن انجنيئر زرعي ۽ انجنيري کاتن جي عملي مان کنيا ويا آهن ۽ پئين درجي جا آفيسر ڪري رکيا ويا آهن. سرڪار بورڊ جي بئنڪر (خرچ پرينڊڙ) جي حيثيت ۾ ڪم ڪريٿي ۽ ڪن ڪمن لاءِ سرڪار جي مالي سيڪريٽريءَ جي بحالي گهربل آهي. جهڙوڪ رزرو رکيل پئسن مان

پنج سؤ پائونڊن کان وڌيڪ خرچ ڪرڻ، پريذيڊنٽ ڪپهه جي وڪري ۽ آئينده جي پوک سميت بورڊ جا سڀ ڪم، بورڊ ۽ مالي سيڪريٽري جي ٺهرايل نيتيءَ جي پابنديءَ سان مئنيجنگ ڊائريڪٽر جي ضابطي هيٺ آهن. بورڊ کي ايترو صافي نفعو (سيڪڙو) ڏنو ويو آهي جيترو ڪمپنيءَ کي مليل آهي.

اهو نظام نهايت ڪارگر ثابت ٿيو آهي ۽ بورڊ هن وقت ٧٠٠٠ هارين جي حقن جي حفاظت ڪريٿو- سموري ايراضيءَ جو اٽڪل ٧٠ سيڪڙو اجا تائين به مڪاني قبائلي آباد ڪندا رهن ٿا جي ڪجهه وقت اڳ چوپايو مال چاريندا هئا پر هاڻي پڪا بيهڪي ليندا وڃن ٿا. نديءَ جي ڪناري جا باشندا جي اڪثر نيل نديءَ جي ماٿريءَ ۾ پنهنجو گذران ڪندا آهن سي ٥ سيڪڙو زمين جا مالڪ آهن. هدري لحاظ کان پڻ هن گروهه جا ماڻهو بهترين آهن جا ڪاڻ ته هو محنتي ۽ حالتن پٽاندر هامدڙ آهن- باقي ٢٥ سيڪڙو زمين مغربي آفريڪا جي ماڻهن جي هٿن ۾ آهي جي محنتي آهن ۽ پنهنجو ڪم پنهنجي سر ڪندا آهن - هي ماڻهو اڪثر ڪري اتر نائجيريا جا آهن ۽ حج جو جيڪو رستو مڪي شريف ڏانهن ويندو تنهن رستي وسيلي سوڊان پهتا آهن.

Gul Hayat Institute

هن ڪم ۾ جيڪا ترقي ٿي آهي سا هڪ پائونڊ پهريان اڌ پينس جي اصلوڪي محصول جي تاريخ (نتيجي) مان ظاهر آهي. هيءُ محصول ٻن برابر حصن ۾ ورهايو ويو يعني "ٽينڊنٽس ايڪوئلائيزيشن ائنڊ رزرو فنڊ" ۽ گڏيل بورڊ رزرو فنڊ - پهريون فنڊ سڏيءَ طرح هارين جي بهتريءَ ۽ ڀلي لاءِ ڪم آندو ويندو. انجو مکيه مقصد آهي "ايڪئلائيزيشن" (برابري) ڪرڻ ته جيئن ان کي هڪ سال کان ٻئي سال تائين ٿيائي سگهجي ۽ جيئن ڏکين سالن ۾ هارين جي آمدنيءَ ۾ ڪجهه اضافو

www.drpathan.com Page # 295

ڪري سگهجي ۽ هارين جي قانوني طرح مقرر ٿيل حصي جي سيڪڙي
۾ ڦيرڦار ڪري روڪي سگهجي، (جيسين ڪ لاڳيتن خراب موسمن جي
ڪري ڦيرڦار اٽڪل ٿئي). اهو ايڪوئلائيزيشن فنڊ جو انهن ڦيرگهيرن
کي روڪڻ ۾ ڪم ايندو سو هن سڄيءَ رٿ کي پائدار بنائڻ ۾ گهڻي
هٿي ڏئي ٿو ڇالاءِ تہ سموري آزمودي مان ثابت ٿيو آهي تہ هاري،
جي اڃا زرعي ۽ معاشرتي لحاظ کان سنڀال هيٺ آهن تنهجي ترقي ۽
سڌاري کي پائي فصل ٿيڻ ڪري پڻ اوترو نقصان رسي ٿو جيترو
خراب فصل ٿيڻ ڪري. سنہ ۱۹۴۳ع تائين هارين جي ايڪوئلائيزيشن
فنڊ ۾ هڪ لک پائونڊ ڪٺا ٿيا ۽ بورڊ انهيءَ رقم کي ڪافي سمجهيتو.
انهيءَ کان جيڪي واڌو پيسا ٿين ٿا سي وري بورڊ جي منظوريءَ
سان بهبوديءَ جي ڪمن ۾ صرف ڪيا وڃن ٿا. هڪ مڪاني
صلاحڪار ڪاميٽي ٺاهي ويئي آهي جا پين فرض سان گڏ بورڊ
کي پنهنجون رٿون پيش ڪري ٿي.

گذشتہ بورڊ جي رزرو فنڊ جي مالي حالت پڻ سٺي ۽ مضبوط
آهي- انهيءَ رزرو جو ڪجهہ حصو موڙيءَ جي حساب ۾ منتقل
ڪيو ويندو آهي- انهيءَ ڪري سرڪاري آمدني (ماليات) وڌندي
آهي. هن ايراضيءَ مان جيترو مناسب محصول اگاڙي سگهجيتو تنهن
کان سرڪاري آمدني هميشائين گهٽ ٿيندي رهي آهي- موجوده
رهو رٿ سان واسطو رکندڙ ٻہ ڳالهيون هن باري ۾ چئي سگهجن ٿيون.
پهريون تہ اهو ظاهر آهي جنهن ملڪ ۾ سول سروس ۽ ضروري صنعتي
لياقتن سان گڏ بلند معيار واري نہ هوندي ان ملڪ ۾ هيءَ رٿ عمل
۾ آڻڻ ناممڪن ٿيندي يا اها جڳيءَ ريت هلي ڪانہ سگهندي-
ڪٿي مڃجي تہ اها ڳالهہ صحيح آهي تہ پوءِ ان مان هيءَ ٻي ڳالهہ لازمي
طرح نڪري ٿي تہ اهڙين حالتن جو پيدا ٿيڻ يقيني آهي جن ۾
سرڪار کي، تجارتي فائدي کان وڌيڪ سياسي ڳالهين کي وزن ڏيڻو

www.drpathan.com Page # 296

پوندو . اهو ضروري آهي تہ تجارتي نظريو بلڪل پوري ريت پيش ڪيو وڃي — هن رٿ ۾ انهيءَ ڳالهہ جو پورائو ڪيو ويو آهي جاڪاڻ تہ ريزيڊنٽ مئنيجر جيئوٽيڪ ڪئسالا صوبہ جي گورنر سان ڏوهہ وش ڪم ڪريندو ڏنو هن ۾ هو ، پورڊ جو مئنيجنگ ڊائريڪٽر هجڻ جي حيثيت ۾ سڌيءَ طرح زرعي کاتي جي ڊائريڪٽر سان جوابدار آهي - تنهنڪري اختلاف پيدا ٿيڻ جي حالتن ۾ سرڪار پنهي طرفن کي پڌي پنهنجو فيصلو ڪري سگهي ٿي -

(٥) آفريڪا گرائونڊ نٽ اسڪيم *

سن ۱۹۴۶ ۾ جا ”مشن“ (Cmd 7030) مقرر ڪئي ويئي هئي تہ جاچ ڪري تہ اوڀر ۽ وچ آفريڪا ۾ پوهي مڱن جي گهٽي لعداد ۾ پيدائش ، ڪيتري قدر سرڪار آمد ٿي سگهندي تنهنجي رپورٽ جي آڌار تي برطانير سرڪار فيصلو ڪيو تہ ٽنگنيڪا ، اتر روڊيشيا ۽ ڪينيا ۾ ۳۰$\frac{1}{۲}$ لک ايڪڙ زمين ۾ وقت بہ وقت باقاعدہ پاڙ وجهڻ سان مشينري جي ذريعي وار ڦيرتي پوهي مڱ ۽ جاري جي گاهہ جي پوک جو ڪم هٿ ۾ ڪديو وڃي .

جيئوٽيڪ انهيءَ رٿ کي عملي جامو پهرائڻ جو ٺڪڙو سبب اهو هو تہ يونائيٽيڊ ڪنگڊم (برطانير) کي چربين جي گهرج هئي مگر برطانير سرڪار کي يقين هو تہ اُنجو ڏگهي عرصي وارو فائدو ان ڳالهہ ۾ ڏسڻ ڪيو ٿيندو جو سائنس رستي زراعت ڪرڻ ڪري اها رٿ آفريڪا ۾ پيداوار ، معاشرتي بهبودي ۽ خوشحالي کي عملي طرح بهتر بڻائيندي . انهي ڪارروائي جو ابتدائي ڪم هڪ تجارتي جماعت جي حوالي ڪيو ويو آهي جا برطانير سرڪار جي پاران اهو ڪم

---

* ۱۹۴۷ ۾ هز مئجسٽيز اسٽيشنري آفيس ، لنڊن جي جاري ڪيل Cmd 7030 ۽ Cmd 7167 جو اختصار

www.drpathan.com Page # 297

هلائيندي ۾ ارادو ڪيو ويو آهي ته جيترو جلد ٿي سگهي انجو انتظام ۽ سنڀال هڪ ڪارپوريشن جي حوالي ڪيو ويندو جا ڪارپوريشن پوري ريت برطانيه سرڪار جي ضابطي هيٺ ۽ انجي پئسي سان هلائي ويندي.

اهو قبول ڪيو ويو آهي ته وڏين ايراضين جي واڌاري جي ڪم جو ضابطو دائمي طرح اهڙي جماعت کي ڏيڻ جا انهيءَ علائقي جي نه ڄاڻي سا ڳالهه اعتراض جوڳي آهي. برطانيه سرڪار جو ارادو آهي ته اهو ڪم واسطيدار ملڪي حڪومتن جي حوالي اُن وقت ۽ انهن شرطن تي ڪرڻ گهرجي جن بابت هن رٿ کي عمل ۾ آڻڻ سان پرايل تجربي موجب معاهدو ڪيو وڃي. هي انهيءَ ڏورانهين مقصد لاءِ هڪ قدم سمجهيو وڃي ٿو جنهن موجب اهو سارو ڪم عام ماڻهن کي شايد سهڪاري (ڪوآپريٽو) بنياد تي منتقل ڪري ڏنو ويندو جنهن ڪري وڏي پئماني تي مشينري ۽ سائنس رستي ڪيل پيداوار جي سلسلي ۾ پورن فائدن جي خاطري ٿيندي. هن اسڪيم جي ڪري زمين جي سموري طاقت (ذريعا) نا مناسب طرح خرچ نه ڪئي وڃي تنهنجي خاطري ڪرڻ لاءِ هن رٿ جي هلائيندڙن تي خاص فرض مڙهيا ويا آهن ته هو پنهنجي ضابطي هيٺ سمورن اقتصادي ذريعن کي انهيءَ علائقي جي بهبوديءَ جي لحاظ کان ترقي ڏين.

هن اسڪيم هيٺ ڪل ٣٢,٠٠٠ ايڪڙ ايراضي آهي جا مشهوري وسيلي آباد ٿيندڙ ١٠٧ حصن ۾ ورهايل آهي جن مان هر هڪ ۾ ٣٠,٠٠٠ ايڪڙ زمين آهي. تخمينو لڳايو ويو آهي ته سال ١٩٥٠-١٩٥١ ڌاري پوکي مڱن جي ساليالي پيدائش ڇهه لک ٽن ٿيندي ۽ جيئن سائنس جي طريقي سان آبادي ڪرڻ جا نتيجا ظاهر ٿيندا تئين ٨ لک ٽن پيدائش ٿي سگهندي. مڪاني حڪومت انهيءَ ڪم لاءِ گهربل زمين مقاطعي تي ڏيڻ لاءِ آمادگي ظاهر ڪئي آهي.

www.drpathan.com Page # 298

ڪل خرچ ٦ سالن تائين ڪيو ويندو جنهن جو تخمينو الڪل ٢٤٠ لک پائونڊ ٿيندو. جڏهن هيءَ رٿ مڪمل طرح عمل ۾ ايندي تڏهن هن زمين تي الڪل ٣٢٠٠٠ آفريڪي دائمي طرح روزگار سان لڳندا. اهڙيءَ ڪم کي هلائڻ لاءِ نهايت اعليٰ درجي جي انتظام جي ضرورت ٿيندي ۽ ڪيترائي اوجها ۽ نازڪ مسئلا پيدا ٿيندا جنکي منهن ڏيڻ لاءِ جنهن مختلف نموني ۾ قدم کڻڻ ضروري ٿيندو، تنهن لاءِ ڪافي اختياري ڏيڻي پوندي. سرڪار جو رواجي انتظام اهڙي وڏي پيماني واري پيدائش جي مقصد لاءِ موزون نه آهي. ان لاءِ، هڪ لنڊن بورڊ آف ڊائريڪٽرس ناميو ويندو جنهن ۾ هڪ خلاصو چيئرمين هوندو ۽ جنهن ۾ سرڪار جا ميوضي هوندا ۽ آفريڪا ۾ هڪ اڊوائيزري بورڊ (صلاحڪار بورڊ) قائم ڪيو ويندو.

ه – موجوده وڏي پيماني واري سڌاري مان حاصل تجربو*

جن اسڪيمن تي بحث ڪيو ويو آهي سي جوڙجڪ ۽ تنظيم جي لحاظ کان هڪٻئي کان مختلف آهن جاڪاڻ ته اهي ماحول، اقتصادي ۽ انساني زندگيءَ جي خاص حالتن جي لاءِ لاميل هيون ۽ اهي حالتون پڻ جدا جدا ملڪن تي نراليون آهن. ممڪن آهي ته اهن اسڪيمن ۾ اهڙي ڪا هڪ يا وڌيڪ خاصيتون هجن، جي ڪنهن ٻئين ملڪ جي سڌارو عمل ۾ آڻدو وڃي، ان جي حالتن سان موافق هجن.

هر مکيه ڳالهه هيءَ آهي ته انهي مان گهٽ ڪري سڀني ۾ هڪ خاصيت عام آهي. اهيءَ اسڪيم جو بنياد خواه سال ۾ هڪ دفعو ٿيندڙ فصلن (ليمي ۽ ڪجهي) تي يا وار ڦيرتي ٿيندڙ مکيه غير خوراڪي فصلن (ڦلين) تي هجي يا عام پوکر تي، هر آباد ڳار جي شخصي ڪاميابي ۽ فائدي لاءِ جي ڪم ضروري آهن سي انهن خاص ڪمن

* باڪلر بي – اي هيس جي ”ڪتاب الڪريڪلچرل ڊيولپمينٽ ان مڊل ايسٽ“ جا اختصار

www.drpathan.com Page # 299

هي سرانجاميءَ لاءِ تاهيل جماعت هٿان هلايا ويندا هئا. انهيءَ مان هيءَ حقيقت صاف طرح ظاهر آهي ته زراعت جي هدر ۾، ڪاميابيءَ سان فصل پوکڻ ۽ پيداوار کي وڌائڻ جي ظاهري بنيادي ڳالهين کانسواءِ ڪي ٻيون ڳالهيون به اچي وڃن ٿيون. اهي ٻيون ڳالهيون آهن :-

اهڙيءَ طرح پيدائش وڪڻڻ جو وڌ ۾ وڌ فائدو حاصل ٿئي، جنسن کي ترتيب وار ڪرڻ، نظرداري ڪرڻ، مشهوري ۽ پرچار ڪرڻ، زراعت جا بهترين طريقا اختيار ڪرڻ، سڌريل جنسون، نون قسمن جا فصل ۽ سٺو مال رکڻ. انهن ڳالهين ۾ هيٺيان ڪم به اچي سگهن ٿا :- مخصوص ڪيل رقم جهڙوڪ نهايت گهٽ خرچ وقت نقد قرض ڏيڻ، سڌاري لاءِ ٿوري وياج تي قرض ڏيڻ، ٻج ۽ ڪري لاءِ گهربل شين ۽ گهرو واهپي جي شين جي جهجهي انداز ۾ خريداري ڪرڻ، جنهن ڪري اهي شيون ڪفايتي اگهن تي مهيا ٿي سگهن. خاص جماعت هٿان هي سڀ ڪم هلايا ويندا هئا ۽ نڪي اهو ضروري آهي ته اهي سڀ ڪم ان هٿان هلايا وڃن. انهن مان ڪي ڪم سرڪار جي ڪرڻ جوڳا آهن ۽ ڪن کي ماڻهن جون ٺاهيل ڪوآپريٽو سوسائٽيون هلائي سگهن ٿيون. هي ڪم پوريءَ طرح ڪيئن ورهايا وڃن تنهنجو مدار انهن ڳالهين تي آهي، ٻهريون ته سڌاري جي ڪنهن خاص منزل (درجي) تي سرڪار ڪيتري قدر ڪاروباري انتظام ۽ تجربيڪار عملو مهيا ڪري ڏيئي ٿي سگهي ۽ ٻيون ته ڪيتريءَ جي دستورن ۽ سيڌي قسمن جي گڏيل پوک جي سنڀال ۾ ڳوٺاڻن ڪيتري قدر ترقي ڪئي آهي.

مٿين ڪمن جي ورڇ ڪٿي ڪيئن به ٿيل هجي، اهي ڪن غير جانبدار تياڪڙ ايجنٽن هٿان هلايا ويندا هجن يا ڪنهن گڏيل

www.drpathan.com Page # 300

جماعت هئان، ٻه ان لاء مالي مدد جي ضرور گهرج ٿيندي - اهي ڪم ڪل موڙي جي هڪ ڀاڱي مان ڪيا ويندا جنهنجو مهيا ڪرڻ ضروري آهي ۽ انهيءَ موڙي جو وياج يا ته ساڳيءَ طرح ڪل آمدني مان يا اهڙ ساڳيءَ طرح محصولن مان (يا ٻنهي مان) ڏيڻو هوندو. تفصيلوار چڪاس ڪرڻ کان سواءِ ئي ڏسڻ ۾ ايندو ته هنن ڪمن لاءِ گهربل رقم ڪل موڙي جي ٢٠ سيڪڙي کان وڌيڪ هئڻ نه گهرجي اهڙيءَ ريت سوڊان ۾ سنڊيڪيٽ جي، ايراضيءَ ۾ اهي ڪم سنڊيڪيٽ تي رکيل آهن ۽ کيس ٢٠ سيڪڙو حصو ملي ٿو. هٿي گذران واري ايراضيءَ ۾ جتي اهي ڪم سرڪار ملائي ٿي اتي سرڪار جي حصي ۾ ٢٠ سيڪڙو اضافو ڪيو ويو ٿو. فلسطين ۾ يهودين جي ٻهلڪن جا الڳ اڪرڻ انهي ٢٠ سيڪڙي حصي جي تصديق ڪن ٿا.

وچ مشرق جي ڪيترن ملڪن ۾ هن وقت حالتون اهڙيون آهن جو اهڙن سڌارن لاءِ گهربل آزمودگار ماهر، ٻئسو ۽ ضروري لياقتن وارا ماڻهو ملي نٿا سگهن. گهڻو ڪري اهي سڀ ٻاهرين ملڪن مان ئي گهرائڻا ٿا پون. انهنجي مهيا ڪرڻ جو ڪم هن ڪالپوءِ توڪل تي ڇڏي نٿو سگهجي ۽ اهو ڪم ڪنهن مقرر ڪيل دستور ۽ ضابطي هيٺ هئڻ گهرجي. ٻين سڀني ڳالهين کان وڌيڪ ضروري آهي ته اهو ڪم سوڊان، آسٽريليا، الجزائر، اسڪيم (سوڊان جي هٿي گذران واري اسڪيم) جي مقصد جي مدنظر هئڻ گهرجي ۽ انهي مقصد جي مراد اهائي هئڻ گهرجي ته زندگيءَ جي معيار کي بهتر بنائجي، خاص ڪري الڪي ترقي ڏيئي خوشحال ۽ ڪامياب بنائجي ۽ بهترين مڪاني حالتن جي آڌار تي هڪ سڌاريل معاشرتي سرشتو جاري ڪجي.

الهن - ٻين ڪري صلاح لي ڏجي ته هڪ پهاڪ ٻوٽلتي ڪارپوريشن نامڻ وسيلي، سڌاري جي رٿ لاءِ گهربل موڙيءَ جو هڪ حصو مهيا ڪرڻ گهرجي. زرعي سڌاري لاءِ، اها ڪارپوريشن، سرڪار

www.drpathan.com Page # 301

۽ آباد گار گڏ جي هڪ ٽن ڏرين جي جماعت ٺهندي. هنن ڪنهن جي
بيجا فائدي وٺڻ جو انديشو پيدا ٿيڻ نه گهرجي ڇاڪاڻ ته هن
(ڪارپوريشن) جي موڙي تي وياج جو اگهه، مقرر ڪيل مناسب
اگهه کان وڌيڪ نه هوندو ۽ اهي رقم کان وڌيڪ جيڪا ڪمائي ٿيندي
سا آباد گارن جي عام ڀلي جي ڪمن ۾ لڳائي ويندي.

اها ڪارپوريشن، پنهنجي تجارتي ڪمن ۽ سنڌيال سان گڏ
بهبودي جي ڪن ڳالهين جي سداري جا حڪم ڪندي. اهي ڪم
سرڪار جي صلاح سان طئي ٿيندا جو اهي ضرور ڪيترين ئي مختلف
حالتن تي منحصر هوندا. هن باري ۾ سوڊان آلٽر نيٽو لائيوليهڊ اسڪيم
(سوڊان جي پٺتي گدران جي اسڪيم) ۽ فلسطين جي بهبودي بيدڪن
سان ٿيل تجربي مان گهڻي ڪارائتي مدد ملندي. ڪن حالتن ۾
ڪارپوريشن، سرڪار سان صلاح ڪرڻ کان پوءِ، ڪن سداري جي ۽
سائنس جي ڪمن جي ذميواري پاڻ تي کڻي سگهي ٿي. ڪارپوريشن جو
ليکو ڪنهن مقرر ٿيل وقت تائين ملندو ۽ ان لاءِ ته ڪجهه وقت بعد
شرطن تي نظر ثاني ڪري سگهجي.

Gul Hayat Institute

خاص خوبي هيءَ آهي ته هن ڪري زمين جي ڏيڻ ۽ قبضيداريءَ
جي شرطن کي سڌارڻ جو نهايت ڏکيو مسئلو آسان ٿي پوندو ۽ اهو مسئلو
وچ مشرق الدر دائمي سداري ۾ هميشه سڀ کان وڏي رڪاوٽ آهي.
جتي نظر ثاني ڪري سداري ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي آهي،
۽ خصوصاً جتي پيٽي ڪاٽيدار ڪافي انداز ۾ آهن، اتي اڪثر حالتن ۾
تسلي بخش ناه ٿي نه سگهيو آهي ۽ عارضي سدارن کان پوءِ هميشه پراڻين
حالتن ڏانهن موٽ ڪائڻي پيئي آهي. پهرين پوڏلتي ڪارپوريشن
اسڪيم جي مدد سان موجوده زميندارن جا حق پاڻ وڌيڪ سولائيءَ
سان ڦاليا ويندا. اسان ڏٺو آهي ته ٿورن ڪانسواءِ پيا سڀ وڏا ڪاٽيدار

www.drpathan.com Page # 302

ٻنهيءَ زمين ۾ فقط انڪري دلچسپي ٺا، ولن جو اها مدن آمدني جو وسيلو آهي. سرڪار يا ڪارپوريشن وڪري ٻا ڌگهي مقاطعي وسيلي ڏيڻهن ۾ ٻوئين نموني کي ترجيح ڏني ويندي، زمين جي ڪجهه ايراضي ٻنهيءَ ضابطي هيٺ آڻيندي ۽ ڪاتيدار کي مقرر ڊيل اگهه تي وياج باقاعدي ملندو رهندو. ٻيءَ ڪاتيدار، جو اڪثر ٻنهيءَ زمين جو ٽڪر ٻاڻ آباد ڪندو هوندو، تنهنڪري ٻڻ وڏي ڪاتيدار وانگر ليکيو ويندو ۽ ان سان گڏ ڪارپوريشن جي ڏمان نئين سر ورهايل زمين جي ٽڪرن جي هارپ جا حق ٻريائين ڪيس ڏنا ويندا.

هارپ جي قبوليت ۾ ٺهراءُ ڪيو ويندو ته جڏهن ڪنهن ۾ سبب ڪري هارپ خعم ڪئي وڃي تڏهن جيڪڏهن هاريءَ ان زمين ۾ ڪي مطور ڪيل دائمي سڌارا ڪيا هوندا ته ان لاءِ هنڪي عيوض ڏنو وڃي.

گوناٺي آباديءَ جي فقط زرعي ۽ معاشرتي مسئلن ٻاٻت مٿيون بحث ڪيو ويو آهي. ان جو مقصد آهي ته هي بنيادي حقيقت ثابت ڪجي ته هڪ نئون سرشتو ضروري آهي جاڪاڻ ته موجوده سرشتو اڄ ڪلهه جي حالتن سان موافق نه آهي ۽ ٻيو مقصد هيءُ آهي ته رٿ ڏجي ته هڪ پبلڪ يوٽلٽي ڪارپوريشن هنن حالتن سان موافق ٿيندي. هن رٿ تي گهڻو غور ڪرڻ ضروري آهي جاڪاڻ ته جن زرعي نڪتن تي بحث ڪيو ويو آهي تن ڪانسواءِ ٻيا مالي، انتظامي ۽ قانوني سوال ٻڻ غور طلب آهن.

---

www.drpathan.com Page # 303

ضميمو ۵

سنڌ جي مجموعي پوک جي رٿيل اسڪيم جو اٽڪل روءِ تخمينو

(الف) خرچ

(۱) هڪ دفعو ٿيندڙ خرچ

				رپيا
فارم جي عملي لاءِ ڪوارٽر	...	...	...	۵،۷۵ لک
فارم جون جڳهيون	...	...	...	۶،۰۰ "
زمين جي سڌاري جو ڌاڪو سدوت		...	...	۱۵،۰۰ "
ٽرئڪٽر (هرن واسطي)		...	...	۲۰،۰۰ "
هارين جا گهر	...	...	...	۱۰،۰۰ "
متفرقات، ۱۰ سيڪڙي جي حساب سان			...	۵،۵۷ "
هڪ دفعو ٿيندڙ خرچ جو جوڙ		...		۷۱،۳۲ لک

نوٽ - ٽرئڪٽرن جي قيمت گاٽ پيمت ٽيڙ ڪري هرن جي خرچ ۾ وڌائي وصول ڪرڻ گهرجي. هارين جي گهرن جو خرچ مسواڙن رستي اڳاڙيو ويندو. هنن ٻن اسمن تي جملي ۳۰ لک رپيا خرچ ايندو جنهن ڪري مقرر ٿيل جملي خرچ مان باقي ۳۱،۳۲ لک رپيا ڇڏيا -

(۲) وري وري ٿيندڙ خرچ:

				رپيا
عملو، بورڊ سميت	...	...	...	۴،۱۴ لک
هارين کي قرض	...	...	...	۴،۰۰ "
ٻج	...	...	...	۲،۴۰ "

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 304

ضميمو ۵ (هلندڙ)

وري وري ٿيندڙ خرچ		رپيا
پاڻ	... ...	۴ء۰۰ لک
ٽرئڪٽرن جو خرچ (هرن تي فقط)		۴ء۸۰ "
گپ ڪاڙهي	... ...	۰ء۴۰ "
متفرقات، ۱۰ سيڪڙي جي حساب	...	۱ء۹۷ "
وري وري ٿيندڙ جملي خرچ	... ...	۱۱ء۱۷

نوٽ — هيٺيون رقمون هارين کان اڳاڙيون وينديون يعني ته:-

ڦوض	... ...	۴ء۰۰
ٻج	... ...	۱ء۴۰
پاڻ، اڌ خرچ	... .	۲ء۰۰
ٽرئڪٽرن جو خرچ	... ...	۴ء۸۰
متفرقات (اٽڪل اڌ)	.. ...	۰ء۹۸
وصولي جو ڪُل جوڙ		۱۳ء۱۸
سنڀال جي خرچ ڪري ڏيل تفاوت		۴ء۵۷

(ب) آمدني —

ڪل ايراضي	... ...	۵۰۰۰۰ ايڪڙ
سارين جي آبادي	... ...	۸۰ سيڪڙو
آباد ٿيل ايراضي	... ...	۴۰۰۰۰ ايڪڙ
في ايڪڙ پيدائش	... ...	۲۰ مڻ
ڪل پيدائش	... ...	۸۰۰۰۰۰ مڻ
ڪارپوريشن جو اڌ حصو	... ...	۴۰۰۰۰۰ مڻ
وڪري جو اگهه	... ...	۶ رپيا في مڻ

www.drpathan.com Page # 305

بازاري قيمت ... ... ٢٤٠٠٠٠٠٠ رپيه

سڏيپال جي خرچ جي ڪاٽ ... ... ٧٥٣٠٠٠ "

٨٣٥٠٣ ايڪڙ زمين جي موڙي تي ٣

سيڪڙي جي حساب خرچ جي ڪاٽ ٢٤٩٠٠٠ "

باقي ٧ڇٽ سرڪار جي آمدني ٿيندي ١٣٩٨٠٠٠ "

اما ٧ڇٽ برابر ٿيندي مرڪ آباد ٿيل

ايڪڙ بنيان. ٣٤٥٩٥ "

يا ڪل ايراضي جي مرڪ ايڪڙ بنيان ٢٧٥٩٦ "

Gul Hayat Institute

www.drpathan.com Page # 306

ضميمو ٦

ميٽنگن ۾ حاضريءَ جو رڪارڊ

ميمبرن جا نالا	پهرين ميٽنگ	ٻي ميٽنگ	ٽين ميٽنگ	چوٿين ميٽنگ		پنجين ميٽنگ	ڇهين ميٽنگ	ستين ميٽنگ		اٺين ميٽنگ	نائين ميٽنگ	
	۴۷-۳-۱۳	۴۷-۳-۱۵	۴۷-۱۰-۱۷	۴۷-۱۰-۳۰	۴۷-۱۰-۳۱	۴۷-۱۱-۳	۴۷-۱۱-۲۴	۴۷-۱۲-۱۱	۴۷-۱۲-۱۳	۴۷-۱۲-۲۲	۴۸-۱-۵	۴۸-۱-۶
سر راجر ٿامس، سي - آءِ-اي	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
مسٽر ايم - مسعود، آءِ - سي-ايس	×	×	×	×	×	...	×	×	...	× *	×	×
مسٽر ايم - اين - اي صديقي	×	×	×	×	×	×	...	×	×	×	...	...
خانصاحب جي - ايس کيهر (۴ آڪٽوبر ۴۷ کانوني) سيڪريٽري	...	...	×	×	×	×	×	...	×	×	×	×
مسٽر آغا شاهي آءِ - سي - ايس (۵ مئي ۱۹۴۷ع تائين)	×	×	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
راءِ صاحب گوپيچند (۴ آڪٽوبر ۱۹۴۷ع کانوني)	...	...	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×

× هي نشان حاضريءَ لاءِ آهي -

* ٿوري وقت لاءِ حاضري.

HOTCHAND A. MAHTANI,
Oriental Tramslator to Government.

KARACHI : PRINTED AT THE GOVERNMENT PRESS.

Gul Hayat Institute